

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN STRATEJİ UYGULAMALARI

EREN BALEVİ

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

İSTANBUL, 2019

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN STRATEJİ UYGULAMALARI

EREN BALEVİ

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ EROL MÜTERCİMLER**

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

İSTANBUL, 2019

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN STRATEJİ UYGULAMALARI

ÖZET

1881 yılında Selanik'te doğan Mustafa Kemal Atatürk; sırasıyla Selanik Askeri Rüştîyesi'ni, Manastır Askeri İdadisi'ni, Mekteb-i Harbiye'yi ve Mekteb-i Harbiye Erkan-ı Harp Sınıfını okuyarak 1905 yılında kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıldığını gören ve çareler arayan bir neslin üyesiydi. O yıllar imparatorlukların parçalandığı, bütün dünyada devletlerce silaha sıkça başvuru ve isyanların yaygın şekilde görüldüğü bir dönemdi. Atatürk, 1910 Arnavutluk İsyanı'nın bastırılmasına katıldı. Ardından 1911-1922 yılları arasında Türk milletinin bir savaştan çıkıp diğer bir savaşa girdiği dönemde katıldığı tüm cephelerde parlak başarılar elde etti. 1919 yılında Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. 1921 yılında da TBMM kararıyla önce Başkomutanlık makamına getirildi, sonrasında Mareşal rütbesine yükseltildi. Bu çalışmada Atatürk'ün dönemine kadar stratejinin gelişimi, Atatürk'ün eğitimi, katıldığı muharebelerdeki uygulamaları ve askerliğin temel kavramlarına bakışı incelenmiş, bu şekilde Mark Twain Enstitüsü'nce Büyük İskender, Jül Sezar ve Napolyon'la mukayese edilen Atatürk'ün kurmay subay olarak olgunlaşma sürecinde "büyük stratejilerinin" ayak izlerinden yürüyerek, kendini yetiştirmesi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Strateji, Kurmay, Mareşal, Başkomutan.

THE STRATEGY PRACTICES OF MUSTAFA KEMAL ATATURK

ABSTRACT

Mustafa Kemal Ataturk, who was born in 1881 in Salonika, was graduated from The Salonika Military Middle School, The Monastir Military High School, The Military Academy and The Military College respectively. He joined The Ottoman Army as a staff captain in 1905. He was a member of the generation who had foresight downfall of The Ottoman Empire and seek a way to solve it. This time, that was fragmentation time of empires, had lots of intergovernmental conflicts with weapon and armed rebellions. Ataturk joined the counterinsurgency to Albanian Revolt in 1910. Then he had crowning achievement in all battles which he joined while successive wars of Turkish nation between 1911 and 1922. He started Turkish War of Independence in 1919. He became commander-in-chief and field marshal by The Grand National Assembly of Turkey decision in 1921. In this study, it is examined progress of strategy until Ataturk era, his education, his execution in his battle and his outlook on military basic concepts. It is, also, analyzed Ataturk, who was compared Alexander the Great, Julius Caesar and Napoleon Bonaparte by Mark Twain Society of America, improved himself followed in great strategy thinkers' footsteps in his growth time as a staff officer.

Keywords: Ataturk, Strategy, Staff Officer, Field Marshal, Commander-in-Chief.

ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	VI
ÇİZELGELER	VII
ŞEKİLLER	VIII
HARİTALAR	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
BÖLÜM I. STRATEJİ	4
1.1. Strateji Kavramı	4
1.2. Atatürk'ün Dönemine Dek Stratejik Düşünmenin Tarihi Gelişimi	14
1.2.1. II. Friedrich	15
1.2.2. Napolyon Bonapart	19
1.2.3. Mihail Kutuzov	25
1.2.4. Antoine Henri Jomini ve Carl von Clausewitz	27
1.2.5. Otto von Bismarck ve Karl Bernhard von Moltke	32
BÖLÜM II. ATATÜRK'ÜN YETİŞMESİ	38
2.1. Yetiştği Dönem	38
2.2. Aldığı Eğitim	41
2.2.1. İlkokul	41
2.2.2. Ortaokul	42
2.2.3. Lise	44
2.2.4. Harp Okulu	46
2.2.5. Harp Akademisi	50
2.2.6. Kurmaylık Stajı	54
BÖLÜM III. ATATÜRK'ÜN KATILDIĞI SAVAŞLAR	56
3.1. 1910 Arnavutluk İsyanı	56
3.2. Trablusgarp Savaşı'nda Gerilla Taktiklerini Uygulaması	56
3.3. Balkan Savaşları'nda Bir Karargah Subayı Olarak Etkisi	63
3.3.1. Birinci Balkan Savaşı	63

3.3.2. İkinci Balkan Savaşı	66
3.4. Sofya Ateşemiliterliği	66
3.5. Birinci Dünya Savaşı ve Mustafa Kemal'in Komutan Olarak Yükselişi	69
3.5.1. Çanakkale Savaşı	69
3.5.2. Kafkas Cephesi	77
3.5.3. Suriye Cephesi	78
3.6. Türk Kurtuluş Savaşı: Başkomutan ve Mareşal	81
3.6.1. Genel Durum	81
3.6.2. Sakarya Meydan Muharebesi	86
3.6.3. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi	90

BÖLÜM IV. BÜYÜK KOMUTAN OLARAK MAREŞAL GAZİ MUSTAFA

KEMAL	93
4.1. Tecrübeleri	93
4.2. Taktik ve Strateji Kavramlarını Ayırması	94
4.3. Taarruz ve Savunma Kavramlarına Bakışı	95
4.4. Okuduğu, Çevirisini Yaptığı, Yazdırdığı ve Yazdığı Kitaplar	97
4.5. Moral Değerlere Bakışı	103
4.5.1. Moral Değerler	103
4.5.2. Topyekûn Savaş Kuramı	105
4.5.3. Subaylığa ve Komutanlığa Bakışı	107
4.5.4. Emir Kavramına Bakışı	108
4.5.5. Barışseverliği	109

BÖLÜM V. SONUÇ

BİBLİYOGRAFYA.....	115
EKLER	132
ÖZGEÇMİŞ	144

KISALTMALAR

A.Dz.P.Tb.	:	Amfibi Deniz Piyade Taburu
A.Dz.P.A.	:	Amfibi Deniz Piyade Alayı
Dz.K.K.	:	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
Gnkur.	:	Genelkurmay
k.a.	:	Kullanıcı Adı
Ora.	:	Oramiral
ye.y.	:	Yayınevi Yok
y.n.	:	Yazarın Notu
z.a.	:	Zaman Aralığı

ÇİZELGELER

- Çizelge 1.1** : Stratejinin Düzeyleri Konusundaki Görüşlerin Karşılaştırılması
- Çizelge 1.2** : Her Düzeyin Karşılaştırmalı Önem Dereceleri.
- Çizelge 1.3** : Düzeyin Örnekleriyle Birlikte Karşılaştırması.
- Çizelge 2.1** : 1893 Yılı Osmanlı Nüfus Sayımında Selanik Vilayeti.
- Çizelge 2.2** : Atatürk'ün Harbiye 1. Sınıfta Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.
- Çizelge 2.3** : Atatürk'ün Harbiye 2. Sınıfta Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.
- Çizelge 2.4** : Atatürk'ün Harbiye 3. Sınıfta Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.
- Çizelge 2.5** : Atatürk'ün Erkan-ı Harbiye 1. Sınıfında Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.
- Çizelge 2.6** : Atatürk'ün Erkan-ı Harbiye 2. Sınıfında Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.

ŞEKİLLER

- Şekil 1.1** : Eğik Düzen.
Şekil 1.2 : İç Hatlarda Harekât.
Şekil 3.1 : Çıkarma Günü (25 Nisan 1915) Atatürk'ün Komutasındaki
19. Tümen.
Şekil 3.2 : Yıldırım Ordular Grubu Teşkilatlanması.

HARİTALAR

- Harita 3.1** : Derne Muharebeleri.
Harita 3.2 : Çıkarmadan Önce Osmanlı Ordusunun Savunması.
Harita 3.3 : Çıkarma Günü (25 Nisan 1915) Arıburnu Bölgesi.
Harita 3.4 : Arıburnu Çıkarması (19 Mayıs 1915).
Harita 3.5 : Arıburnu Cephesi (19 Mayıs 1915).
Harita 3.6 : Yıldırım Ordular Grubu Geri Çekilişi.
Harita 3.7 : Kütahya-Eskişehir Muharebeleri.
Harita 3.8 : Sakarya Meydan Muharebesi.
Harita 3.9 : Büyük Taarruz.

ÖNSÖZ

İsmi sayamayacağım kadar pek çok kimsenin bu çalışmamda emeği vardır. Başlangıçta; acemisi olduğum bu konuda bana yol gösteren Danışmanım hocam Dr. Öğr. Üyesi Erol MÜTERCİMLER'e ve desteğini esirgemeyen hocam ve Enstitü Müdürüm Prof. Dr. Tülay Âlim BARAN'a teşekkür ederim.

Öğrencileri olmakla övündüğüm hocalarım; "Araştırma ve yazım" konusunda derslerinden çok şey öğrendiğim Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU'na, tarihin herhangi bir kısmını Genel Türk Tarihiyle kıyaslayabilmemi sağlayan Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL'a, siyasi tarih ve siyaset biliminde ufkumu açan Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN'a, aktardığı tecrübelerinden ötürü Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TAŞTEMİR'e müteşekkirim.

Ayrıca Grekçe ve Eskiçağ Tarihi bilgisinden yararlandığım sevgili arkadaşım Uğur Orberk ÖZDEMİR'e ve beni çalışmaya teşvik eden ve gerekli imkânları sunan aileme teşekkürlerimi şükranlarımı sunuyorum.

Eren BALEVİ

GİRİŞ

1988 yılında dönemin A.B.D. Genelkurmay Başkanı Ora. William J. Crowe, Time Dergisi'nde verdiği röportajda geniş kaynaklara sahip bir ülkedeki generalin kazanmasının normal olduğunu, Atatürk'ün ise kıt kaynaklarla zaferini kazandığını söylemiş ve bu nedenle yüzyılın en büyük askeri olduğunu belirtmiştir.¹

Yine A.B.D.'de yayınlanmış bir strateji kitabında Atatürk; Büyük İskender, Sezar, Napolyon ile birlikte tarihin en büyük 4 strateji dehasından biri olarak gösterilmektedir.²

Britanyalı Tuğgeneral ve tarih yazarı Aspinal F. Oglander, Çanakkale Savaşı'nda Atatürk'ü değerlendirirken "*Bir tümen komutanının tek başına yaptığı harekâtlarla bir savaşın kaderini değiştirmesi tarihte pek az görülmüştür.*" demiştir.³

Atatürk'ün büyük hayranlarından biri olan Mareşal Douglas MacArthur Atatürk'ün çağın en büyük liderlerinden biri olduğunu ve Atatürk'ün sadık arkadaşlarından biri olmakla gurur duyduğunu söylemiştir.⁴

Atatürk'ün ölümünün 25. yıl dönümünde eski A.B.D. Cumhurbaşkanı J. F. Kennedy verdiği demeçte şunları belirtmiştir: "*Atatürk adı bu asrın büyük insanlarından birinin tarihî başarılarını, Türk Ulusuna ilham veren önderliğini, modern dünya anlayışındaki ileri görüşlülüğü ve bir askerî önder olarak kudret ve cesaretini hatırlatmaktadır.*"⁵

Doğu dünyasında da Atatürk hayırla anılmaktadır. Eski Tunus Devlet Başkanlarından Habip Burgiba, Sakarya Muharebesi'nin onun gençliğinin en güçlü anısı olduğunu belirtmiş, Atatürk'ün hatırasının tüm ulus önderleri için örnek olarak yaşayacağını belirtmiştir."⁶

¹ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik -Düşünce ve Uygulamaları-*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s. 4-5.; Amiral William J. Crowe'un, Atatürk'ten daha genişçe bahsettiği bir röportaj için bkz. Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s. 337-340.

² Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016, s. 15.

³ Sinan Meydan, "Anafartalar Kahramanı", *Sözcü Gazetesi*, alınma tarihi: 25.12.2018, bağlantı: <https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/sinan-meydan/anafartalar-kahramani-1971642/>.

⁴ TSK, *Dünya Gözüyle Atatürk*, alınma tarihi: 25.12.2018, bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/content/media/05/dunya_gozuyle_ataturk.pdf, s. 4.

⁵ TSK, *Dünya Gözüyle Atatürk*, a.g.e. s. 4.

⁶ A.g.e. s. 18.

Uzun süreli bir kaynak taramasıyla tespit edebildiğimiz çok sayıda kaynağa ulaşabilmeye çalıştık. Aynı konuyu ele alan eserlerin büyük çoğunlukla aynı şeylerden bahsedeceği açıktır. Bununla beraber ayrıntılarda bulunan farklı bilgiler ve yorumlar içinde ihmal edilemez olarak gördüklerimize çalışmamızda yer verdik.

Atatürk, arkadaşı Salih Bozok'a 1912 yılında yazdığı bir mektupta "[...] *ben, askerliğin her şeyden fazla sanatkârlığını severim.*" demektedir.⁷ Dolayısıyla ilk olarak strateji kavramını incelemenin doğru olacağını düşündük. Dolayısıyla birinci bölümde çalışmanın anlaşılmasını kolaylaştıracak şekilde strateji kavramını ele aldık. Birinci bölümün ikinci kısmında da modern savaş ve Atatürk'ün askerliği incelenirken ele alınması gereken veya başka bir deyişle Atatürk'ün askerliğine etki eden önemli olan kişi ve olayları işledik. Bu noktada seçim yaparken ve içeriğini işlerken 4 kıstas belirledik. Bunlar;

1. Atatürk'ün döneminin stratejik birikimini etkilemiş olması,
2. Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan kitapları kaynak kabul ederek Atatürk'ün ilgisini fark etmemiz,
3. Atatürk'ün sözlerini dikkate alarak ilgisini görmemiz,

Atatürk kendisini Napolyon'a veya Bismarck'a benzetenlere ısrarla karşı çıkmıştır. Bir defasında Napolyon'u taç ve şeref peşinde koşan bir maceracı, Bismarck'ı ise taca hizmet eden birisi olarak tanımlayarak kendisinin bu tip insanlarla karşılaştırılmayacağını söylemiştir. Kendi zaferlerinin onların zaferleriyle örneğin Sakarya Meydan Muharebesi'nin Napolyon'un 1805 Austerlitz Muharebesiyle karşılaştırmamız gerektiğini belirtir.

Bu benzeri sözleri ortadayken biz, Atatürk'ün bir başka sözüne sığınarak çalışmamızı yaptık. "*Napolyon ve stratejisi hakkında incelemelerde bulundum. [...] diğer herkes hakkında aynı incelemeleri yaptım.*"⁸ Biz de tam olarak yaptığı bu incelemelerden ne öğrenmiş olabileceğinin peşine düştük.

Atatürk'ün yetişmesine baktığımızda ülkesinin ellerinden kayıp gittiğini gören bir genç subayın tahmin edilebilir portresiyle karşılaşmaktayız. Atatürk'ün bir asker ailesine

⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 1, İstanbul 2003, s. 137.

⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 340.

mensup olmamasını göz ardı ederek söyleyebiliriz ki o askeri eğitimine en küçük öğretim kademesinde, askeri rüştiyede başlamıştır. Devamında Askeri İdadi, Mekteb-i Harbiye ve Harbiye'nin Erkân-ı Harp Sınıfında okumuş, kurmay subay olarak mezun olmuştur. Çalışmamızda Atatürk'ün öğrenci olduğu dönemde yaşadığı tarihi ve askeri olaylar ve okuduğu dersler göz önünde tutulmuştur.

Savaşlarını incelerken de açık biçimde Atatürk'ün bu görevlerinden subaylık mesleğinin farklı alanlarına dair tecrübeler kazandığını görebiliriz. Atatürk de "*Savaş, askerlik sanatının öğrenilmesine yarayan vasıtaların en mükemmeli, en gerçeğidir.*" demiştir.⁹ İlk askeri tecrübesini Arnavut çeteleriyle mücadele ederken edinmiş, Trablusgarp Savaşı'nda ilk savaş tecrübesini yaşamıştır. Trablusgarp Savaşı'nda istihbaratçılık ve gerillacılık, Balkan Savaşları'nda karargâh subaylığı, Sofya ateşemiliteri olarak yine istihbaratçılık görevi, Birinci Dünya Savaşı'nda sahada çeşitli kıta görevleri ve Türk Kurtuluş Savaşı'nda önce politik otorite ve sonrasında buna ek olarak Başkomutanlık makamlarıdır.

Son bölümde de temel askeri kavramlar Atatürk nezdinde ele alınarak Atatürk'ün yazıları, uygulamaları ve söylevleri ışığında askerliği incelenmiştir. Özellikle Carl von Clausewitz'in *Savaş Üzerine* isimli eseri dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Atatürk'ün okuyup okumadığını bilmemekle birlikte çalışmamızda Sun Tzu'dan da kendimizin bakış açısına göre alıntı yaptık.

Atatürk'ün yazmış olduğu ilk eserlerin çoğu askeriye üzerinedir. Atatürk ikisi, Prusya Harp Akademisinin müdürlüğünü de yapmış olan Gen. Karl Litzmann'dan çeviri olmak üzere toplam 11 eser yayınlamıştır. Bu kitaplardan hareketle söyleyebiliriz ki Türk Ordusu için üzerinde durduğu ve en önemli gördüğü konu talim ve terbiyedir.

Bunun dışında Atatürk'ün taarruz ve savunma kavramlarına, strateji ve taktik kavramlarına ve moral değerlere bakışı incelenmiştir. Moral değerler içinde subaylığa, komutanlığa, emir kavramına bakışı ve topyekûn harbi uygulayışına değinilmiştir. Ayrıca barışseverliğinin üzerinde durulmuştur.

⁹ Erol Mütercimler, *Gelibolu 1915*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016, s. 14.

I. BÖLÜM

STRATEJİ

1.1. Strateji Kavramı

Sıkça kullanılan ve ilgi çekici bir kavram olarak stratejinin ne olduğunu ve neyi amaçladığını anlamaya çalışmak acele edilmemesi gereken bir uğraştır. Öncelikle büyük düşünürlerin bu kavramı nasıl tanımlarına bakmakta yarar vardır. Onun en pragmatik tanımını¹⁰ yapan Moltke stratejiyi bir çare bulma ve en zor koşullar altında uygulamada bulunabilme sanatı¹¹ olarak tarif eder. Bir başka strateji düşünürü Antoine Henri Jomini ise "Strateji harita üzerinde savaşma sanatıdır ve bütün harekât alanını içine alır." şeklinde tanımlamıştır.¹² Amerikalı deniz strateji Alfred Thayer Mahan da onun bu tanımı üzerinden hareket ederek¹³ deniz stratejisi için "Deniz savaşının amacı deniz egemenliğini kurmaktır. Strateji, bu egemenliğin sağlanması için tüm deniz kuvvetlerinin sevk ve idaresidir."¹⁴ demiştir. De Guibert ise her askeri sınıfın uygulamalarını *basit taktik* kavramı içerisinde değerlendirmiş, savaşın generallere düşen kısmı olan tüm sınıfları eşgüdüm içerisinde kullanabilme bilimi olarak da stratejiyi *büyük taktik* olarak adlandırmıştır.¹⁵

Carl von Clausewitz'in stratejiyi anlatırken hedef kavramını merkeze koyarak muharebeyi de temel araç olarak değerlendirip stratejiyi en temel şekilde şöyle tanımlar: "Strateji, muharebenin, savaşın amaçlarına ulaşmak için kullanılmasıdır."¹⁶ Oysa bu tanım onun yaptığı tek tanım değildir. Değerlendirdiği duruma ve bağlamına göre farklı tanımlar da yapmıştır. Eserleri incelendiği takdirde verdiği mesaj André Beaufre'nin şu sözünde

¹⁰ Bernard Brodie şöyle demektedir: "stratejik düşünme faydacı değilse hiçbir şeydir. [...] Uygulanacağı özel koşullar altında işe yarayacak mıdır?" bkz. M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 10.

¹¹ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek ve Kazanmak İçin: Stratejik Düşünme*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016, s.128.

¹² Antoine Henri Jomini, *Savaş Sanatının Ana Hatları*, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul 2002, s. 75.

¹³ A. Thayer Mahan, *Deniz Harbi Üzerine*, der. Allan Westcott, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 62.

¹⁴ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 129.

¹⁵ Jacques De Guibert, *Askeri Yazılar 1772-1790*, çev. Ahmet Şensilay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005, s. 259.

¹⁶ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. H. Fahri Çeliker, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2018, s. 163.

ortaya çıkmıştır: "Her duruma uygun bir strateji yoktur, durumun özelliklerine göre strateji seçilmelidir." ¹⁷

Görüleceği gibi eski düşünürler tarafından strateji için dolaylı yoldan aynı anlama gelebilecek pek çok tanım yapılmıştır. Stratejiyi açıklarken uygun olacak ifadelerden biri de "belirlenen hedefe ulaşmak için matematik aklı kullanarak¹⁸ amaçlar ve araçlar¹⁹ başta olmak üzere tüm parametreleri göz önünde bulundurup yollar içerisinde en iyi yolu belirlemek ve ortaya çıkabilecek olumsuzluklar için önceden değerlendirip önlem almaktır." şeklinde olacaktır.

Strateji, birikimini askeri gelenekler içerisinde binlerce yıllık bir süreçte geliştirirken II. Dünya Savaşı'nın sonrasında²⁰, 1960'lardan itibaren hızla artan biçimde, işletmeciliğin de ilgi alanına girmiştir.²¹ Bu yüzden tanımları önceki dönemlerde yalnız savaş ve diğer askeri faaliyetler üzerineyken daha sonra yapılan tanımlar daha genel bir alanı kapsamıştır. Örneğin Erol Mütercimler onu "Stratejik düşünme, rakibe üstün gelme ve bunu da, aynı şeyi onun size uygulamaya çalıştığını akılda tutarak yapma sanatıdır."²² şeklinde tanımlamış, Mehmet Tanju Akad ise "Strateji belli bir amaca ulaşmak için kullanılan yollar olarak tanımlanabilir. Amaçlarla araçlar arasındaki dengenin kurulması şeklindeki bir ifadenin kullanılması da mümkün ve yararlıdır." demiştir.²³ Aynı şekilde Lawrence Freedman strateji görüş birliğine varılmış bir tanımlı olmadığını altını çizdikten sonra çağdaş ortak tanım olarak stratejinin; amaçlar, yöntemler ve kaynaklar arasında bir denge tutturmakla ya da amaçları belirlerken, onları elde etmek için sahip olduğumuz kaynakları ve yöntemleri belirlemekle ilgili olduğunu belirtir.²⁴ Nejat Eslen ise stratejiyi,

¹⁷ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 10.; Clausewitz'in yapmış olduğu bazı strateji tanımları için bkz. Nejat Eslen, *Tarih Boyu Savaş ve Strateji*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul (b.t.y), s. 309.

¹⁸ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 55.; ayrıca başka bir ifadeyle "matematiksel açıdan değerlendirerek" için bkz. Celalettin Yavuz, "Strateji ve Güç Kullanma", *21. Yüzyılda Prens*, ed. Ümit Özdağ, Ankara 2014, s. 445.

¹⁹ Mehmet Tanju Akad, *Strateji Üzerine*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2003, s. 13.

²⁰ Yakup Altan vd., "Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama: Büyükşehir Belediyeleri Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta 2013, C. 18, S.3, s. 112.

²¹ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 55.

²² A.g.e. s. 15.

²³ Mehmet Tanju Akad, *Strateji Üzerine*, s. 13.

²⁴ Lawrence Freedman, *Strateji*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak ve Taciser Berger, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2017, s. 14.

biraz da okuyucunun yorumuna bırakarak, kısaca şu şekilde formülize etmiştir: "Strateji = Güç + Konsept + Hedefler."²⁵

Strateji kelimesi şimdiki anlamıyla 19. yüzyılda ilk olarak Fransızcada ortaya çıkmıştır. Köken olarak baktığımızda ise Eski Yunanca bir kelime olarak ordu anlamındaki *strados* (στρατός) ve kullanma anlamındaki *ago* (άγω) sözcüklerinden *stratēgia* (στρατηγία) türetilmiştir.

MÖ. 5. yy.'da Pers İmparatorluğu'nun Yunanistan'a yönelik seferleri başladığı zaman Yunan şehir devletleri bu durum karşısında savunma amaçlı bazı savaş teknikleri geliştirmişlerdir. Kaynak olarak aklın yanında mitolojilerini de esas almışlardır. Anlaşılacağı gibi onların zihin dünyasına göre en başarılı stratejileri oluşturacak olanlar kuşku bırakmaz şekilde Yunan mitolojisinin ilahlarıdır.²⁶

Böylelikle "savaş veya generallik sanatı" olarak strateji doğmuştur.²⁷ Ayrıca *stratēgia* kelimesinin fail (iş yapan) çekimi olarak ortaya çıkan *strategos* (στρατηγός) unvanı ise Antik Yunan, Ptolemios ve Roma dönemlerinde çok geniş yetkilere sahip olan asker veya siviller²⁸ tarafından kullanılmıştır.²⁹ Bugün dahi Yunan Kara Kuvvetleri'nde *stratigos*, general anlamında kullanılmaktadır.³⁰

Buna karşılık İslam coğrafyasında aynı anlama gelen ve Türkler tarafından da bir süre önceye kadar kullanıla gelen *sevkülceyş* (سوق الجيش)³¹ kelimesi mevcuttur. Kelime anlamı olarak ordu sevki anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Türk Dil Kurumu *izlem*³² sözcüğünü önermektedir.

²⁵ Aynı şekilde Nejat Eslen, askeri stratejiyi "Askeri Strateji = Askeri güç + Askeri stratejik konsept + Askeri hedefler" olarak tanımlar. bkz. Nejat Eslen, *Tarih Boyu Savaş ve Strateji*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul (b.t.y), s. 89.

²⁶ Lawrence Freedman, a.g.e. s. 61.

²⁷ Osman Pamukoğlu, *Strateji*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2016, s. 13.

²⁸ Bu dönemde asker ve sivil ayrımı çok net değildir.

²⁹ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 56.

³⁰ Hellenic Multinational Peace Support Operations Training Center, *Nato Rank Structure*, Alınma Tarihi: 30.07.2017, bağlantı: <http://www.mpsotc.gr/ranks.en.aspx>.

³¹ Kâmûs-ı Türkî'de sevkülceyş şöyle açıklanır: "Askerin sevk ve tahrîki usûl ve kavâ'idinden bahseden fen, fr. Stratégie." bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 748.

³² Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, Alınma Tarihi: 30.01.2018, bağlantı: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a6fd2044c1427.39037986.

Strateji öncelikle bir düşünme sanatıdır, bununla birlikte düşmanlar (veya rakipler) da kendi stratejilerini oluşturacakları ve hamlelere karşı tepkilerini gösterecekleri için de, Clausewitz'in benzetmesi gibi, bir tür oyuna dönüşür. Clausewitz'e göre savaşa verilebilecek en yakın örnek iskambil oyunlarıdır. Neden olarak ise ustalığın (maharetin ve tecrübenin y.n.) tek başına yeterli olmadığını; şans ve diğer hesaplanamayacak faktörlerin sonuç için önemli bir payının olduğunu söyler. Taraflar kendi eylemlerine tümüyle hâkim değilken düşmanlar birbirlerinin eylemlerini belirlemektedir³³

Savaş, doğasındaki belirsizlikler itibariyle kaotiktir. Bu da stratejiyi bir bilim olarak değerlendirmemizi engellemektedir. Liddell Hart'ın dediği gibi "*Kuşkusuz bir savaş bilimi var ama biz bunu keşfetmekten çok uzağız.*"³⁴ Bu haliyle savaş Kaos Teorisini³⁵ hatırlatmaktadır.

Ülkemizde yaygın fakat yanlış biçimde *stratejist* olarak kullanılan strateji uzmanı *stratejiler* ise gelişen olaylardan hareketle stratejik prensipleri inşa eden ve öngörüler ortaya koyan düşünürlerdir.³⁶

Stratejilerin akıl yordukları analiz ve öngörüdür. Çalışmalarında tahminin ve şansın yeri yoktur. Bu yüzden de onları gelecekte kesin haberler verdiğini öne süren kâhinlerle karıştırmak son derece yanlıştır. Böyle değerlendirmeyenler hâlihazırda strateji kavramının içeriğini reddetmiş olurlar. Çünkü Tanju Akad'ın da dediği gibi Romalıların savaş zamanında gördükleri bazı işaretleri kehanetler kitabında tabir etmelerine³⁷ benzerdi ki bu, dikkatli analiz sürecine dayalı bir düşünme sanatının çalışmasıyla temelden zıt düşer.

Kehanet ve öngörü kavramları birlikte değerlendirildikleri takdir de anlam kazanan diğer bir deyişle birini anlamadan diğerini anlamının mümkün olmadığı kavramlardır. General Charles W. Taylor'un Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir tarif bu konuda açıklayıcıdır:

³³ Mehmet Tanju Akad, *Strateji Üzerine*, s. 138-139.

³⁴ A.g.e. s. 65.; Bismarck da "Savaş Bilimi, pek az kişi tarafından bilinen gizli bir sırdır." diyerek aynı noktayı işaret ediyor.

³⁵ Bkz. Semra Uçar, *Kaos Teorisinin Felsefi Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010. s. 36.

³⁶ Nejat Tarakçı, *Sömürgecilikten 21. Yüzyıla Deniz Gücü Mücadelesi*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 2.

³⁷ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 10.

"[...] kehanet geleceğin deterministik bir görüşüdür, yani bir kesinlik belirtir, mesela 'yarın yağmur yağacak' ifadesinde olduğu gibi. Öte yandan fütüristlerce gittikçe kabul gördüğü şekliyle öngörü geleceğin olasılığa dayanan bir görüşüdür; yani burada şans ögesi vardır, mesela 'yarın yağmur yağması ihtimali yüzde altmıştır' ifadesinde olduğu gibi. Bu fark önemlidir, çünkü herkes gelecek hakkında kehanette bulunabilir fakat hiç kimse, eğer şans eseri değilse, geleceği kesin olarak tahmin edemez."³⁸

Anlaşılacağı gibi öngörü, kehanetin aksine, gelecek hakkında kesin konuşmaz ve bu tutum gerçekleşecek olası olayların ve senaryoların hepsi için hazır olmayı öğütler. Yine bu tutumuyla kehanetten daha garantili çıkarımlar yapar.

Tam bu noktada akıllara gelmesi muhtemel, dolayısıyla açıklanması gereken birbirine yakın iki kavram karşımıza çıkıyor. Bunlar şans ve kader faktörleridir. Asıl soru ise bu faktörlerin gerçekten strateji içerisine alınıp alınamayacağıdır. Clausewitz yukarıda da gördüğümüz gibi şanstı bahseder. Bu konuda Atatürk'ün bir sözü açıklayıcı nitelik taşımaktadır.

"Talihten soruyorsunuz. Talihin esası, tatbiki mümkün olan mesailde tefekkür ve mülâhaza ettikten sonra işe başlamaktır. Kumandan olan bir kimsenin büyük bir azim ile fırsatları elden kaçırmaması icabeder. Aynı zamanda, akla muvafık olan şeyleri takip etmesi lâzımgelir. Tebeddülâtın sabit ve muayyen vaziyetleri yoktur. Şu kadar var ki, bu tebeddülât hal ve faaliyette bulunan kimseler için de bir kolaylık verir."³⁹

Sözden de anlaşılacağı gibi Atatürk bunları strateji içine almayı reddetmektedir. Onları aşağıda açıklanacak olan zaman faktörü içinde değerlendirmektedir.⁴⁰

Stratejinin üç temel elemanı vardır. Bunlar kuvvet, mekân ve zamandır. Kuvvet, elde bulunan tüm kaynaklardır. İnsan gücü, ekonomik güç ve teknolojik güç bunlar arasında sayılabilir. Eğitim, bilim, kalite ve istikrar da destekleyicidir. Mekân ise bir stratejinin uygulama alanını ifade eder. Zaman, stratejiyi belirlemek ve uygulamaya koymak için hazırlanma süresini, stratejiyi uygulamaya koyma ve harekete geçme anını ve hedefe ulaşmak için yapılan hareketin süresini üç kısım olarak kapsar.⁴¹

³⁸ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 225.

³⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1997, C. 3, s. 125.

⁴⁰ Nejat Tarakçı, *20. Yüzyılın Strateji Dehası Atatürk*, Truva Yayınları, İstanbul 2011, s. 116.

⁴¹ a.g.e. s. 24.-28.

Kuvvet elemanı bir hedefe ulaşmak için ilk belirleyicidir. Kuvvet yeterliyse harekete geçilebilir. Kuvvet yetersiz olduğu takdir de eksiklikler tamamlanana kadar beklenilmesi gerekecektir. Burada zaman elemanı devreye girer. Örneğin Kıbrıs meselesine bakıldığında görülecek ki 1967 yılında harekât gündeme geldiği zaman Türkiye'nin böyle bir harekât için yeterliliği yoktu.⁴² Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin elindeki çıkarma platformları, ihtiyaç duyduğundan çok az sayıda ve kabiliyet bakımından da yetersizdir. Amfibi deniz piyade birliği kurulma çabalarına yeni girişilmişti. İndirme birliğinin envanterinde ise sadece 150 paraşüt vardı. T.C. 30. Hükümeti⁴³ o an için çok risk barındıran böyle bir girişimde bulunmayarak o dönem için hazırlanmayı seçti.⁴⁴ Gemi inşa programına ve Amfibi Deniz Piyade Alayı'nı⁴⁵ teşkilatlandırmaya hız verildi.⁴⁶ Bu hazırlığın bir sonucu olarak 20 Temmuz 1974'te başlayan harekât başarıyla gerçekleştirildi.

Atatürk'ün de Çanakkale'de ANZAC çıkarmasının karşısında 57. Alay'ın subaylarına verdiği emir zaman faktörüne işaret etmektedir:⁴⁷ "Ben size taarruz emretmiyorum. Ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar gelebilir." Oldukça dar ve ricata imkân vermeyen Gelibolu Yarımadası'nda düşmanın cepheyi yarması felaket olabilirdi. Conkbayırı'ndaki düşmana nispeten yetersiz kalan Türk birliklerine, ne pahasına olursa olsun, gelecek takviyelerle sağlam bir mukavemet oluşturulana kadar düşmanın cepheyi yarmasına engel olmalarını emretmiş ve zaman faktörünü kullanmıştır.

⁴² Nejat Tarakçı, *20. Yüzyılın...*, a.g.e., s. 25.

⁴³ Birinci Süleyman Demirel Hükümeti (1965-1969).

⁴⁴ Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2017, s. 192-201.

⁴⁵ Birinci Amfibi Deniz Piyade Taburu (A.Dz.P.Tb.) 30 Ağustos 1968'de kurulmuştur. Bkz. Hasan İlhan ve F. Emre Ülger, *Türk Bahriyesinin İlkleri*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2014, s. 29.; Birinci A.Dz.P.Tb.u 1968-1971 yılları arasında teşkil edildi. İkinci A.Dz.P.Tb. ve 1973'te Amfibi Deniz Piyade Alayı (A.Dz.P.A.) karargâhı ise Nisan 1974'te kurulmuştur. 20 Temmuz 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekâtında karaya ayak basan ilk birlik olan Dz. Yarıbay Neşet İkiz komutasındaki A.Dz.P.A. iki taburlu ve 850 mevcuttuydu. Bkz. Neşet İkiz, "Kıbrıs'a ilk çıkan birliğin komutanı 40 yıl sonra o günü anlattı.", *İhlas Haber Ajansı*, alınma tarihi: 28.10.2018, bağlantı: <http://www.ihha.com.tr/haber-kibrisa-ilk-cikan-birliğin-komutanı-40-yıl-sonra-o-günü-anlattı-374482/>.; Sonraki zamanlarda kademeli olarak geliştirilen bu birlik, şu an tugay seviyesinde; 3 A.Dz.P.Tb. ve 1 destek taburundan müteşekkildir. bkz. M. Nuri Alacalı vd., *Türk Deniz Kuvvetleri Bin Yıllık Güncesinden Seçmeler*, Deniz Basımevi, İstanbul 2009, s. 224.; Emine Akçadağ, *Denizlerin Önemi ve Türk Deniz Kuvvetleri*, BİLGESAM Yayınları, Rapor No: 68, Ankara 2015, s. 15., Ayrıca Çıkarma Birlikleri Komutanlığı 1966 yılında kurulmuştur. Bkz. Soner Polat vd., *Türk Deniz Kuvvetleri Denizlerin Koruyucuları*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, Ankara 2003, s. 251.

⁴⁶ Nejat Gülen, *Şanlı Bahriye*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 352-353.; Özgür Gencer, "Geçmişten Geleceğe Türk Deniz Kuvvetleri", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, İstanbul Ocak 2014, s. 17.

⁴⁷ Muzaffer Özdağ, "Stratejik Düşüncenin Sivil ve Askeri Hayatta Kullanılması", *Milli Güvenlik Teorisi*, ed. Ümit Özdağ, Kripto Basım Yayım, Ankara 2015, s. 161.

Diğer taraftan zaman elemanının olumsuz işlediği örnekler de mevcuttur. Bunlardan biri de İkinci Dünya Savaşı döneminde savaşın Nazi Almanyası'nın aleyhine dönmesidir. Suat İlhan'ın yaptığı analizden öğrendiğimiz gibi Almanya'nın jeopolitik konumunun gereği olarak büyük silahlı kuvvetlerinin aksine kaynakları yetersizdi. Almanya'nın karşısındaki müttefik devletlerin ise kaynakları genişti. Zaman elemanı müttefiklerin savaşı kazanmasını sağlayan faktörlerden biri oldu.⁴⁸ Bir başka örnek de bize göre Filistin Meselesi'dir. Arapların mutlak galibiyet isteyen tutumları hâlihazırda aleyhlerine olan vaziyeti daha da İsrail'in lehine götürmektedir. Yahudi nüfus artmakta, yerleşimleri çoğalmakta, aileler eski dillerini unutmakta ve yaşlılık sebebiyle göçmenlerin her geçen gün hayatını kaybetmesiyle İsrail doğumlu Yahudilerin toplam nüfusun içerisinde oranı gittikçe yükselmektedir. Dolayısıyla İsrail her geçen gün daha fazla vatan haline gelmektedir. Diğer taraftan çevre ülkelere sığınmış Filistinli mülteciler ise aynı şekilde sığındıkları ülkelerin yerlisine dönüşmektedir. Aynı İsrail'de olduğu gibi o ülkede doğan nüfus artmaktadır. Anlaşılan şu an kronikleşmiş bir sorun olan Filistin Meselesi tartışılabilir bir sorun olmaktan çıkacak ve sadece adıyla kalacaktır. O halde zaman faktörü Filistinlilerin aleyhine İsraililerin lehine işlemektedir.

Strateji ele alınırken farklı düzeylerinden bahsedilir. Strateji uzmanlarının, her ne kadar yaklaşımları büyük ölçüde aynı ya da yakın olsa da, kavramların pratikliği açısından görüş farklılıklarına düşerek stratejiyi 3 ya da 5 düzeyde ele alırlar. Bazen de aynı kavramları farklı isimlerle telaffuz ederler. Aşağıdaki çizelgede 5 Türk strateji uzmanının benimsedikleri düzey kavramları ve kullandıkları isimler karşılaştırılmıştır.

⁴⁸ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 350-351.

Suat İlhan ⁴⁹	Fikret Bayır ⁵⁰	Erol Mütercimler ⁵¹	Tanju Akad ⁵²	Nejat Eslen ⁵³
Politika ve Harp Yönetimi ⁵⁴	Politika	Ulusal Strateji	Genel ve Siyasi Strateji (Büyük Strateji)	Ulusal Güvenlik Politikası
		Topyekûn Strateji		Büyük Strateji (Ulusal Güvenlik Stratejisi)
Strateji	Strateji	Genel Strateji	Askeri Strateji	Askeri Strateji
		Harekât Stratejisi	Operasyonel Strateji	Operatif
Taktik	Taktik	Taktik Düzey	Taktikler ⁵⁵	Taktik

Çizelge 1.1 Stratejinin düzeyleri konusundaki görüşlerin karşılaştırmalı tablosu

Gerçekte strateji bir bütünlük arz eder ve dolayısıyla net sınırlarla ayrılması doğasına aykırıdır.⁵⁶ Yine de stratejinin çeşitli kurum ve kişilerce belirlenmesi bir görev paylaşımını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla en işlevsel paylaşımının tespit edilmesi gerekmektedir.

Basamakların herhangi bir düzeyindeki karar organının talimatları, altlarını bağladığı gibi alt düzeyin vaziyet ve imkânları da üstler için belirleyicidir.⁵⁷ Üst seviyede plan hazırlanırken alt seviye düzeyler de dikkate alınmalı ve uygulama sürecinin tüm aşamalarında yine göz önünde bulundurulmaya dikkat edilmelidir.

⁴⁹ Suat İlhan, *Harp Yönetim ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1987, s. 7-9.; Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 173.

⁵⁰ Fikret Bayır, *Strateji Ustası Atatürk*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, 27-29.

⁵¹ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 175.

⁵² M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 10-12.

⁵³ Nejat Eslen, a.g.e. s. 119.

⁵⁴ Suat İlhan Harp Yönetiminin, Politika'nın bir bölümü olduğunu söyler. bkz. Suat İlhan, *Harp Yönetimi...*, s. 8.

⁵⁵ M. Tanju Akad, stratejiyi 3 düzeyde ele alıp (genel ve siyasi strateji, askeri strateji ve operasyonel strateji) taktikleri stratejinin altında ve bu düzeylerle ilişkili olduğu halde farklı bir alan olarak değerlendirir. Bununla birlikte karşılaştırmanın yerine getirilmesi için tablo bu şekilde hazırlanmıştır. bkz. M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 10-12.

⁵⁶ Nejat Eslen, a.g.e. s. 118.

⁵⁷ Bkz. Şekil 1.2.

Çözümleyiciliği ve pratikliği nedeniyle Erol Mütercimler'in düzey yaklaşımının en uygun olduğu tarafımızca düşünülmektedir. Bununla birlikte Tanju Akad'ın yaklaştığı gibi taktiği, stratejinin içinde olmaksızın onun altında olduğu fikrindeyiz. O halde strateji düzeylerini şu şeklide ele alıyoruz⁵⁸:

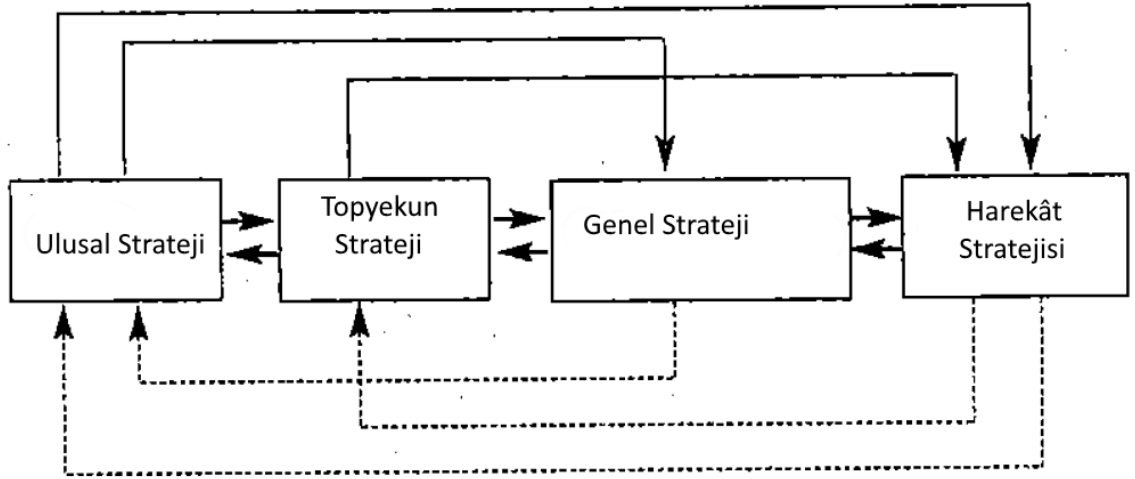
Ulusal Strateji, bir ülkenin jeopolitiğine bağlı olarak şekillenen, rejim ve iktidar değişikliklerinden bağımsız biçimde sabit kalan uzun vadeli stratejisidir. Buna geniş kara coğrafyasında sıkışmış haldeki Rusya'nın sıcak denizlere inme ve dolayısıyla dünyaya açılma politikası örnek verilebilir.

Topyekûn Strateji, Ulusal Strateji'nin yolunda ilerlerken iktidar tarafından belirlenen dönemsel ve o anki şartlara uygun stratejidir. Buna Rusya'nın, Karadeniz'e olan hâkimliği ve değerli limanlara sahipliğiyle önemli bir stratejik bölge olan Kırım'ı cesur adımlarla ilhak etmesi örnek verilebilir.

Genel Strateji, Topyekûn Strateji'nin her alandaki kuruma yüklediği görevleri içerir. Dışişleri, askeriye, ekonomi, maliye, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki kurumların görevlerinin belirlenmesini ve koordinesinin sağlanmasını içerir. Buna Rusya'nın ihtiyacı olan donanma için gemi yapım ve üs kurma projeleri örnek verilebilir

Harekât Stratejisi, Genel Strateji düzeyinde sorumluluklar yüklenen kurumların görevlerini yerine getirmek noktasında belirledikleri stratejidir. Buna Rus maliyesinin açtığı ödenekler ve Rus Karadeniz Filosu'nun yapacağı tayin edici taarruzlar örnek gösterilebilir.

⁵⁸ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 175-183.

Çizelge 1.2 Her Düzeyin Karşılaştırmalı Önem Dereceleri⁵⁹

Taktik ise stratejik hedeflere ilerlerken yapılacak muharebeleri kazanmak amacıyla askeri birliklerin cephede gerçekleştirdiği faaliyetleri içerir.

Aşağıda verilen çizelgede bu düzeylerin örnekleriyle karşılaştırılması yapılmış ve daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Düzye	Örnek
Ulusal Strateji	Sıcak denizlere inme politikası
Topyekûn Strateji	Kırım'ın ele geçirilmesi
Genel Strateji	Gemi inşası ve üs kurma programları
Harekât Stratejisi	Rus Karadeniz Filosu'nun yapacağı tayin edici taarruzlar

Taktik ⁶⁰	Harekâtın içerisindeki genellikle küçük birliklerin hamleleri
----------------------	---

Çizelge 1.3 Düzeylerin Örnekleriyle Birlikte Karşılaştırılması

Özellikle kara kuvvetlerinde yapılan bir hareketin veya hamlenin stratejik mi yoksa taktiksel mi olduğu olay anında yeterince anlaşılabilir. Bu konuda Atatürk'ün Sakarya

⁵⁹Handel'in eserinden alınarak çalışmaya uyarlanmıştır. bkz. Michael I. Handel, *Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler*, çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, Ankara 2004, s. 428.

⁶⁰ Osmanlılar döneminde taktik kavramı ordu yerleştirme manasında "Tabiyet'ül-Ceyş" ya da sadece Tabiye kullanılmaktaydı. Daha öncesinde ise Siyaset'ül-Hurûb denilmekteydi. Bkz. Mustafa Zeki Terzi, "Abbasi Ordusunun Muharebe Harekâtı (Strateji ve Taktikler)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1, Ocak 1987, s. 137.

Meydan Muharebesi'ni anlatırken kullandığı ifadeler bize bu ayırımın nasıl yapılacağı noktasında ilham vermektedir. Buna göre sadece muharebeyi kazanmak için yapılan bir hareket taktik düzeydeyken doğrudan hedefe ilerlemeye neden olan hareketler stratejiktir.⁶¹

Deniz kuvvetlerin de ise bu ayırım daha açık ortaya konulmuştur. Alfred Thayer Mahan bir ülkenin jeopolitik konumuna bağlı olarak deniz ticareti, deniz üsleri ve deniz geçitlerinin tutulmasını içeren deniz strateji prensiplerini ortaya koymuştur. Deniz taktiğini ise muharebenin içindeki faaliyetler olarak kabul etmiştir. Anlaşılacağı gibi ona göre deniz taktiği teknolojinin gelişimine ve silahların değişmesine bağlı olarak değişebilirken deniz stratejisinin prensipleri değişmez nitelikteydi.⁶² Buna karşın bir diğer deniz strateji Rus Amiral Stepan Osipovich Makarov ise teknolojik gelişmelerin deniz stratejisini de değiştirebileceğini düşünüyordu.⁶³

1.2. Atatürk'ün Dönemine Dek Stratejik Düşünmenin Tarihi Gelişimi

Strateji savaş sanatı ya da ordu kullanma adı altında Doğu Zhou Çini'nde Sun Zi⁶⁴ ve Sun Bin, Antik Yunan'da Thukydides ve Xenophon gibi isimlerle MÖ. 500'lü yıllardan itibaren sistemleşmeye ve literatür oluşturmaya başlamıştı. Türkler de strateji hakkında çalışmalar yapmış, başta Kutadgu Bilig gibi pek çok eser yazmışlardır.⁶⁵

Strateji, Rönesans döneminde Machiavelli aşamasını yaşamıştır. O, askeriye ile toplum ve politika arasında bağlar kurmuş⁶⁶ ve evrensel kalıplar oluşturmaya çalışmıştır.⁶⁷ Tahlillerinde Roma askeriyesi önemli yer tutar.

Ayrıca çokça eleştirilmekle birlikte Machiavelli, dünyada var olan bir gerçeği açıklamıştır. O da politikanın etik değerler üzerinden değil aldatma ve kuvvet

⁶¹ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 161.

⁶² Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 301.

⁶³ Evren Mercan, "93 Harbi'nin Ortaya Çıkardığı Bir Deniz Harp Stratejisti: Stepan Osipovich Makarov", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2015, S. 22, s. 135.

⁶⁴ Pinyin sisteminde; Wade-Giles sistemine göre ise yazılışı: Sun Tzu.

⁶⁵ Erkan Göksu, "Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, Samsun Kış 2009, s. 267-269.

⁶⁶ Niccolò Machiavelli, *Savaş Sanatı*, çev. Berna Hasan, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 54.

⁶⁷ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 55.

yöntemleriyle yürüdüğüdür.⁶⁸ Atatürk de bu gerçeği TBMM'de verdiği bir söylevde şu şekilde açıklamıştır: "*Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye; müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır.*"⁶⁹ Tartışmalara neden olabilecek olsa da pek çok örnekte görülebileceği gibi tarihin öğrettiği gerçek de budur.

Diğer taraftan deniz gücü stratejisi ise bu dönemde toplumların kültürel formlarında yer almaya devam etmişti.

Süreç içerisinde pek çok kişiden söz etmek gerekse de modern savaş için oldukça önemli olan iki isim II. Friedrich ve Napolyon Bonapart'tır.

1.2.1. II. Friedrich

Prusya Kralı II. Friedrich veya nam-ı diğer Büyük Friedrich 1712 ile 1786 yılları arasında yaşamış, 1740 yılında tahta geçmiştir. Gençliğinde askerliğe ve ava meraklı olmamasına⁷⁰ rağmen hükümdarlığı sırasında strateji ve savaş oyunları onun çokça vaktini alan bir uğraşı haline gelmiştir.

Ülkesinin gelişmesi ve modernleşmesi için pek çok icraata imza atan aydın bir kişiydi. Fakat ülkesine olan hizmeti aydın kişiliğinden ziyade sert bir asker oluşundandır. Öyle ki bir erin düşmanından ziyade üstlerinden korkması gerektiğini düşünmekteydi.⁷¹ Görev yerinde bulunmayan asker yargısız infaz edilirdi.⁷² Ayrıca bir subayın emirleri uygulamaması aynı bir erin disiplinsizliği gibi cezalandırılırdı. Bir diğer kuralı da

⁶⁸ Celalettin Yavuz, a.g.m. s. 448.; bkz. Niccolò Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Necdet Akbağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 3-46.

⁶⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, C. 2, s. 690.

⁷⁰ İlber Ortaylı, *Büyük hükümdar, Büyük Friedrich*, alınma tarihi: 10 Nisan 2018, bağlantı: <http://www.milliyet.com.tr/buyuk-hukumdar-buyuk-friedrich/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/13.01.2013/1654778/default.htm>

⁷¹ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 110.

⁷² Mesut Uyar ve Hayrullah Gök, *Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askerî Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması (1640 – 1871)*, Alınma Tarihi: 15.07.2019, Bağlantı: https://www.academia.edu/13567377/PRUSYA_ASKER%C3%8E_S%C4%B0_STEM%C4%B0_N_%C4%B0N_KURULU%C5%9EU_VE_OLGUNLA%C5%9EMASI, s. 13.

subayların siyaset ve felsefe üzerine tartışmasını da yasaklanmasıydı.⁷³ Bu doğrultudaki çalışmalar *katı disiplinli Prusya askeri* tasvirinin dünyaca nam salmasına neden olmuştur.

Friedrich, kullanmayı bilenlerin elinde dinin çok güçlü bir silah olduğunu düşünüyordu.⁷⁴ Buna göre inanırları kolayca yönlendirebilen din adamları, halka itaat etmeyi öğretmeliydi.⁷⁵

1740 yılında kral olur olmaz Avusturya'nın Silezya bölgesine saldırdı. O sırada Avusturya veraset sorunlarından muzdaripti. Silezya zengin bir bölge olmasına karşılık Prusya için uzun bir savaşlar silsilesine sebep olacaktı.⁷⁶ En sonunda da Yedi Yıl Savaşları'nın (1756-1763) nedenlerinden biri oldu.⁷⁷

Gerçekte Friedrich'in niyeti Silezya'dan sonra başka bir yere saldırmamak ve savunmanın haricinde hiçbir savaşa girmemektir. Gerçekten de sonraki savaşlarını başlatan o olmamıştır.⁷⁸

Yedi Yıl Savaşları'nda Prusya; Fransa, Avusturya ve Rusya'yla savaşmıştır. Prusya krallık statüsüne çikali⁷⁹ çok olmamış 5 milyonluk nüfusa ve 150 bin mevcutlu orduya sahip bir devletti. Fakat bu savaşta Prusya karşısında toplamda 100 milyon nüfuslu ve 500 bin askeri çıkarabilen bir koalisyonu bulmuştu.⁸⁰ Dolayısıyla Friedrich, iç hatlarda harekât prensibine⁸¹ sarılmak, kuvvetlerini bölmek ve tayin edici muharebe arayışında olmak zorundaydı. Her ne kadar ihtiyat birliklerinin öneminden bahsetse de⁸² kendisi kuvvetlerini bölmek ve tayin edici muharebeyi savaşın başında tam güçle yapabilmek adına ihtiyat birlikleri ayırmıyordu.⁸³

⁷³ *Harp Mecmuası*, "Müttefiklerimizin Tarihinden Alınacak Dersler Büyük Frederik", Teşrin-i Evvel 1332, Y. 1, S. 13, s. 202-204.

⁷⁴ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 73, 74, 82.

⁷⁵ *Harp Mecmuası*, "Müttefiklerimizin Tarihinden Alınacak Dersler Büyük Frederik", Teşrin-i Sani 1332, Y. 1, S. 14, s. 215.

⁷⁶ Kemal Beydilli, "Prusya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s. 354.

⁷⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 146-147.

⁷⁸ Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 224.

⁷⁹ 1701 yılı.

⁸⁰ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 79.; Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 117.

⁸¹ İç hatlarda harekât, mevcut birlikler arasında hızlıca kuvvet kaydırmayı esas alan harekât tarzıdır. Özellikle daha güçlü bir düşmana karşı uygulanır.

⁸² Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 77.

⁸³ Mehmet Tanju Akad, *Strateji Üzerine*, s. 136.

Dönemin savaşlarında iki ordu karşı karşıya gelirdi. Birbirlerine kısa süreli ateş ederler, ardından da süngü hücumuna kalkarlardı. Özellikle ölümün çaresizce beklendiği ilk safhada disiplinini muhafaza edebilen ordu avantajlıydı.⁸⁴ Yine manevra yaparken düzenlerinin bozulması birlikleri işlevsiz kıları. Her açıdan demir gibi bir disiplin zafer için gerekliydi.

Bu tarz bir savaşın bir diğer gerekliliği olarak aceleci girişimleriyle gerekli emirleri en başta vererek subaylarına inisiyatif alanı bırakmıyordu. Emirlerin uygulanması noktasında ısrarla dururdu. Ona göre ast emri sorgulamamalı ve üst verdiği emrin uygulanmasından şüphe etmemelidir.⁸⁵ Yine de bir subayın yanlış emre itaat etmemesinin öneminin farkındaydı.⁸⁶

Büyük Friedrich'in getirdiği daha doğrusu tarih sayfalarından çıkarıp uyguladığı görece yenilik ise *eğik düzen*'dir. Prusya Ordusu düşmanlarına 45 derecelik bir açıyla saldırarak hızla bozguna uğrattıyordu.⁸⁷ Friedrich bu yöntemle bir ordunun kendisinden 3 katından daha fazla kalabalık düşmanını yenebileceğini söylüyordu.⁸⁸ Saldırı başarısız olsa dahi kurtulma şansı taşıyan eğik düzen farklı durumlara karşı askerlerin disiplinini bozmamasını,⁸⁹ kafaları karışmadan veya telaşa düşmeden verilen emirleri uygulayabilmelerini gerektiriyordu.

⁸⁴ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 77.; Düzeni bozan asker vurulurdu. Bkz. a.g.e. s. 78.

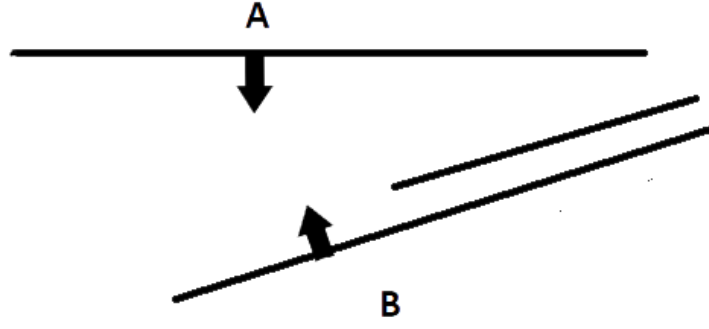
⁸⁵ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 75.

⁸⁶ Fatih Baş (k.a. mefaba), "Zorndorf Muharebesi'nde Büyük Friedrich'den gelen ve taarruz etmemesi halinde idam edileceğini bildiren emri alan von Seydlitz: "Majestelerine söyleyin, muharebeden sonra kellem onundur. Ama şu an için onu kendisinin hizmetinde kullanmam için bana izin vereceğini umuyorum."" , Alınma Tarihi: 2.11.2018, Bağlantı: <https://twitter.com/mefaba/status/1057917085601484800>. Bu anlayış Prusya Ordusunda geleneğe dönüşmüştür. Bkz. [Önceki tweetin devam tweeti] Fatih Baş (k.a. mefaba), " Alman usulü böyle. Muharebede hata yapan ve emirlere harfiyen itaat ettiğini söyleyerek kendini savunan bir binbaşya, Prusya Prensi Friedrich Karl şöyle çıkmıştı: "Majesteleri sizi binbaşı yaptı, çünkü ne zaman emirlerine itaat etmemeniz gerektiğini bileceğinize inanıyordu."" Alınma Tarihi: 8.12.2018, Bağlantı: <https://twitter.com/mefaba/status/1057918772902797313>.

⁸⁷ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 79.

⁸⁸ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 115-116.

⁸⁹ Lawrence Freedman, a.g.e. s. 148.

Şekil 1.1 Eğik Düzen⁹⁰

Disiplini sağlayabilmenin önemli bir yolu da iyi eğitimidir. Tüm asilzadeler belli bir yaşta askeri okullara gitmek zorundaydı. Erler ise tarih aracılığıyla milli gurur ve şerefle donatılıyordu. Ayrıca aldıkları eğitim sayesinde düşman piyadesinin yarı süresinde tüfeğini doldurup daha iyi nişan alarak ateş açabiliyorlardı. Eğitimli birliklerle iyi teşkilatlanmış bir ordu kurmak onun önemli bir uğraşı olmuştur.⁹¹

Friedrich "*Her şeyi isteyen en sonda her şeyi kaybeder.*"⁹² diyerek farklı zamanlarda pek çok farklı meseleyi kastetmiş olabilir. Bunlardan biri de *ağırlık merkezidir.*⁹³ Buna göre öncelikle sadece düşmanın ana kuvvetleriyle ilgilenilmesini, sonrasında ise arta kalanların kolayca halledilebileceğini vurgulamıştır.⁹⁴

Yine bu sözlerle nerede durması gerektiğini bilmesiyle de açıklayabiliriz.⁹⁵ Friedrich parça parça, bütünlüğü olmayan ve savunması zor Prusya topraklarının sakıncasını görmüş, devletin sınırlarını hem zengin hem de savunması kolay toprakların ötesine taşımaya çalışmış ve ondan sonra gelenlere de bunu vasiyet etmiştir.⁹⁶

⁹⁰ Antoine Henry Jomini, *Savaş Sanatı*, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 189.; B birliği eğik düzeni uygulayan birliklerdir.

⁹¹ *Atatürk'ün Not Defterleri-IV*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005, s. 37.

⁹² Walter Geer, *Napoleon The First*, The Plimpton Press, New York 1921, s. 289.

⁹³ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 115.

⁹⁴ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 74-76, 78.

⁹⁵ Yukarıda geçen bir ifadeyi yeniden belirtmeliyiz: "Gerçekte Friedrich'in niyeti Silezya'dan sonra başka bir yere saldırmamak ve savunmanın dışında savaşa girmemektir. Sonraki savaşlarını başlatan o olmamıştır." bkz. s. 17.

⁹⁶ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 114-116.

Büyük Friedrich'in demir yumruğuyla modern ve güçlü Almanya'nın temellerini attığını ve başta harp alanı olmak üzere tarihte önemli bir sayfa açtığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Önemli bir general olmasına rağmen orta vadede sakınca doğuracak veya başka bir deyişle kendi ömrünce işe yaracak fakat ölümünden sonra ters tepecek bazı kuralları vardı. Öncelikle Prusya'nın çok sağlam temeller üzerine oturduğuna inanıyordu. Fakat kurduğu sistem kendisinden sonra gelecek kişilerle devam edemedi. Subaylar onun gibi bir komutan bulamadıkları için disiplin kaybına uğradılar. Kimisi ticaretle kimisi siyasetle uğraşmaya başladı.⁹⁷ Bir diğer huyu da sır saklama yeteneğiydi. Bu gerçekte çok önemli bir özellik olsa da kendisi gibi birini yetiştirmekte başarısız olmasına neden oldu.⁹⁸ Gerçi bunu düşünmüş olacak ki bazı kitap veya talimatname bırakmıştı. Ama yeterli olmayacaktı.

1.2.2. Napolyon Bonapart

Napolyon Bonapart (1769-1821) bir askeri öğrenci olarak savaş sanatının, özellikle Fransızlarca, büyük değişimler ve atılımlar geçirdiği bir dönemde önemli kişilerin fikirlerinden beslendi. Prusya Kralı Büyük Friedrich'in çağdaşıydı. Onun stratejisiyle kendi stratejisi arasında büyük farklar bulunsa da onun savaşlarından çok şey öğrendi. Çevresine de Friedrich gibi büyük komutanları tekrar tekrar okuyarak kendilerini geliştirmelerini, büyük bir general olmanın anahtarının bu olacağını belirtmiştir.⁹⁹

Mareşal Joly de Maizeroy, Comte Jacques de Guibert, Jean de Gribeauval ve Jean du Teil gibi önemli kişilerin öğrencisi oldu. Stratejik görüşleri orijinal değildi. Fakat özellikle gençlik zamanlarında bu fikirlerin çok iyi bir uygulayıcısı oldu¹⁰⁰ ve bu teorilere dinamizm kazandırdı. Zaten kendisi de savaş sanatının şaşılacak şekilde basit kurallara sahip olduğunu¹⁰¹ ve esas konunun uygulama olduğunu söyledi.¹⁰² Dahası savaş için

⁹⁷ *Harp Mecmuası*, a.g.m. S. 13, s. 204.

⁹⁸ *Harp Mecmuası*, "Müttefiklerimizin Tarihinden Alınacak Dersler Büyük Frederik", Ağustos 1332, Y. 1, S. 12, s. 188-189.

⁹⁹ Napoleon Bonaparte, *Savaş ve Strateji ile İlgili Görüşlerim*, der. General Burnod, çev. Erkut Gündüz, Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003, s. 46.

¹⁰⁰ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 83-89.; Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 122.

¹⁰¹ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 84-86.

¹⁰² Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 128.

teoriler üretilmesine de karşı çıkmıştır.¹⁰³ Generaller, askeri tarih okuyarak gelişen dehalari marifetiyle yapılması gerekenleri sahada görmelidir ki bunlar okullarda ve sınıflarda edinilecek bilgiler değildi.¹⁰⁴

Askeri okulda matematik dersinden aldığı yüksek notlardan dolayı itibarı yüksek topçu sınıfına girdi. İlk askeri başarısını da 1793 yılında Toulon'u kurtarma harekâtında topçu unsur komutanı olarak gösterdi. Önceki komutanların başarısız olduğu bu kuşatma onun geliştirdiği strateji sayesinde kolaylıkla zafere ulaştı. Kendisi de, henüz 24 yaşındayken, generalliğe terfi etti. Fakat 8 ay sonra, onu önemseyen Jakobenlerin devrilmesiyle kenara itildi.¹⁰⁵ Hatta bir haftalık kısa süreli tutuklanma yaşamıştır.¹⁰⁶

13 Vendémiaire günü¹⁰⁷ kralcı isyana karşı girişilen harekâtın başarısıyla, kendisinin de kabul ettiği gibi buradaki rolü abartılarak, Napolyon Bonapart "Vendémiaire Generali" olarak anılmaya başladı. Yükselişindeki önemli bir köşe taşı daha aşmıştı.

1796'da karargâhı Nice'de bulunan Fransız İtalya Ordusunun komutasını aldı. Bu ordu sefil denilebilecek bir durumdaydı. Temel ihtiyaçları karşılanamayan ve moral bakımından çökmüş bulunan bu ordu, bunların sonucu olarak disiplinsizdi durumdaydı.¹⁰⁸

Ordunun başına geçtiğinde kendisine karşı şüpheler barındıran subaylarına¹⁰⁹ ve askerlerine hak ettikleri onuru ve refahı vaat etti.¹¹⁰ Nutuk vermek¹¹¹ ve insanları ikna etmede gerçekten bir becerisi vardı.¹¹² Kısa sürede ordusunu toparlayarak İtalya'ya girdi.

Napolyon en zorlu düşman olarak Avusturya'yı gösteriyordu. Ona diz çöktürülebilirse diğer düşmanlar da düşecekti.¹¹³ İtalya Ordusu bir dizi nispeten küçük olan zaferden sonra kabiliyet ve esneklikten yoksun Avusturya ve Piyemonte müttefik

¹⁰³ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 91.

¹⁰⁴ Napoleon Bonaparte, a.g.e. s. 46.; Lawrence Freedman, a.g.e. s. 147.

¹⁰⁵ Thierry Lentz, *Napoléon*, çev. İdil Engindeniz, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s. 21-31.

¹⁰⁶ Emil Ludwig, *Napoleon*, çev. Atakan Akçalı, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 42-44.

¹⁰⁷ Devrimden sonra kabul edilen Fransız Cumhuriyet Takvimine göre 4. yılın Vendémiaire ayının 13. günü (2. haftanın 3. günü). Miladi Takvimde 5 Ekim 1795.

¹⁰⁸ A. de Chateaubriand, *Napoleon Bonaparte*, çev. Yaşar Nabi, Varlık Yayınevi, İstanbul 1969, s. 59.

¹⁰⁹ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 131.

¹¹⁰ Geoffrey Parker, a.g.e. s. 219.

¹¹¹ Bir özdeyişinde gereksiz uzun nutuk atmaya eleştirirken bunları tecrübelilerin dinlemeyeceğini, gençlerin ise topların patlamaya başladığı anın heyecanı ile nutukları unutacağını söylemiş, yalnızca gerektiğinde yapılabileceğini ve başka yolların da bulunabileceğini söylemiştir. bkz. Napoleon Bonaparte, a.g.e. s. 40.

¹¹² Thierry Lentz, a.g.e. s. 33-35.

¹¹³ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 87.

kuvvetlerine ayrı ayrı saldırıp onları geri çekilmeye zorlayarak birbirleriyle olan bağlantılarını kopardı. Sonrasında Piyemontelilere saldırıp savaş dışı bıraktı. Ardından da yeniden Avusturyalılara dönelip, tekrar yendi.¹¹⁴ Lombardiya içlerinde ilerleyerek Avusturyalıları Lombardiya'dan püskürmeye girişti. Altını çizilmesi gereken ise bütün bunları ordunun başına geçişinden itibaren sadece 6 hafta içerisinde yapmış olmasıydı. Direnen Avusturyalı askerlerle ve ardı ardına gelen destek kuvvetleriyle savaşmak onun yaklaşık bir yılını daha aldı.¹¹⁵ Bu süre içerisinde güneyde İtalya'nın işgalini Roma'ya kadar genişletti. Sonrasında İtalya'da çeşitli cumhuriyetler kurarak devrimi yaydı.¹¹⁶

Özellikle ilk 6 haftadakiler başta olmak üzere bahsedilen 13 aylık süreçteki başarıları gerçekten ilgi çekicidir. Napolyon iyi bir uygulayıcı olarak gerçekten de saldıracağı hedefi seçmeyi biliyordu. Comte Jacques de Guibert'in fikirlerinden etkilenmiştir.¹¹⁷ De Guibert gerçek savaş sanatının icra edilmesini bir generalin kuvvetlerini riske sokmadan dağıtmasına, kuvvetlerini bölmeden ve yine riske girmeden düşmanı kuşatmasına bağlamıştır. Bu ilkeler Napolyon tarafından geliştirilmiş ve sonradan *Napolyon Metodu* olarak isimlendirilmiştir.

Napolyon bir topçu subayı olarak kuşatmanın taktiğini stratejiye taşır. Ona göre aynı kuşatmada olduğu gibi çarpışmada da önemli olan ateşi bir yerde toplanmalıdır. Anlaşılacağı gibi bu noktada topların ayrı bir önemi vardır ki Napolyon, toplarını sürekli olarak arttırmış ve onları mobilize hale getirmiştir.

Napolyon öncelikle bir oyalama muharebesi başlatır,¹¹⁸ uygun gördüğü bir noktaya yönelik mobilize topçu bataryalarıyla ateşe başlatarak düşmanı zayıflatırdı. Düşman hattını o noktadan yarararak kuşatma harekâtı yapardı. En sona tayin edici muharebe gelirdi ve her şey çok hızlı olurdu. Ayrıca düşmanın belirlediği şartlarda savaşmayı kabul etmez, düşmanı kendi şartlarına mahkum eder ve inisiyatifi elinde tutardı.¹¹⁹

¹¹⁴ Atatürk, Napolyon üzerine okuduğu bir kitapta onun planının altını çizmiş, "Muhteşem düşünmüş" notunu düşmüştür. Bkz. *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, yay. koordinatörü Recep Cengiz, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001, C. 23, s. 330-331.

¹¹⁵ Geoffrey Parker, a.g.e. s. 219.

¹¹⁶ Thierry Lentz, a.g.e. s. 35-36.

¹¹⁷ Lawrence Freedman, a.g.e. s. 149.; Napolyon'un kendisi de Guibert'in "Taktik Üzerine Genel Bir Değerlendirme" isimli kitabını "büyük adamlar yetiştirmeye özgü" diyerek övmüştür. bkz. Jacques de Guibert, a.g.e. s. 6.

¹¹⁸ Napoleon Bonaparte, s. 16, 51.

¹¹⁹ *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, a.g.e., C. 23, s. 352-353.

Napolyon zaferlerini kazanırken avantajlarının bir kısmını Fransız Devriminden almıştır. Devrim sonrasında Fransa'da kurulan halk orduları nicelik bakımından diğer Avrupa ordularından çok daha üstündü.

Ordusunun en önemli üstün tarafı ise hızıydı. Napolyon'un kendisi de bir ordunun gücünün hesaplanmasını momentum hesabına benzetmiş: ordunun ağırlığı ile hızının çarpımı olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Şu karşılaştırma oldukça açıklayıcı olacaktır. 18. yüzyılın sonlarında Fransız piyadesinin yürüyüşü, her adımları ortalama 52 cm. olmak üzere, dakikada 60 adımken uzmanlarda 80 adımı ideal kabul etme eğilimi vardı.¹²¹ Napolyon dönemine geldiğimizde Fransız piyadesinin hızı dakikada 120 adıma fırlamış, geri kalan Avrupa ordularında ise 70 adımda kalmıştır.¹²²

Ordunun hızının artışında etkili olan başka bir şey ise ikmallerin azaltılmasıydı. Açıkçası Napolyon yavaş giden erzak konvoylarını beklemek yerine işgal edilen ülkeleri yağmalamayı seçti. İnsani olmasa da yararlı olan bu yöntem Avrupa'da amacına çok hizmet etti. Ama başka sorunları ortaya çıkardı. Yağmalanmaya maruz kalan halkları isyana yöneltirken, ilerleyen zamanlardaki büyük seferinde, Rusya gibi bir ülkede yağmalayacak bir şey bulamayan ordusunun aç kalmasına neden olmuştur.¹²³

Hız faktörüyle ortaya çıkan ve onu destekleyen bir özelliği de Napolyon'un, komutanlarına inisiyatif alanı açmasıydı. Çünkü özellikle zor zamanlarda ve geniş coğrafyalarda fırsatları değerlendirmek adına emir beklemek mümkün olmayabilirdi. Napolyon generallerine sıkça "Activité, Activité, Vitesse" (Hareket, Hareket, Hız) demiştir.¹²⁴

Hızı arttıran diğer faktörler de Napolyon'un tümen sistemi ile karışık düzeni miras almış olması ve devrim sonrasında artık asil olmayan subayların asilzadeler gibi yanlarında getirecekleri bagaj arabalarına ihtiyaç duymamalarıdır.¹²⁵

¹²⁰ Napoleon Bonaparte, a.g.e. s. 24.

¹²¹ Jacques de Guibert, a.g.e. s. 180.

¹²² Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 84-87.

¹²³ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 88-89.; Geoffrey Parker, a.g.e. s. 221.

¹²⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, der. Musa Sarıkaya, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016, s. 67.

¹²⁵ Oral Sander, a.g.e. s. 169.

Britanyalı General Tawnshed de Temmuz 1922'de Atatürk'le yaptığı buluşmada onunla Napolyon hakkında konuştuklarını ve Atatürk'ün Napolyon'un İtalya seferini askerlik açısından çok takdir ettiğini söyler.¹²⁶

Gerçekte Fransızlar için ikinci derece öneme sahip İtalya Seferi hem rejimin bir şeref¹²⁷ timsali hem de ganimetleriyle yönetimin ciddi bir gelir kaynağı¹²⁸ oldu. Bu seferden sonra artık engellenemez bir karizmaya ulaşmıştı. Rejim onu İngiltere seferi için görevlendirildi. Fakat Napolyon daha farklı bir öneride bulundu: Mısır Seferi... İngilizleri İngiltere'de değil Mısır'ı alarak alt edecekti. Askeri becerilerini kanıtlamış olmasının etkisiyle direktörler,¹²⁹ İngiltere Ordusu'nun¹³⁰ başında Mısır'a bir sefer düzenlemesini kabul ettiler.¹³¹

Napolyon Mısır'ı alarak İngiltere'nin ticaret yollarını kesebilmenin yanında bu seferi Hindistan'ı almanın bir adımı olarak görüyordu. Suriye Hıristiyanlarından asker devşirilebilir, Hindistan'a devrimci fikirlerle giderek oradaki kurtuluş hareketlerinin desteğini kazanıp İngiltere'ye büyük bir darbe vurulabilirdi.¹³² Dahası Mısır'dan İstanbul'a da yürüyebilirdi.¹³³

Büyük planları vardı. Önce bir deniz üssü olarak Malta'yı aldı. Sonrasında Mısır'a çıkıp Piramitler Muharebesini kazandı. Fakat ilk başlardaki iyi esen rüzgâr sonrasında tersine döndü. Önce Britanyalı Amiral Horatio Nelson, Fransız donanmasını Ebukır Deniz Muharebesi'nde yaktı, ardından da Cezzar Ahmed Paşa tarafından Fransız Ordusu Akka'da durduruldu. Çaresizce Mısır'da kalakalan ordusunu terk edip gizlice Fransa'ya döndü. Yalnız bu seferdeki yenilgisi onun aleyhine olmamış; tam tersi ününün ve siyasi gücünün daha da artmasına neden olmuştu.¹³⁴

¹²⁶ Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, (b.y.y.) (b.t.y.), s. 62.

¹²⁷ Thierry Lentz, a.g.e. s. 36.

¹²⁸ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 131.

¹²⁹ Fransa 1795-1799 yılları arasında Direktuar rejimiyle yönetildi. Bu sistemde 5 direktörden oluşan bir hükümet vardır.

¹³⁰ A. de Chateaubriand, a.g.e. s. 59.

¹³¹ Bazı yazarlar Direktuarın Napolyon'dan rahatsız olup uzaklaştırmak arzusuyla bu seferi kabul ettiklerini yazar. Fakat direktörlerin içlerinden böyle bir arzu geçse dahi 38 bin askeri, 350 gemiyi ve seferin masraflarını göze alabilmek için siyasi hırs sebep olamaz. bkz. Thierry Lentz, a.g.e. s. 39.

¹³² Muhlis Nadas, *Geo-Astral Siyaset Boğazlar ve Deltalar*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1991, C. 1, s. 298.

¹³³ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 132.

¹³⁴ Geoffrey Parker, a.g.e. s. 219-220.

Napolyon altmış iki muharebe yaptı.¹³⁵ Atatürk'ün de dediği gibi Avrupa'da seferden sefere peşinden sürüklediği halkın özelliklerinden olan askerlik onuru ve idealini tespit edip vücuda getirdi.¹³⁶ Gittikçe makamını yükselterek 1799 yılında Birinci Konsül, 1804'te de Fransa İmparatoru oldu. Papa'nın bulunduğu bir törende kendi tacını kendi giydi. Diğer taraftan 1802'de İtalya Cumhurbaşkanı, 1805 yılında da İtalya Kralı oldu.¹³⁷ Ordusuyla Avrupa'yı büyük ölçüde kontrol ediyordu. Kardeşlerini de farklı krallıklara getirdi.

Fransız Devriminin yeni bir kadroya duyduğu ihtiyaçtan dolayı hızla yükselirken,¹³⁸ yükselmesini sağlayan devrime büyük hizmetlerde bulundu. Ama bir noktadan sonra da imparator olup çevresindekilere krallıklar dağıtması ve Bonaparte Hanedanını kurması; devrimle temelden çelişkilerdi. Ondaki bu ahlaki sorun Atatürk'ün de tepkisine neden olmuştur. Napolyon'u hiç sevmediğini söyleyen Atatürk, onun her şeyi kendisi için yaptığından bahsetmiştir.

Napolyon çok hırslıydı. Daha önce söylediğimiz gibi nereden ve nasıl saldırması gerektiğini iyi biliyordu. Fakat nerede durması gerektiğinden habersizdi. Oysa savaşa başlanmadan önce savaşa nerede nokta koyacağını ve barışı nasıl inşa edeceğini planlamak stratejik açıdan bir zorunluluktur,¹³⁹ tıpkı Türk Kurtuluş Savaşı'nın henüz toparlanma aşamasında Atatürk'ün Misak-ı Milli'nin kabul edilmesini sağlaması gibi.

Atatürk, kendisinin Napolyon'a benzediği yönünde bir yorum yapılırca bu benzerliği kabul etmeyerek Napolyon'un çeşitli milletlerden askerler toplayıp maceralara atıldığını ve onun bu nedenle kaybettiğini, kendisinin ise tersine halkıyla beraber istiklal mücadelesi verdiğini dolayısıyla kesinlikle kazanacağını söylemiştir.¹⁴⁰ Ayrıca Napolyon gibi benmerkezci maceracıların sonunun felaket olacağını söyleyerek¹⁴¹ genellemeye gitmiştir. O halde Atatürk'e göre maceracı narsistler hep felakete uğrarken halkıyla hareket eden önderler hep kazanacaktır.

¹³⁵ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 87.

¹³⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, s. 100.

¹³⁷ Thierry Lentz, a.g.e. s. 10-11.

¹³⁸ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 130.

¹³⁹ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 88-89.

¹⁴⁰ Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, s. 63.

¹⁴¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir...*, s. 340.

Napolyon'un kariyerinin başındaki zaferleri ve sonrasında gelen üst üste mağlubiyetler için madalyonun iki yüzü gibi aynı noktadan hareket eden fakat zıtlığa çıkan iki görüş vardır. Ortak noktaları Napolyon'un çok atik ve ordusunun her meselesiyle ilgilenen biri oluşudur. Birinci ve genel kabul görüşüne göre Napolyon gençlik enerjisiyle ordusunu zafere taşıırken bu enerjisini kaybetmesiyle artık mağlubiyetleri üst üste gelmiştir. Diğer taraftan Britanyalı Tümgeneral John F. C. Fuller ise onun her zaman aktif olduğunu, fakat gün geçtikçe diğer subayların inisiyatif alanlarını daraltarak kendisi için ağırlaştırdığı iş yükünün altından son dönemlerde kalkamadığını söyler.¹⁴²

Napolyon büyük başarılar kadar büyük başarısızlıklar da yaşamıştır. Ama yine de her dönem askerlik sanatının ve tarihin önemli bir figürü olarak kalmaya devam etmiştir. Onun etkisini özellikle yarma, kuşatma ve çevirme girişimlerinin popülerliğini Atatürk'ün zamanında da görmekteyiz.¹⁴³ Pek çok yenilgisi ve ömrünün sonundaki hüsrana rağmen, Tanju Akad'ın dediği gibi, Napolyon uzunca bir dönem en büyük komutan olarak kabul edilegeldi ve *"Her generalin gönlünde onun [...] meydan muharebelerinin benzerlerini gerçekleştirmek yattıyordu."*¹⁴⁴

1.2.3. Mihail Kutuzov

Rusya Çarlığı koalisyon ortaklarıyla beraber Napolyon Fransasıyla giriştiği muharebeleri üst üste kaybetmişti. Bu başarısızlıklar üzerine 7 Temmuz 1807 günü Tilsit'te¹⁴⁵ bir Rus-Fransız antlaşması imzalandı. Bu 10 maddelik antlaşma barışın yanında Avrasya ve Kuzey Afrika'nın bölüşülmesini de tasarlıyordu.¹⁴⁶

1809 yılında Avusturya ve Fransa yeniden savaştı. Yine Fransa kazanmış olsa da Avusturyalıların düzenli geri çekilişi ve Fransa'nın verdiği ağır kayıplar Napolyon'un artık taktiksel üstünlüğünü kaybetmeye başladığını gösteriyordu. Diğer taraftan da Portekiz'de Wellington Dükü Arthur Wellesley'in direnişi ve İspanyol gerillaların başarıları da bunun başka göstergeleriydi.

¹⁴² M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 89-90.

¹⁴³ Atatürk Napolyon hakkında pek çok kitap okumuştur. bkz. Cumhurbaşkanlığı, *Atatürk'ün Kitaplığı*, Ankara 2006.

¹⁴⁴ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 81.

¹⁴⁵ Kaliningrad yakınlarında, bugün Sovetsk olarak biliniyor.

¹⁴⁶ A. de Chateaubriand, a.g.e. s. 121-122.

Napolyon'dan haz etmeyen Rusya, bu dönemde askeriyesini güçlendirme işine daha sıkı sarılmıştır. Rus-Fransız Antlaşması barışı pamuk ipliğiyle tutarken gittikçe gerilmiş 1812'de de kopmuştur. Bunun üzerine Napolyon 600 bini aşkın mevcutlu *Büyük Ordu'suyla (La Grande Armée)* Rusya'ya yürüdü.

Napolyon'un karşısındaki Rus komutan daha önceki muharebelerde savaşmış ve yenmiş olduğu Mihail Kutuzov'du. Napolyon Rus topraklarında ilerlerken Kutuzov, Napolyon'un tayin edici muharebe yapmasına fırsat vermeden geri çekilmeyi başardı. Çekilirken de iaşesini yağmacılıkla sağlayan Fransız Ordusu'na fırsat vermeden hâsılatı yakıyordu.

Napolyon'un savaştığı önceki coğrafyalara nazaran çok geniş bir coğrafya olan Rusya, sonradan kara kışın eklenmesiyle Fransızlar için yıkım oldu.¹⁴⁷

Moskova'nın savunulması isteyen Çar'ın baskısı yüzünden Kutuzov, gerçek bir savaşı Napolyon'a 7 Eylül 1812'de Moskova'nın önlerinde verdi. Uzun zamandır aradığı fırsatı bulan Napolyon taktik incelik aramadan Ruslara doğrudan saldırmış, bu savaşı¹⁴⁸ kazansa da ağır kayıplar vermişti. Ama bu savaş da tayin edici olamamıştı.¹⁴⁹ Bir hafta sonra, 14 Eylül'de, yalnız 100 bin askeriyle¹⁵⁰ Moskova'ya girecek fakat burada yine yakılmış yıkılmış bir şehre şahit olacaktır.

Moskova'nın düşmüş olması Rusların iradesini kıramamıştı. Napolyon aralık ayında geri çekilmeye başlasa da Rusya kışının etkisiyle 600 bin kişilik La Grande Armée'den geriye çok az sayıda asker dönebilmişti.

Atatürk de Eskişehir-Kütahya Muharebelerindeki yenilginin ardından ülkesinin coğrafyasını kullanabilerek mağlubiyeti zafere çevirebilmiştir. Napolyon'un askerliğine hayranlık duyan ve onun hikâyesini iyi bilen biri olarak Atatürk'ün, Kutuzov'un başarısını da yakından bildiğini ve bundan etkilendiğini varsaymak yanlış olmayacaktır. Bununla beraber bu ricatın ardından gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesi'nde, daha sonra da anlatacağımız gibi, *Sath-ı Müdafaa* doktrinini ortaya atmıştır. Bu da gösteriyor ki

¹⁴⁷ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 87.

¹⁴⁸ Borodino Muharebesi. bkz. Thierry Lentz, a.g.e. s. 98-99.

¹⁴⁹ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 136-137.

¹⁵⁰ Thierry Lentz, a.g.e. s. 98-99.

Atatürk'ün esinlenmeleri bir taklit etmek için değil, akıllı geliştirmek içindir. Bu noktada Bernand Brodie'nin sözü yine akıllara gelmektedir:

"Stratejik düşünme faydacı değilse hiçbir şeydir... Uygulanacağı özel koşullar altında işe yarayacak mıdır?"¹⁵¹

1.2.4. Antoine Henri Jomini ve Carl von Clausewitz

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında büyük bir askeri birikim ortaya çıkmıştı. Strateji üzerine yazılar ve düşünürler artmış, Büyük Friedrich ve Napolyon savaşları yaşanmıştı. Clausewitz de bu dönemdeki savaşların *savaş* kavramını öğrettiğini ve kuramları geliştirdiğini söyler.¹⁵² İki önemli kuramcı bu dönemde yaşamış, Napolyon Savaşlarında düşman saflarda savaşmışlardır. Bunlar İsviçreli Fransız Antoine Henri Jomini ve Prusyalı Alman Carl von Clausewitz'dir.

İki eserin popülerliğini karşılaştırdığımızda 19. yy.'da sonraki yüzyılların aksine Clausewitz'in vatani olan Prusya'nın haricindeki diğer ülkelerde Jomini'nin ön plana çıktığı görülür.¹⁵³ Bunun nedeni savaşın belirsizliklerini öne çıkartan ve anlaşılması zor olan Clausewitz'a karşılık Jomini'nin deyim yerindeyse bir hap ya da bir reçete sunmasıydı. Jomini stratejinin bilimsel kurallara bağlı olduğunu düşünerek¹⁵⁴ bir aydınlanma adamı portresi çizmiştir. Hâlihazırda Marshal de Saxe'nin savaş biliminin prensiplerinin henüz olmadığına dair görüşüne¹⁵⁵ itiraz ederek stratejiyle ilgilenmeye başlamıştır.¹⁵⁶ O savaşın moral gücü, sürtünme, halk direnişi gibi karanlık kısımlarının üzerinde durmadan komutanlar için savaşın prensiplerini ve ana hatlarını yazmıştır. Teorilerine uymayan tarihi örnekleri göz ardı etmesi¹⁵⁷ de onun ciddi bir sorunudur. Yine de Jomini'nin reçeteyi vermiş olması büyük ilgi doğurmuştur. Amerikan İç Savaşı'nda her komutanın torbasında onun kitabının bulunduğu söylenir. Oysa Clausewitz'in arzusu hiçbir şekilde bu değildi. O kitabını geleceğin komutanlarının zihinlerini geliştirmek ve kendi kendilerini eğitmelerinde

¹⁵¹ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 10.

¹⁵² Carl von Clausewitz, a.g.e. s. 31.

¹⁵³ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 121-122.

¹⁵⁴ Mehmet Tanju Akad, *Strateji Üzerine*, s. 137.

¹⁵⁵ Marshal Herman Maurice de Saxe, *Reveries On The Art Of War*, alınma tarihi: 13.11.2018, bağlantı: [http://historicaltexts.org/War/\(1757\)%20Reveries%20on%20the%20Art%20of%20War%20\(de%20Saxe\).pdf](http://historicaltexts.org/War/(1757)%20Reveries%20on%20the%20Art%20of%20War%20(de%20Saxe).pdf), s. 1.

¹⁵⁶ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 181.

¹⁵⁷ Mehmet Tanju Akad, *Strateji Üzerine*, s. 138.

yardımcı olmak için yazmıştır.¹⁵⁸ O, dogmatikliği sevmez, komutanların teoriyi yanlarında taşımalarını uygun görmezdi. Teorinin yaratıcılığa ket vurmaması gerektiğini düşünürdü.

Jomini bir gün Napolyon'u ziyaret ettiğinde yapacağı seferi doğru tahmin edebilmesi onun Napolyon'u ne kadar iyi anlayabildiğini gösteriyordu. Bundan dolayı da ona *Napolyon'un Yorumcusu*¹⁵⁹ lakabı verilmiştir. Diğer taraftan Clausewitz, Napolyon'u bir *Savaş İlahı, Kanun Koyucu* olarak görürken, Jomini ise onu, yalnız kurallara uygun davranan bir dahi olarak düşünmüştür.¹⁶⁰

İncelemelerimizde görülmüştür ki Jomini'nin en önemli tarihi mirası Muharebe Hatları konusundadır. En temel anlatımla şöyle sıralanabilirler:¹⁶¹

- Basit Hat ile sadece bir hatta hareket eden, bölünmemiş ordu kastedilir.
- Çifte Hat, bir kuvvetin ikiye bölünerek hareket etme durumudur.
- Eşhedefli Hatlar, aynı hedefe doğru farklı hatlardan ilerlenmesidir.
- Dağılan Hatlar, aynı merkezden çıkıp farklı hedefe yol alan hatlardır.
- Dış Hatlar, düşmanın aynı anda birkaç noktasına birden saldırılmasıdır.
- İç Hatlar, düşmanla iki farklı noktada savaşırken ihtiyaca yönelik birliklerin karşılıklı kaydırılması ya da düşmanın bir kanadını oyalarken ağırlığı diğer kanada verip sırayla düşman birliklerinin imha edilmesidir.¹⁶²

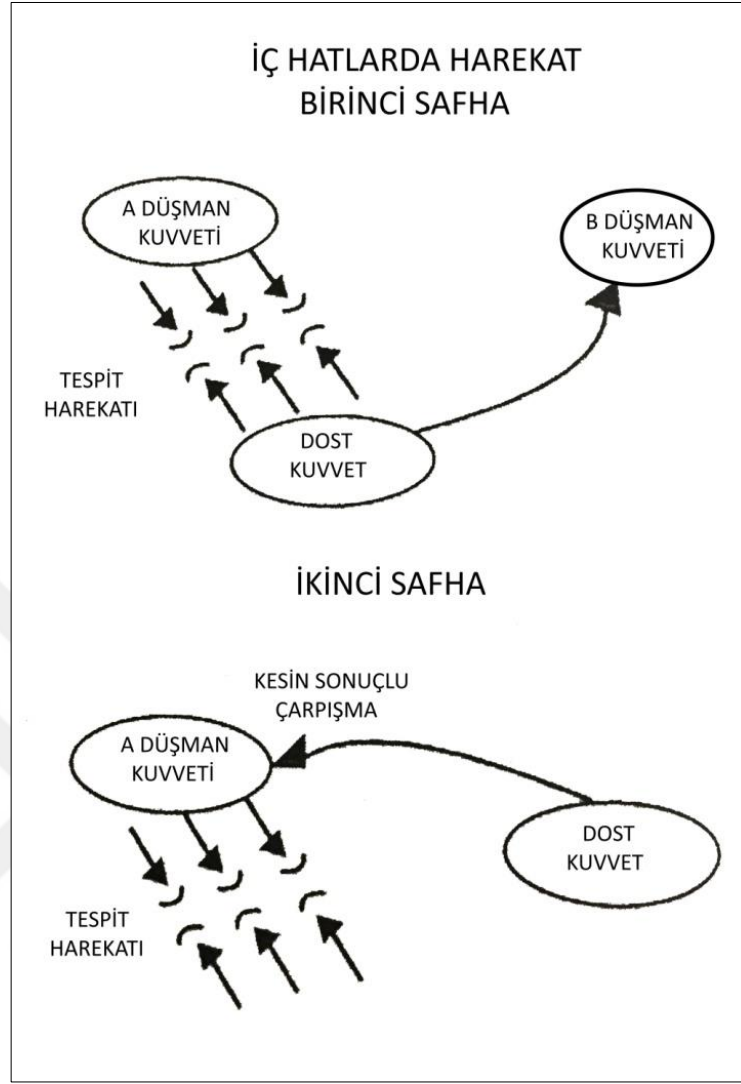
¹⁵⁸ Nejat Eslen, a.g.e. s. 295.

¹⁵⁹ bkz. Nejat Eslen, a.g.e. s. 9.

¹⁶⁰ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 180- 197.

¹⁶¹ Antoine Henri Jomini, a.g.e. s. 103-104.

¹⁶² Bunların dışında kalan bazı kavramlarda tez içinde denk geldikçe açıklanmıştır.

Şekil 1.2 İç Hatlarda Harekât.¹⁶³

Clausewitz'in *Savaş Üzerine* isimli kitabının alanının temel klasiği olduğu genel kabule ulaşmıştır. Yayımlandığı tarihten (1832) yaklaşık 200 yıl geçmiş olduğu halde halen önemini korumaktadır. Her ne kadar bizce şüpheli karşılsa da çoğu kimseye göre başucu eseri olma özelliğini korumaya devam edeceği öngörülmektedir.¹⁶⁴

Clausewitz; Kant felsefesiyle ilgilenmiş ve kuramında felsefi terimler de kullanmıştır.¹⁶⁵ Tıpkı Kant'ın Newton fiziğini felsefeye taşıması¹⁶⁶ gibi Clausewitz de Newton'u ağırlık merkezi, sürtünme gibi fizik kavramlarıyla savaş sanatına getirmiştir.¹⁶⁷

¹⁶³ Nejat Eslen, a.g.e. s. 150.

¹⁶⁴ Carl von Clausewitz, a.g.e. s. 750.

¹⁶⁵ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 191-192.

¹⁶⁶ Nogay Kerimoğlu, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul 2016, s. 315.

¹⁶⁷ Erol Mütercimler, *Geleceği Yönetmek...*, s. 117.

Buna karşılık Kant'ın aksine Clausewitz aydınlanmacı değildir. Çözümü deterministik ilkelere aramazdı.

Hâlihazırda *Savaş Üzerine* bir askeri eser olmasına rağmen her klasik eser gibi sınırlarını aşmış; Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Lenin ve farklı görüşlerden nice isim asker olmadıkları halde onu okumuş ve ondan etkilenmiştir.¹⁶⁸ Örneğin Engels onun felsefesinin mükemmel olduğunu söylerken Lenin teorilerinde kullanmıştır.

Öte yandan *Savaş Üzerine* de yine her klasik eser gibi farklı farklı hatta zıt yöne giden yorumlamalarla okunmuştur. Fransızlar 1870-71 Prusya Savaşı'ndaki yenilgilerinin¹⁶⁹ ardından Prusya askeriyesinin üzerine eğilmişler ve Clausewitz'i keşfetmişlerdir. Fakat yaptıkları hata Clausewitz'in moral faktörüne haddinden fazla önem vermeleriydi.¹⁷⁰

Bir başka mesele Clausewitz'deki, Jomini için de aynı durum geçerli, tartıştığı taktiksel meselelerin öneminin kalıp kalmadığıdır. Eserin basıldığı 1832 yılıyla Atatürk'ün başkomutan olduğu 1921 yılı arasında 89 yıllık bir değişim ve gelişim vardı. Bunun içine oldukça büyümüş bir ateş gücü değişimi de dâhildir. O halde bu kitaplardaki taktiksel meselelerin çok da etki etmediğini kabul etmeliyiz.

Dönemin Harp Tarihi'ni anlayabilmek için belli başlı kavramların bilinmesi zaruridir. Bunlardan biri *Tayin Edici Muharebe*'dir. Düşman kuvveti savaş dışı bırakmayı veya bozguna uğratmayı sağlayacak taarruz niteliğindeki bir hamledir.

Bir diğer kavram da Ağırılık (Sıklet) Merkezidir. Clausewitz'in Newton'dan taşıdığı kavramlardan biri budur. Vurulup düşürüldüğü takdirde düşmanın kuvvetlerinin dengesini veya savaş düzenlerini bozacak bir noktayı temsil eder. O noktaya yapılacak bir saldırı zaferi getirir. Atatürk, Büyük Taarruz'da Yunan Ordusu'nun en güçlü olduğu ve sıklet merkezi konumunda olan Afyon Tahkimatlarına doğrudan taarruz etmiştir.

Clausewitz, yine fizikten *Sürtünme* kavramını getirmiştir. Sürtünme gerçek savaşta bir harita oyunundan farklı kılan şeydir. Bir ordunun zaman içerisinde çarpışma olmasa

¹⁶⁸ TASAM, *Sun Tzu'dan Clausewitz'e Savaş Anlayışında Değişim*, alınma tarihi: 19.08.2017, bağlantı: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3169/sun_tzudan_clausewitz_savas_anlayisinda_degisim.; bkz M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 106.

¹⁶⁹ Bkz. 1.2.5.

¹⁷⁰ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 105-121.

dahi güç kaybetmesini veya yavaşlamasını açıklar. Çünkü hastalıklar, askerlerin yorgunluğu, hava durumu gibi gayet normal ve kesin dereceye yakın olasılıklar haritalarda yer alamayacaklardır.

Moral Güçler, anlaşılabilceği gibi ordunun manevi kuvvetidir. Daha açık ifadeyle askerlerin öleceği belli iken düşman hatlarına koşmasını sağlayan şeydir. Subayların her türlü olumsuzluğa karşı savaşı idare edebilme azmini tutandır. Clausewitz abartılı biçimde fiziksel güçleri silahın tahta kabzasına, manevi moral güçleri de silahın metaline yani kendisine benzetmiştir.¹⁷¹ Pek çok tarih okumasında değerlendirildiği gibi savaş için tek başına her şey ya da diğer bir ifadeyle gücün tek elementi olmasa da gücün hafife alınamayacak çok önemli bir elementidir. Atatürk de ileride göreceğimiz gibi Moral Güçlerin önemini farkındadır.

Üzerinde durdukları bir diğer konu da Askeri Liderlik konusudur. Erickson, Atatürk'ün hem Jomini'nin hem de Clausewitz'in tarif ettiği komutanlık vasıflarını taşıdığını söyler.

Peki, Clausewitz'in Atatürk üzerindeki etkisi neydi? Doğrudan şahsi olarak bir somut delile ulaşmasak da onun da yaşıtı olan her subay gibi Clausewitz'i okuduğuna ve değerlendirdiğine emin olabiliriz. Diğer taraftan Atatürk'ün mezunu olduğu Mekteb-i Harbiye'nin Erkân-ı Harbiye Sınıfı da Alman Harp Akademisi'nin bir kopyası durumunda olmasına rağmen¹⁷² ciddi bir Clausewitz tedrisatına sahip değildi.¹⁷³

Clausewitz politika ve savaş arasındaki kesilmezlik niteliği taşıdığı ve savaşın, politikanın başka araçlarla devamı olduğu görüşündedir. Barışın nasıl inşa edileceğini işlememiş olması da onun en büyük eksikliği olarak nitelenmektedir.¹⁷⁴ Esasen Jomini'nin durumu da farklı değildir.

Celal Erikan'a göre savaşların dünya politikaları nedeniyle ortadan kaldırılamadığından dolayı ulusun kendisini koruyabilmesi adına Atatürk'ün TSK'nın güçlendirilmesi gerektiği düşünmekteydi. Ayrıca bu noktada Atatürk'ün Clausewitz'ten

¹⁷¹ Carl von Clausewitz, a.g.e. s. 174.

¹⁷² Edward J. Erickson, a.g.e. s. 5-9.

¹⁷³ Ali L. Karaosmanoğlu, "Yirmibirinci Yüzyılda Savaş Tartışmak: Clausewitz Yeniden", *Uluslararası İlişkiler*, C. 8, S. 29, Bahar 2011, s. 7.

¹⁷⁴ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 204.; Farklı bir perspektif için bkz. Mehmet Tanju Akad, *Modern Savaşın Temel Kavramları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 65.

farkı da ortaya çıkmaktadır. Clausewitz'in "Savaş politikanın başka araçlarla devamıdır." anlamındaki sözüne Atatürk'ün katılmadığını söyleyen Erikan, Atatürk açısından barışın esas olduğu ve onun barışın kalıcılığını arzuladığı görüşündedir.¹⁷⁵

Atatürk'ün bir sözü bu görüşü desteklemektedir: "*Askeri harekât, siyasi faaliyetlerin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin güvenli bir surette geri dönüşü, orduların hareketinden daha seri hedeflere ulaşmayı temin edebilir.*"¹⁷⁶ Açıkçası Atatürk savaşların gerçekleşmesinde Clausewitz'e yaklaşıp da savaşın diplomasi yerine devreye sokulmasını ve diplomasiden vazgeçilmesini uygun görmemiş hatta yararsız bulmuştur. Dolayısıyla Atatürk, savaşta sağduyuyu ve iyimserliği tamamen anlamsız gören¹⁷⁷ Clausewitz'e bu konuda benzemektedir.

Atatürk silahlanmanın ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin amacını şu şekilde açıklamıştır: "*Hiçbir millet ve memlekete karşı saldırı fikri beslemeyiz. Fakat varlığımızı ve bağımsızlığımızı korumak için, bir de milletimizin iç rahatlığı ve gönül huzuru ile çalışarak rahata kavuşup mutlu olmasını temin için, her zaman memleket ve milletimizi korumaya gücü yeter bir orduya sahip olmak da ülkümüzdür.*"¹⁷⁸

Ayrıca Atatürk'ün "*Vatanın müdafası mecburiyeti olmadıkça savaş bir cinayettir.*" sözü ve *Yurtta Sulh Cihanda Sulh* prensibi daha genelleyici bir çerçeve sunmaktadır.

1.2.5. Otto von Bismarck ve Karl Bernhard von Moltke

1862 yılında Prusya Başbakanı olan Otto von Bismarck, yaptığı ilk meclis konuşmasında Almanların büyük sorunlarını kan ve demir ile çözeceğinin işaretini vermişti.¹⁷⁹ Öyle de yaptı. Dışişleri bakanlığını da üzerine alarak savaşmayı planladığı devlete karşı önceden üçüncü devletlerle diplomatik ilişkiler kurar, o devleti yalnızlaştırdı.

¹⁷⁵ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, T. İş Bankası Y., Ankara 1964, s. 40.'den aktaran Hikmet Özdemir, *Atatürk'ün Harp Kavramına Bakışı*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012, s. 13.

¹⁷⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 527.; Bu eserde Atatürk'ün bu sözü sadeleştirilmiş bir şekilde verilmiştir. Sözün orijinali her ne kadar güvenilir kaynaklar olmasalar da şu iki yerde geçen şekliyle olmalıdır. Bkz. Orhan Uğurluoğlu, "Ben Türk askeriyim", *Yeniçağ Gazetesi*, alınma tarihi: 3.12.2018, bağlantı: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ben-turk-askeriyim-43519yy.htm>. ve Kahraman Yusufoglu, *Atatürk'ten Hatıralar - 2 Askeri Deha*, Yılmaz Basım Yayım, İstanbul 2011, s. 169.

¹⁷⁷ Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 197, 200.

¹⁷⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 520.

¹⁷⁹ Yusuf Ziya Altıntaş, *Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 49.

Ayrıca devletin uzun vadeli güvenliğini sağlamak için ikili ya da çoklu ittifaklar oluşturur, anlaşmalar yapardı. Napolyon'un ve Clausewitz'in aksine savaşa hazırlanırken sadece savaşın değil barışın da nasıl olacağını planlardı ve ayrıca durması gerektiği yeri de bilirdi.

Bu özellikleri Atatürk'te de görmekteyiz. Atatürk'ün Bismarck'a karşı olan ilgisini onun hakkında okuduğu çeşitli kitaplardan anlayabiliyoruz.

Atatürk'ün henüz Kurtuluş Savaşı'nı planlama aşamasında 4 Şubat 1919 tarihinde gazeteci Refi' Cevad Ulunay'la yaptığı mülakatta¹⁸⁰ söylediği şu sözler ilgi çekicidir:

Atatürk: Ama düşmanlarımız olan bu büyük devletlerin bir de içyüzleri var.

Ulunay: Nasıl Paşam?

Atatürk: Anlatayım. Siz sanıyor musunuz ki, savaşı kazanmakla müttefikler aralarındaki bütün sorunları çözmüşlerdir. Aralarındaki asıl rekabet şimdi başlayacaktır. Asırlarca birbirleriyle boğuşan Fransızlarla İngilizleri ortak düşman tehlikesi birleştirdi. Şimdi o eski rekabet, bıraktıkları yerden tekrar başlayacaktır. İtalya'nın da başı dertte... Onlar da her an bir iç karışıklık yaşayabilirler. Sonuçta, Anadolu'da başlayacak bir milli direnişle hiçbiri mücadele edecek durumda değildir. Böyle bir mücadelenin tam sırasındır.

Bu sözler uluslararası ilişkilere önem verdiğini ve düşmanların kendi aralarındaki problemlerden yararlanmak istediğini göstermektedir. Dolayısıyla Atatürk'ün de Bismarck'la aynı yolda olduğunu ve Realist bir çizgide yer aldığını söyleyebiliriz.

Bismarck önce Danimarka'nın taht problemleri yaşadığı sırada Avusturya'yla ittifak yaparak Danimarka'nın güneyindeki Alman nüfuslu bölgelerini aldı. Fakat bu ittifakın zaferi paylaşım savaşını da beraberinde getirdi. Bismarck öncelikle, iki olası savaşa müdahil olabilecek güçlü komşu, Rusya ve Fransa'nın tarafsızlığını diplomatik yollarla garanti altına aldı. Avusturya hükümetinin ve subaylarının Prusya'nın yükselen gücünü anlayamamış olması yeni bir savaşa ve bu savaşta Avusturyalı kırımına yol açtı. Artık Viyana için Prusya'nın elini uzatması yeterliydi. Generalleri yeni zaferler ve kahramanlıklar arzularken Bismarck sonucu yeterli görmüştü. Artık Almanya'nın kuzeyine hükmederken güneyini de nüfuzu altına almıştı. Önerdiği çok aza yetinir görünen anlaşmayla Avusturya'yı yeni savaşlarına müttefik yapabiliyordu.¹⁸¹

¹⁸⁰ Sadi Borak'ın *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı* kitabından aktaran Erol Düren, *10 Kasım 2011'den Atatürk'e Bakış*, Alınma tarihi: 23.11.2018, Bağlantı: <http://www.erolduren.com/10-kasim-ataturk-e-bakis.html>.

¹⁸¹ Oral Sander, a.g.e. s. 221.

Gerek yanı başında yükselen bir güç olan Prusya'nın hamlelerinden rahatsız olan Fransızların girişimleri ve savaşın kaçınılmazlığını gören Bismarck'ın kışkırtmalarıyla 1870-71 Prusya-Fransa Savaşı patlak verdi.¹⁸² Fransa bu savaşta müttefik aradıysa da diplomatik sahada kendisini yalnız bulacaktır, tıpkı kendisinin de önceki savaşta Avusturyalıları yalnız bıraktığı gibi.¹⁸³ İki taraf da birbirine karşı farklı üstünlüklere sahipti. Bu savaşı da Prusya kesin olarak kazanmış, Paris'i işgal etmişlerdir. Savaşın sonunda Alman nüfusa ve değerli bir ekonomiye sahip Alsas ve Loren, Prusya tarafından ilhak edilecektir.

Prusya-Fransa Savaşı'ndan sonra istikrarlı bir Alman İmparatorluğu vücuda gelmiş, Prusya Kralı I. Wilhelm bu unvanını bırakmadan ayrıca Alman İmparatoru payesini almıştır. Bismarck da ilk şansölye olmakla birlikte ve asalet unvanı da prensliğe çıkarılmıştır. Savaşın bittiği 1871'den görevinden ayrılacağı 1890'a kadarki sürede savaşmayı bırakarak İmparatorluğun güvenliğini diplomatik yöntemlerle tesis etmeye uğraşmıştır.

Kara gücündeki üstünlüğüne, kazandığı savaşlara ve fethettiği topraklara rağmen Almanya kötü bir jeopolitiğe sahipti. Avrupa'nın ortasında ve güçlü devletlerin arasında bulunmakla birlikte koruyucu topografyaya da sahip değildi. Bu olumsuzları da Avusturya, Rusya, Sırbistan, Romanya ve İtalya ile kurduğu ittifaklarla ve yaptığı/yapılmasını sağladığı antlaşmalarla aşmaya çalıştı.¹⁸⁴ Bununla beraber Fransa'yı ihmal etmiş olması veya başka bir ifadeyle Avusturyalıları yaptığı gibi Fransızların zedelenen onurlarını sarmamış olması Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri oldu. Öyle ki bu ihmalle birlikte II. Wilhelm'in deniz politikalarıyla İngiltere'yi karşısına almasıyla başka değişkenler doğmuş, Bismarck'ın yaptığı ittifaklardan yalnızca Avusturya kalıcı olurken diğer saydığımız devletlerin tamamı Birinci Dünya Savaşı'nda düşman safta yer almıştır. Bu perspektiften bakınca Bismarck'ın hatasının Atatürk'ün "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" doktrininin kapsamıyla telafi edildiği görülmektedir.

¹⁸² Geoffrey Parker, a.g.e. s. 265-269.

¹⁸³ Mehmet Tanju Akad, *Savaş Tarihinin...*, s. 162.

¹⁸⁴ Oral Sander, a.g.e. s. 248-254.

Atatürk, Bismarck hakkında kitaplar okumuş ve onu incelemiştir. Devlet adamlığından etkilenmiş olmasına rağmen taca hizmet etmişliği dolayısıyla ondan hoşlanmamaktadır.¹⁸⁵

Bu savaşlarda gözden kaçırılmaması gereken kişi dönemin Prusya Genelkurmay Başkanı Helmuth Karl Bernhard von Moltke'dir.¹⁸⁶ 1857 yılında bu göreve getirilmiş 1888 yılında bırakana kadar 31 yıl boyunca da yürütmüştür. Dolayısıyla Bismarck dönemi savaşlarının da komutanlığını yapmıştır. En önemli başarısını 1870-71 Prusya-Fransa Savaşı'nda gösterecek, bu savaştan sonra rütbesi mareşalliğe yükselecektir.

Daha önce değindiğimiz gibi Fransızların piyade tüfekleri noktasındaki teknolojik üstünlüklerine ve mitralyöze sahip olmalarına karşılık Prusyalıların daha gelişmiş topları vardı. Ayrıca Prusyalılar sayısal bakımdan ciddi bir üstünlüğe sahipti. Bu sayısal üstünlük de Fransız İmparator III. Napolyon'un hazırlıksız savaş açışının bir sonucu olarak doğdu. Atatürk'ün Büyük Taarruz'u, bir yıllık hazırlık sürecinin ardından gerçekleştirmiş olması da bu tavra duyduğu tepkinin sonucu olacaktır.

Fransız ordusu sahip olduğu üstün tüfeklerin de etkisiyle taktik düzeyde başarılı hamleler gerçekleştirdiler. Oysa Erol Mütercimler'in de dediği gibi stratejik hatalar taktik düzeydeki başarılarla düzeltilemez. Prusya'ya baktığımız zaman ise onların bir taraftan Bismarck'ın temsil ettiği güçlü bir politik otoriteye sahipken diğer taraftan Moltke gibi yetenekli generallere ve geliştirmiş olduğu etkili genelkurmay teşkilatına sahip oldukları görülür.

Bir Prusya ordusu Fransız kuvvetlerini önce Alsas'tan püskürtmüş ardından da üç Prusya ordusu sızma, kuşatma ve çevirme¹⁸⁷ harekâtları gerçekleştirip tayin edici muharebelerle Fransız birliklerini tarumar etmiştir. Fransızlar ise yanlış hamlelerle karşılık vermişler, bazen ise eylemsiz bir hal takınmışlardır.¹⁸⁸ Karşı tarafta ise Moltke "Hızlıca, kuvvetlice, baskın yaparak harekât yapan çoğunlukla kazanır. Yerinde kalakalan ise kaybeder." demektedir. Bu söz Atatürk'ün bir süvari tugay tatbikatı üzerine yardımcısı

¹⁸⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 340.

¹⁸⁶ Aynı adı taşıyan yeğeni de onun ölümünden sonra genelkurmay başkanlığı yaptığı için kendisi Yaşlı Moltke, yeğeni ise Genç Moltke olarak isimlendirilmiştir.

¹⁸⁷ Kuşatma ve çevirme harekâtlarının ikisi de düşmanı etrafından sarmak için yapılır. Aralarındaki fark çevirmenin düşmandan nispeten uzak, kuşatmanın ise düşmanın yakınından yapılmasıdır. Bkz. Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, a.g.e. s. 163.

¹⁸⁸ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 92, 131.; Geoffrey Parker, a.g.e. s. 269-271.

olduğu Ali Rıza Paşa adına yazmış olduğu eleştiri yazısında da yer almaktadır.¹⁸⁹ Atatürk de not defterlerinde Bismark ve Moltke üzerine tahliller yapmış özellikle Moltke'nin hız ve birlikleri konuşlandırması üzerinde durmuştur.¹⁹⁰

Moltke'nin Napolyon'a benzeyen pek çok karakteristik özelliği vardı. Bunların arasında hız, tayin edici muharebe arayışı ve komutanlarına inisiyatif alanı tanıma gibi sayılabilir. Aslında benzemenin ötesinde bunlar, Clausewitz yoluyla Napolyon'dan gelen bir savaş sanatının göstergesiydi. Garip olanı bahsedilen bu yöntemlerin Napolyon Bonapart'ın yeğeni, onun hem adını hem de ideolojisini, Bonapartizmi taşıyan III. Napolyon'un hükümranlılığı altındaki Fransa'ya karşı işe yaramasıydı. O halde önemli olanın analiz yapabilme ve uygulayabilme becerisinde olduğunu tekrar görüyoruz. Atatürk de Fransızların Harekât Stratejisi hakkında eleştiriler de bulunmuştur.¹⁹¹

Bismarck-Moltke savaşlarının bir özelliği de yıpratma savaşına mümkün mertebe mahal vermekten kaçınmalarıdır. Bu savaşlarla çağdaş olan Amerikan İç Savaşı 4 yıl süren ve arkasında 600 bin ölü bırakan gerçek bir katliamdı. Ayrıca sivil can ve mal kayıpları da yüksek miktarlarda gerçekleşmiştir. Yarım asır sonra meydana gelecek olan Birinci Dünya Savaşı da yine 4 yıl sürmüş ama çok daha büyük kayıplara neden olmuştur.

Ordularının bozguna uğramasıyla III. Napolyon ülkeyi terk etti. Prusyalılar Paris'i kuşatarak aldılar. Rejimlerinin devrilmesine ve ordularının esir edilmesine rağmen silahlanan ve gerillaya dönüşen Fransız halkına karşı daha uzun süreli bir mücadeleye girmek istemedikleri anlaşılmaktadır.¹⁹² Ayrıca bir an önce barışı sağlayabilmek için Paris'i ağır bombardımana tutarak işleri hızlandırmak adına Fransızları etkilemeye ve ruhen çökertmeye çalışmışlardır.

Uygulama noktasında Moltke ve Atatürk arasında çok net bir fark vardır. O da ulaştırma konusundadır. Moltke haklı olarak yeni bir teknoloji olan demiryollarının üzerinde çok durmuş, kalelerden dahi daha önemli olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Bu dönemde Prusya'da ve Alman Konfederasyonu'na bağlı devletçiklerde demiryolu

¹⁸⁹ Mustafa Kemal Atatürk, "Ali Rıza Paşa Adına Kaleme Alınan "Genel Eleştiri"", *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, s. 67.

¹⁹⁰ Bkz. *Atatürk'ün Not Defterleri-V*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005.

¹⁹¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, s. 67.

¹⁹² M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 131-132.

yapımında patlama yaşanmıştır.¹⁹³ Öte taraftan Atatürk'ün bu tarz geniş imkânları yoktu. Osmanlı'nın Almanya'ya nazaran geniş topraklara sahip olmasına rağmen ulaştırma altyapısı gelişmemiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında TBMM'ne bağlı topraklarda ağır sanayinin bulunmaması işgal altındaki bölgelerden kaçakçılığı ve dış yardımı gerektirdiği için ulaştırma hatları uzayacak buna karşılık kara ulaştırması bozuk yollardan¹⁹⁴ kağınlarla gerçekleşecektir. Demiryolları için de durum farklı değildir.

¹⁹³ Geoffrey Parker, a.g.e. s. 263-272.

¹⁹⁴ Erol Mütercimler, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2017, s. 220-221.

II. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN YETİŞMESİ

2.1. Yetiştığı Dönem

Osmanlı İmparatorluğu klasik çağında (1300-1600)¹⁹⁵ nadiren yenilgi görmüş, özellikle bu dönemin son 150 yılında ve ardından gelen 17. asırda bir dünya gücüne ya da şimdiki deyişle bir süper güce dönüştü.¹⁹⁶

Osmanlı'yı güçlü kılan etkenlerden ilk akla gelen bir barut imparatorluğu oluşudur. 1389 yılında Sırp larla yapılan Birinci Kosova Savaşı'nda Osmanlı Ordusu topları etkili biçimde kullanmış ve bu savaş topların etkili biçimde kullanıldığı ilk savaş olarak tarihe geçmiştir. Savaşın bir Sırp şahidi de manzarayı "*toplar patlıyor, toprak inliyordu*" şeklinde tarif etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un kuşatması için döktürdüğü toplar ise geri dönülmez bir üst aşamaya geçişi işaret etmektedir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi içerisinde gerçekleşen Mercidabık Savaşı'nda esir düşen bir Memlük emîrinin Yavuz Sultan Selim'e yaptığı çaresiz bir meydan okuma Osmanlı'nın teknolojik üstünlüğünün karşısındaki acziyetini ifade etmektedir. "*Tek bir Memluk bile sizin ordunuzun tamamını yenebilir. İnanmıyorsanız, deneyelim. Ama lütfen, sizinkilerin ateşli silahlarını bırakmasını emredin.*"¹⁹⁷ Bu sözler meşhur "*tüfeng icat oldu, mertlik bozuldu.*" deyişinin ya da serzenişinin bir başka şekilde ifadesi olmalıdır.

Osmanlı, ülkesinin dört bir yanına dağılmış demir, bakır, kereste ve barut üretiminde kullanılan sülfür ve potasyum nitrat kaynaklarına sahipti. Ayrıca silah üretimini gerçekleştireceği büyük imalathaneleri ve yüksek nüfusunun sağladığı insan gücünü de elinde bulunduruyordu. Bu haliyle dönemin Avrupalı devletlerinin aksine askeri olarak

¹⁹⁵ Prof. Dr. Halil İnalçık Osmanlı klasik çağının bahsedilen tarihler arasında geçtiğini söyler. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

¹⁹⁶ Halil İnalçık, dünya gücü deyimini yalnız Kanuni devri (1520-1566) için kullanır. bkz. Halil İnalçık, a.g.e. s. 9.; Macar tarihçi Gábor Ágoston ise Osmanlı süper gücü için 16. ve 17. yüzyılları işaret eder. Bkz. Gábor Ágoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları", *Top, Tüfek ve Süngü*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 128.; Fakat biz Fatih devrinden başlayarak geçen yaklaşık 250 yıllık zaman dilimi için kullanmanın daha uygun olacağını düşündük. Adı geçen büyük ustalarla aramızdaki kabul farkı muhtemelen kavramları farklı tanımlamaktan doğmaktadır.

¹⁹⁷ Alfred W. Crosby, *Ateş Etmek*, çev. Aybek Görey, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 98, 104, 105.

kendi kendine yetebilen bir devlet oluşu da askeri gücüne ve teknolojik üstünlüğüne katkı sağlayan bir diğer etkidir.¹⁹⁸

Fakat teknolojik üstünlük her şey değildir. Hatta zafer için gereken özelliklerin en başında yer almaz. Bir karşılaştırma yapmak doğru olacaktır. 20. yy.'ın ikinci yarısında teknoloji üstünlüğünün sağlayacağı ateş gücü farkı geçmişten çok daha fazladır. Ama yakın tarihte bu fazlasıyla açılmış makasın zafer yerine utanç dolu bir mağlubiyet getirdiği herkesin malumudur. Chris Hables Gray "*süper güçlerin [A.B.D.'nin] Vietnam ve [Sovyetlerin] Afganistan'daki yenilgileri bile tekno-bilim müminlerinin aklını başına getirmemiştir.*" diyerek¹⁹⁹ ilginç bir tespit yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1979-1989 yılları arasında yaklaşık 9,5 yıl sürdürdüğü işgalin sonunda Afganistan'dan çekilmiş, NATO da 2001 yılında Afganistan'a girmesinden bu güne kadarki süreçte hedefine hala ulaşamamıştır. Veysel Göger de 16. yy.'daki Osmanlıların yapmış olduğu kale kuşatmaları üzerine yaptığı bir araştırmanın sonucunda teknolojik üstünlüğün nadiren tek başına başarıyı getirdiğini tespit etmiştir.²⁰⁰

Askeri doktrin²⁰¹ eğitim ve moral değerler gibi etkenler de savaşta belirleyici olmaktadır. 16. yy.'da Osmanlı Ordusu disipliniyle Avrupalıların hayranlığını toplamıştır.²⁰² Fakat 18. yy.'a geldiğimizde farklı bir tasvirle karşılaşmaktayız. Artık Avrupalıların gözünde Osmanlılar disiplin ve koordinasyon sahibi olmayan düzensiz ve başıbozuk bir orduydular.²⁰³

18. yy. boyunca süren mağlubiyetler ve toprak kayıplarının üstüne Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçi-ayrılıkçı fikirler Osmanlı'nın dağılmasında büyük rol oynadı. Bu sorunların önüne geçmek için ortaya çıkan ıslahat çabaları ve Tanzimat devri bu gidişatı duraklatsa da durduramamaktaydı. Osmanlı'nın Balkanlardaki gayrimüslim tebaası, milliyetçilik fikrinden erken zamanda etkilenen gruplar olduğundan bu bölge

¹⁹⁸ Gábor Ágoston, a.g.m. s. 139-140.

¹⁹⁹ M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce*, s. 301.

²⁰⁰ Veysel Göger, "Askeri Devrim Kuramı ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 22, S. 42, İstanbul 2017, s. 90.

²⁰¹ "Doktrin: Savaşta komutanların ortak bir çerçevede hareket etmesi için bir ordunun geliştirdiği düşüncedir." bkz. Mehmet Tanju Akad, *Modern Savaşın Temel Kavramları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 78-79.

²⁰² Şinasi Altundağ, "Türkler'de Disiplin ve Adalete Dair Bir Kaç Örnek", *DTCF Dergisi*, C. 2, S. 3, Ankara 1944, s. 387.

²⁰³ Fatih Yeşil, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)", *Tarih Dergisi*, S. 52, İstanbul 2011, s. 28-31.

siyaseten hareketli bir yüzyıl geçirmekteydi. 1829 Edirne Antlaşması'nda Yunanistan bağımsız olmuş, 1878 Berlin Antlaşmasıyla bunu Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı takip etmiştir. Ayrıca yine bu antlaşmayla Bulgaristan özerk olmuş, Bosna-Hersek ise Avusturya'ya bırakılmıştı.²⁰⁴

Ayrılkılık bununla sınırlı kalmıyordu. Geriye kalan Osmanlı topraklarında da ayrılkı faaliyetler devam etmekteydi. Rum, Bulgar, Sırp, Rumen ve Arnavut toplumlarının içinden silahlı çeteler çoğalmaktaydı. Kozmopolit Balkanlarda herkes kendi egemenliğini büyütme istemekteydi. Dolayısıyla sadece devleti ve Türkleri hedef almıyor, birbirleriyle de mücadele ediyorlardı. Kan dökmekten de kimse çekinmiyordu. Bundan dolayı da Osmanlı yönetimi güvenlik açısından bölgeye çok önem vermiş ve en yetenekli subayları burada görevlendirmiştir.²⁰⁵ Doğu Anadolu'da da Ermeni meselesi gittikçe daha fazla ses getirmekteydi.

Diğer taraftan sosyo-ekonomik sorunlar da bunların üzerine eklenince Osmanlı'nın durumu daha da zora girmişti. Bu dönemin kurtuluş için çareler arayan Osmanlı aydınlarından biri olan Namık Kemal, *Vatan Mersiyesi* isimli şiirinde vatanseverlere şöyle seslenmekteydi:

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini²⁰⁶

Böyle bir dönemde Mustafa Kemal Atatürk, 1881²⁰⁷ yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Ali Rıza Bey Kızıl Oğuz (Kocacık) Yörüklerinden²⁰⁸, annesi Zübeyde Hanım ise

²⁰⁴ Ayşe Zişan Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", *OTAM Dergisi*, S. 33, Ankara Bahar 2013, s. 69.

²⁰⁵ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, Yayına haz. Cemal Kutay, İstanbul 1980, s. 6-8.

²⁰⁶ "Yokmuş kurtaracak, bahtı kara annesini (anavatanını)"

²⁰⁷ Zübeyde Hanım'ın tahminen verdiği tarihe göre 4 Ocak 1881. bkz. Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, alınma tarihi: 22.12.2018, bağlantı: <https://isteataturk.com/files/e-kitap/T%C3%BCm-Eser1.pdf>, s. 13. .

²⁰⁸ Ali Güler, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Soyunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV, S. 45, Kasım 1999, s. 975.

Konyarlardandır.²⁰⁹ 1871 yılında evlenen çift²¹⁰ 6 çocuk sahibi olmuş, fakat ailenin Mustafa Kemal ve Makbule dışındaki 4 evladı küçük yaşta vefat etmiştir.²¹¹

Osmanlı'nın bir vilayet merkezi olan Selanik, Balkanlar'daki tüm halklardan mensup barındıran, kozmopolit bir şehir olarak denizciliğin ve ticaretin geliştiği modern bir şehirdi. Ayrıca tüm çetecilerin kendi ulus-devletlerinin topraklarına katmak istediğinden dolayı da etnik çatışmaların en yoğun olduğu yer olmuştur. Batılı diplomatik misyonlar da bu olayları körüklemişlerdir.²¹² Mustafa Kemal'in Selanik'teki günleriyle (1881-1896) aynı dönemde yapılmış 1893 yılı Osmanlı nüfus sayımının Selanik vilayeti verileri, bu vilayetin kozmopolitliğinin anlaşılması açısından açıklayıcı olacaktır:

Toplum	Nüfus
Müslüman	225.298
Rum	192.444
Bulgar	95.807
Yahudi	28.824
Katolik	2.311
Yabancı Uyruklu	1.200
Ermeni	157
Toplam	552.981

Çizelge 2.1 1893 Osmanlı Nüfus Sayımında Selanik Vilayeti²¹³

2.2. Aldığı Eğitim

2.2.1. İlkokul

Mustafa öğrenim hayatına 1887 yılında Hafız Mehmet Efendi'nin hocası olduğu mahalle mektebinde başladı. Okulun adı Fatma Molla Hanım'dı.²¹⁴ Fakat annesinin isteği

²⁰⁹ a.g.m. s. 991.

²¹⁰ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007. s. 1.

²¹¹ MSÜ Kara Harp Okulu, *Atatürk'ün Ailesi ve Kardeşleri*, alınma tarihi: 20.12.2018, bağlantı: http://www.kho.edu.tr/hakkında/harbiyeli_ataturk/ailesi_kardesleri.html.

²¹² Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016, s. 51-52. ve Emel Öztürk, *Selanik'te Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1908-1912)*, Yeditepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 2.

²¹³ Emel Öztürk, a.g.t. s. 25.

üzerine gittiği bu okuldaki eğitimi çok kısa süreliğine olacak, onun modern bir eğitim almasını arzulayan babası tarafından Şemsi Efendi Mektebi'ne kaydettirilecektir.²¹⁵

Okuma-yazma öğretiminde heceleme gibi yeni metotlar uygulayan, Şemsi Efendi dönemin meşhur bir eğitimcisiydi. İlkokul öğretmeni olarak Şemsi Efendi'nin ve onun modern eğitimciliğin Mustafa üzerindeki etkisi kimsece inkâr edilemeyecektir. Yıllar sonra ilkokullarını ziyaret etmek isteyerek gittiğinde mahalle mektebinin kapandığını öğrenmiş ve "isabet olmuş." demiştir.

Şemsi Efendi Okulu'nda okurken 1893²¹⁶ yılında babası Ali Rıza Efendi'yi kaybetmiştir. Bu elim olaydan dolayı ailece Zübeyde Hanım'ın ağabeyinin yanına, bir çiftliğine yerleşmişlerdir. Mustafa Kemal bu çiftlikteki kaldığı 6 aylık sürede eğitimine ara vermek zorunda kalmıştır.²¹⁷ Fakat sonrasında Selanik'e dönen Mustafa Kemal halasının yanında kalarak ortaokula başlamıştır.²¹⁸

2.2.2. Ortaokul

İlk gittiği ortaokul Mülkiye Rüşdiyesi'dir. Fakat buradaki "Kaymak Hafız" lakaplı hocasıyla yaşadığı sorunlar yüzünden okuldan ayrılmıştır.

Annesinin asker olmasına karşı çıkmasına rağmen Mustafa Kemal asker olmaya hevesliydi. Bunda mahalleden komşusu Binbaşı Kadri Beyi²¹⁹, yine onun oğlu askeri rüşdiye öğrencisi Ahmet'i ve diğer subayları görmesi onun arzusunu tetikliyordu. Zübeyde Hanım'ın haberi olmaksızın Selanik Askeri Rüşdiyesi'ne (Selanik Rüşdiye-i Askeriyesi)

²¹⁴ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 71.

²¹⁵ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 1.

²¹⁶ Kaynaklar farklı tarihler vermektedir. Sadi Borak'ın verdiği tarihin doğru olduğunu düşünüyoruz. Bkz. Sadi Borak, "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Kasım 1984, C. 1, S. 1, s. 284.

²¹⁷ Ali Güler, *Dehanın Kodları*, Truva Yayınları, İstanbul 2010, s. 35-40.

²¹⁸ MSÜ Kara Harp Okulu, *Atatürk'ün Öğrenim Hayatı*, alınma tarihi: 20.12.2018, bağlantı: http://www.kho.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/ogrenim_hayati.html.

²¹⁹ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 79-80.; Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 36-37.

başvurur ve sınavları geçerek 1894 yılında²²⁰ askeri öğrenci olur. Bu yolla gerçek manada askerliğe adım atmış olsa da doğuştan asker olduğuna inanmaktadır.²²¹

1894 yılına kadar 4 senelik eğitim veren bu okul, o yıl birinci sınıfların ilga edilmesiyle 3 yıla düşer. Ancak Mustafa giriş sınavındaki başarısından dolayı bunun üzerine bir yıl daha sınıf atlattırılmış ve okulu 2 yılda tamamlamıştır.²²²

Mustafa'nın yalnız son sınıf notları yayınlanabilmiştir. Bu notlara bakıldığı zaman biri hariç derslerin hepsinden tam not aldığı görülmektedir. Gördüğü dersler ve aldığı notlar en kısa biçimde şöyle özetlenebilir:²²³

- Mantık, Hesap, Usul-i Defterî (Muhasebe), Hendese (Geometri), Coğrafya, Kavaid-i Osmaniye (Dilbilgisi), Fransızca ve İmla-yı Türkî derslerinden 45 üzerinden 45 puanla tam not;
- Hatt-ı Fransevî ve Resim derslerinden 20 üzerinden 20 puanla tam not,
- Tarih-i İslam dersinden 45 üzerinden 43 puan almıştır.

Bu dönem en sevdiği ders ise matematiktir. Bu dersteki başarısı üst düzeydir. Mustafa'ya "Kemal" adını veren kişi de, bu yüzden olsa gerek, matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Sabri Bey olmuştur.²²⁴

Ayrıca çeşitli din dersleri, Osmanlı Tarihi, jimnastik, Hüsn-i Hat, Arapça ve Farsça gibi dersler almış olması gerektiğini düşünmekteyiz.²²⁵

Mustafa Kemal o dönem İstanbul'a Kuleli Askeri İdadisi'ne gitmeyi tasarlıyordu. Fakat bir kurmay subay olan Hasan Bey, daha iyi yetişebileceğini söyleyerek onu

²²⁰ Ali Güler, *Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 9.

²²¹ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 81.

²²² Ali Güler, *Askeri Öğrenci Mustafa...*, s. 9. ve Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 37.

²²³ bkz. Ek 1.

²²⁴ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, a.g.e. s. 83-85.

²²⁵ Hicri 1316 (Miladi 1898/1899) yılı Maarif Salnamesi için bkz. Esma Parmaksız, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 315.

Manastır'a yönlendirdi. Mustafa Kemal de bu tavsiyeye uymuş ve eğitimine Manastır Askeri İdadisi'nde devam etmiştir.²²⁶

2.2.3. Lise

Mustafa Kemal, Manastır Askeri İdadisi'ne (Manastır'da Kain Mekteb-i İdadi-i Şahane) 1896 yılında başladı.²²⁷ Üç yıl sürecek bu okuldaki hayatında Mustafa Kemal'in üç tane ilgi çekici yönüyle karşılaşmaktayız.

Birincisi o dönemin popüler yabancı dili olan Fransızca'yı öğrenme hevesi ve uğraşdır. Bir kurmay subayın mutlaka yabancı dil bilmesi gerektiği fikrindedir.²²⁸

Rüşdiyede okurken Fransızca'dan tam not almış olmasına rağmen idadideyken Fransızcasının, muhtemelen sınıfın düzeyinden bakılınca, zayıf kaldığını görmekteyiz. Ayrıca ifadelerinde hocasından ihtarlar aldığını ve bu durumun ağına gittiğini de söylemiştir.²²⁹

O da Selanik'te geçirdiği eğitim yılı sonu tatilini²³⁰ Frerler Mektebi'ndeki (College des Frères de la Salle)²³¹ Fransızca kursuna yazılır. Ayrıca üst dönemden arkadaşı olan Ali Fethi (Okyar)'ın yardımıyla Fransızca kitapları ve gazeteleri okumaktaydı. Bu emeği sadece idadideyken olmamış, İstanbul'a Mekteb-i Harbiye'ye gitmesinden önce özel Fransızca dersleri alabileceği birinin adresini de edinmiştir. Hatta subay olduğunda dahi Fransızcasını geliştirmeye devam etmiştir.²³²

Bu çabalarının meyvesi olarak 2. sınıfta Fransızcadan gayet iyi bir not olan 45 üzerinden 44, 3. sınıfta ise daha da geliştirerek tam not almıştır.²³³

İkinci ilgi çekici yönü de memleket meselelerine olan yakın alakasıdır. Namık Kemal'in eserlerini okumaktadır. 16 yaşında 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na katılmak için

²²⁶ Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 42-43.

²²⁷ Ali Güler, *Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in...*, s. 13.

²²⁸ Erdal Ceyhan, "Atatürk ve Yabancı Dil Eğitimi", *Eğitim ve Bilim*, C. 12, S. 67, Ankara 1988, s. 51.

²²⁹ Mustafa Zülküf Altan, "Atatürk; Dil, Türk Dili ve Yabancı Dil", *Dil Dergisi*, S. 122, Eylül 2003, s. 54.

²³⁰ O dönem bir eğitim yılı Mart ayında başlar, Aralık ayında biterdi. Bkz. Ali Güler, *Askeri Öğrenci...*, s. 13.

²³¹ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977, C. 1-2, s. 778-779.

²³² Erdal Ceyhan, a.g.m. s. 50-51.; Mustafa Zülküf Altan, a.g.m. s. 53-54.

²³³ Bkz. Ek 2.

okuldan kaçarak gönüllü birliklere katılmaya çalışmıştır. Büyük umutlar doğuran kesin askeri zafere karşın Yunanlılara ateşkes yapılarak ordunun ilerleyişinin durdurulması ve ardından gelen diplomatik yenilgi onu, bir II. Abdülhamit karşısına dönüştürmüştür. Hatta bir cumhuriyetçiye dönüştürdüğü de söylenebilir.

Üçüncüsü ise edebiyatla ilgilenişidir. Arkadaşı Ömer Naci'nin vasıtasıyla edebiyatla tanışır²³⁴ ve şiirle uğraşır. Fakat öğretmenlerinden Asım Efendi, bir şairin iyi bir asker olamayacağını söyleyerek bu işi bırakmasını telkin etmesiyle bu uğraşmayı bırakmıştır.²³⁵ Nitekim Mustafa Kemal'e ait olduğu zannıyla başka isimdaş kimselerin şiirleri yayınlanmıştır.²³⁶

Yayınlanan arşiv belgelerinde Mustafa Kemal'in idadideki 2. ve 3. sınıf notları bulunmaktadır. İkinci sınıf notları şöyledir:

- Müsellesat (Trigonometri), Hendese (Geometri) ve Tarih-i Umumi (Dünya Tarihi) derslerinden 45 üzerinden 45'le tam not,
- Kitabet (Yazışma) ve Fransızca derslerinden 45 üzerinden 44,
- Resim, Tarama²³⁷ ve Jimnastik derslerinden 20 üzerinden 20 ile tam nottur.

Üçüncü sınıfa baktığımız zamanda çok daha başarılı bir öğrenciyle karşılaşmaktayız. Gördüğü derslerin tamamından tam not almış, sıralamada ise okul ikincisi olmuştur. Bu yıl aldığı dersler Makine, Kozmografya, Tarih-i Umumi, Tarih-i Osmanî, Kitabet, Mantık, Akaid (İnanç Esasları), Fransızca, Resim, Tarama ve Jimnastik'tir.²³⁸

Mustafa Kemal'in ders notlarını bilmediğimiz ilk senesinde görmüş olması gereken dersler de şunlardır: Hendese, Coğrafya-yı Osmanî, Cebr-i Âdi (Basit Matematik), Fransızca, Kitabet, Tarih-i Umûmî, Resim²³⁹ ve tahminen bazı din dersleri.

²³⁴ Detaylı bilgi için bkz. Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 94-98.

²³⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Cumhuriyet Gazetesi, (b.y.y.) 1997, C. 1, s. 17-22.

²³⁶ bkz. Sadi Borak, "Atatürk'e Ait Sanılan Şiirler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Temmuz 1991, C. 7, S. 21.

²³⁷ Haritacılıkla ilgili. Bkz. Gülşah Eser, "Türkiye'de Modern Bilimlerin Eğitiminde Mekteb-i Harbiye Örneği", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 13, S. 2, İstanbul 2012, s. 112.

²³⁸ Bkz. Ek 2.

²³⁹ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders

Mustafa Kemal de bu dönemden şöyle bahsetmiştir: "*İdadideyken inatçı biçimde çalışıyordum. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı.*"²⁴⁰

Lise döneminde, hayatının genelinde rahatlıkla görebildiğimiz, tarihe olan ilgisi ortaya çıkmıştır. Bunun müsebbibi de Tarih öğretmeni Kolağası²⁴¹ Mehmet Tevfik Bey, Türk Tarihi alanındaki engin bilgisiyle Mustafa Kemal'in ufkunu açmıştır.²⁴² Hâlihazırda Mustafa Kemal'in özellikle 1930'lu yıllarda Türk Dili ve Tarihi konularındaki çalışmaları bu etkinin ne derece olduğunu gösterir.

2.2.4. Harp Okulu

Üç yıllık idadi hayatından sonra 1899-1901 yılları arasında yine üç sene sürecek Mekteb-i Harbiye ya da şimdiki deyişle Harp Okulu dönemi başlamış, Mustafa Kemal Harbiyeli olmuştur.

Mustafa Kemal, Harbiye'ye piyade olarak kaydolmuştur. Harbiye o yıl 635'i piyade olmak üzere toplamda 739 öğrenci almıştı.²⁴³

Mustafa Kemal Harbiye'nin ilk yılında gençlik hayallerine kapıldığını ve derslerini ihmal ettiğini söyler. Buna rağmen sınıfını üstün başarıyla tamamlamış, 530 üzerinden 484 alarak okulu 29'uncu ve piyade sınıfını da 9.'u olarak sınıfını geçmiştir.²⁴⁴

Kitapları", *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 1996, S. 7, s.a. 494-511, Alınma Tarihi: 30.12.2018, Bağlantı: <http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/dersprog2.pdf>, s. 14.

²⁴⁰ Ali Güler, *Askeri Öğrenci...*, s. 17.

²⁴¹ Osmanlı Döneminde Yüzbaşı ile Binbaşı arasında yer alan bir rütbe.

²⁴² Ali Fuat Cebesoy, a.g.e. C. 1, s. 18-19.

²⁴³ Piyadenin dışında süvari ve baytar sınıfları da vardı. Bkz. Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 84.

²⁴⁴ Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 85-86.

Birinci sınıfta gördüğü dersler ve aldığı notlar şöyledir:

Dersin Adı	Tam Not	Atatürk'ün Aldığı Not
Akaid-i Diniye (İnanç Esasları)	45	42
Topografya Nazariyatı (Kuramı)	45	33
Hendese-i Resmiye (Geometrinin çizim ve tasvirle ilgili olan kısmı ²⁴⁵)	45	29
Hikmet-i Tabiye (Fizik)	45	44
Kimya	45	42
Kitabet (Yazışma)	45	45
Talim Nazariyatı (Kuramı)	45	37
Malumat-ı ve Terbiye-i Askeriye (Askerlik Bilgisi ve Terbiyesi)	45	45
Lisan-ı Fransevi	45	44
Alman Lisanı	45	44
Hendese-i Resmiye Eşkâli (Şekilleri)	20	20
Talim Ameliyatı (Uygulaması)	20	20
Topografya Ameliyatı (Uygulaması)	20	20
Harita Tersimi (Çizimi)	20	19
Toplam	530	484

Çizelge 2.2 Mustafa Kemal'in Harbiye 1. Sınıfta Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.²⁴⁶

Birinci sınıfta askerlik için bazı temel derslerin gösterildiği görülmektedir. Özellikle haritacılıkla ilgili dersler öne çıkmaktadır. O dönem mevcut haritaların yetersizliği ve jeodezik istihbaratın olmayışı her subayın harita çizebilecek yeterlilikte olmasını gerektirmiştir.²⁴⁷

²⁴⁵ Şemseddin Sami, a.g.e. s. 1013.

²⁴⁶ Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 85.

²⁴⁷ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 107.

Harbiye'nin ikinci sınıfında aldığı dersler şunlardır:

Dersin Adı	Tam Not	Atatürk'ün Aldığı Not
Akaid-i Diniye	45	45
Hizmet-i Seferiye	45	38
Dâhiliye Kanunname-i Hümayunu (İmparatorluk İçişleri Kanunu)	45	45
Fenn-i Mimari	45	41
Fenn-i Furusiyet Nazariyatı (Atıcılık Bilimi Kuramı)	45	45
Lisan-ı Fransevi	45	42
Talim Nazariyatı	45	43
Malumat-ı ve Terbiye-i Askeriye	45	31
İlm-i Ahlak	45	43
Ceza Kanunname-i Hümayunu (İmparatorluk Ceza Kanunu)	45	44
Alman Lisanı	45	41
Kılıç Talimi	20	12
İstikşafat-ı Askeriye (Askeri Keşifler)	20	14
Harita Tersimi	20	18
Talim Ameliyatı	20	20
Toplam	575	522

Çizelge 2.3 Mustafa Kemal'in Harbiye 2. Sınıfta Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.²⁴⁸

Harbiye'nin 2. sınıfında çeşitli askeri sınıflara (piyade, topçu vb.) dair olan dersler ve iki tane hukuk mevzuatı dersi göze çarpmaktadır.

Harbiye'nin 2. ve 3. sınıfı Mustafa Kemal politize olduğu bir dönemdi. Arkadaşlarıyla beraber gizli gizli Namık Kemal okuyup Hürriyetçilikle yoğrulmaktaydılar.²⁴⁹

²⁴⁸ Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 86-87.

²⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 108-111.

Mustafa Kemal'in 3. sınıfta aldığı dersler ise şunlardır:

Dersin Adı	Tam Not	Atatürk'ün Aldığı Not
Sınıf-1 Salise Tabiyesi (Üçüncü Sınıf Taktik Dersi)	45	41
İstihkâmat-1 Hafife (Basit İstihkâmlar/Direnekler)	45	40
Fenn-i Esliha (Silahlar Bilimi)	45	45
Hıfzı's-Sihha-yı Askeri (Askerin sağlığını koruması)	45	45
Coğrafya-yı Askerî	45	42
Devlet-i Aliye (Osmanlı) Ordu Teşkilatı	45	43
Talim Nazariyatı	45	44
Malumat-i ve Terbiye-i Askeri	45	41
Lisan-1 Fransevi	45	43
Alman Lisanı	45	36
İstikşafat-1 Askeriye (Askeri Keşifler)	20	17
İstihkâm Eşkâli (Direnek Şekilleri)	20	18
Talim Ameliyatı	20	19
Tabiye Tatbikatı (Taktik Tatbikatı)	20	18
Toplam	530	492

Çizelge 2.4 Mustafa Kemal'in Harbiye 3. Sınıfta Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.²⁵⁰

Mustafa Kemal, Mekteb-i Harbiye'yi 3 senenin sonunda toplam 1635 üzerinden 1498 puan alarak 8. olarak tamamlamış,²⁵¹ 1901 yılında teğmen rütbesiyle mezun olmuştur.²⁵²

Harbiye'de verilen derslere geniş bir perspektifle bakılırsa stratejinin yer almadığı; daha çok taktiğe, talime ve haritacılığa önem verildiği görülebilir. Buradaki dersler genel

²⁵⁰ Bkz. Ek 3.

²⁵¹ Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 87-88.

²⁵² Sadi Borak, "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar", s. 279.; Zeynel Levent ve Müşerref Avcı, "Mustafa Kemal'in Eğitim Hayatında Saklı Kalmış Bir Dönem: Mülazım-ı Evvel Mustafa Kemal", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 60, Erzurum Eylül 2017, s. 515.

olarak düşük rütbeli subayların ihtiyacı olan bilgi ve tecrübeyi vermeyi hedefleyen faydacı bir eğitimidir.

Saat bazında bakılacak olursa %70'ini askeri dersler, %13'ünü yabancı dil dersleri ve %2'sini fen dersleri oluşturmaktaydı.²⁵³

2.2.5. Harp Akademisi

Mustafa Kemal Harp Akademisi ya da dönemin ifadesiyle Mektep-i Fünun-u Harbiye-i Şahane Erkânı Harbiye Sınıfları'na 1902 yılında teğmen rütbesiyle²⁵⁴ başlamıştır. O dönemin sistemine göre Mekteb-i Harbiye ve adı Topçu Harbiyesi olarak da geçen Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan mezun olanların içerisinde %5 ile %10 arasında dersleri iyi olan ve kurmay olmaya uygun adaylar Erkan-ı Harbiye Sınıfı'na ayrılır ve Erkan-ı Harbiye Namzeti (Kurmay Adayı) olarak isimlendirilirdi. 3 yıllık eğitimin ardından çok iyi başarı gösterenler Erkan-ı Harbiye subayı olur, geri kalanı mümtaz subay olarak isimlendirilirdi. Mezuniyetin ardından yüzbaşı rütbesiyle hizmete alınırlardı.²⁵⁵

Mustafa Kemal de başarılı bir Harbiyeli olarak Erkan-ı Harbiye Namzeti yapılmıştır.²⁵⁶ Mustafa Kemal'in sınıfı ilk başta piyadeyle beraber süvari ve topçu kaynağından gelenlerle toplam 42 kişilikti. Fakat hepsi okulu tamamlayamamıştır.²⁵⁷

Mustafa Kemal'in Harp Akademisi döneminde en fazla değer verdiği öğretmeni Kurmay Yarbay Nuri Bey'di. Strateji konusunda çok donanımlı olan bu öğretmen, bir taktik dersinde öğrencilerinin daha önce bilmediği *Gerilla* kavramının üzerinde durur.²⁵⁸ Bu hatıra Afet İnan tarafından şöyle paylaşılmıştır:

²⁵³ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 107.

²⁵⁴ Abdurrahman Çaycı, a.g.e. s. 15.

²⁵⁵ Akademiye alınmış sistemi hakkında 1899 yılı İkdâm Gazetesinde çıkan bir haber için bkz. Ali Güler, *Askeri Öğrenci...*, s. 30-32.; İlanda yalnız Mekteb-i Harbiye'den bahsedilmiş olsa da topçu sınıfının yetiştiği Mühendishane-i Berri-i Hümayun'dan da Erkan-ı Harbiye sınıfına öğrenci ayırılmaktaydı. Bunların başında İsmet İnönü gelmektedir. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, *İsmet İNÖNÜ*, alınma tarihi: 07.01.2019, bağlantı: https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ismet_inonu/.

²⁵⁶ Atatürk'ün Erkan-ı Harbiye Namzeti iken ki künyesi için bkz. Ek 4.

²⁵⁷ Ali Güler, *Askeri Öğrenci...*, s. 32-38.

²⁵⁸ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e. C. 1, s. 57-58.

Asker üniformalı bir öğretmen sınıfa giriyor, ders başlıyor ve öğretmen şöyle diyor:

"Efendiler, harp, muharebe, artık bunlar sizce malum şeylerdir. Fakat "gerilla " nedir biliyor musunuz? İşte en müşkülü budur. Gerilla kolay bir askeri hareket değildir. Gerillayı bastırmak da onu yapmak kadar güç bir harekettir."

Bu öğretmen strateji öğretmeni Trabzonlu Nuri Bey... Türk ordusuna kurmay yetiştiren akademide yıllardan beri ders veren Nuri Bey centilmen, cesur bir taktisyen, bir stratejist olarak tanınmıştı. Herkes gibi, o genç subay da, bu öğretmene saygıda kusur etmiyordu. Taktik öğretmenin "gerilla" hakkındaki sözleri onun kafasında yerleşmişti, bunu öğrenmek istiyordu. Bir müddet sonra hocasından rica ediyor: "Bu verdiğiniz dersi Türkiye'nin muayyen bir noktasında olmuş gibi izah eder ve bu dediğiniz tedbirlerin orada nasıl tatbik olacağını lütfen anlatır mısınız?"

Bu rica o kadar nezaketle ve öğretmenin doğasına o kadar uygun bir duygusallıkla yapılmıştı ki, Nuri Bey ertesi derste sınıfa gelince elli küsur talebeden oluşan mevcuda şu meseleyi veriyor:

"Efendiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet merkezi İstanbul'dur. Hükümet İstanbul'dadır. Meçhul sebeplerden dolayı Boğaziçi'nin doğu kıyısından İzmit ve onun kuzeyinde Karadeniz'e çekilen takribi bir hat dâhilinde bulunan mntıkadaki Türkler Payitahta isyan etmişler ve 'gerilla'ya başlamışlardır.

1. Bu küçük mntıka halkı bu isyanı niçin yapabilir?
2. Osmanlı Devleti, bütün hükümeti ve ordusu ile bu isyanı nasıl bastırabilir?

Vazife: 1 ve 2 numaralarda gösterilen vaziyetin hallidir"

Öğretmenin yüzü gülüyordu; çünkü öğrencisine ekstra bir taktik problemi vermişti. Hâlbuki öğrencilerin kaşları çatıktı; bu çetin ve nazik ödevi nasıl çözeceklerini düşünüyorlardı.

Onların içinde yalnız bir kişi sabahları kalk borusu ile bir türlü uyanamayan subay, aradığına kavuşmuş bir âşık gibi, çok memnun görünüyordu; çünkü o zaten kendisinin harekete geçirmesi üzerine strateji öğretmeni[ni] tarafından ortaya atılan problemi çözmek için uğraşmış bulunuyordu.

Öğretmen gittikten sonra sınıfta bir tartışma başlıyordu: "Sanki buna ne lüzum vardı? Durup dururken bu işi niçin kurcalamıştı?" Bu sitemler hep o genç subaya karşı yapılıyordu...²⁵⁹

Mustafa Kemal bu anısını çevresine sık sık anlatmıştır. Burada öğrendiklerini Trablusgarp Savaşı'nda da kullanmıştır.²⁶⁰

²⁵⁹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Yeni Baskıya Haz. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 46-47.

²⁶⁰ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e. C. 1, s. 59-61.

Mustafa Kemal'in Erkan-ı Harbiye sınıfında ilk iki yıl gördüğü derslerdeki notları bilinmektedir.²⁶¹ Birinci sınıfta gördüğü dersler ve aldığı notlar şöyledir:

Dersin Adı	Tam Not	Atatürk'ün Aldığı Not
Coğrafya-yı Sevk'ül-Ceyş (Strateji Coğrafyası)	45	32
Talimgâh-ı Hafife Tatbikatı	45	41
Fenn-i Esliha Nazariyatı (Silahlar Bilimi Kuramı)	45	38
Tarih-i Fenn-i Harp (Savaş Bilimi Tarihi)	45	35
Fransızca	45	36
Mübahis-i Riyaziye (Matematik Konuları)	45	43
Talim Nazariyatı	45	45
Kitabet-i Askeriye (Askeri Yazışmalar)	45	39
Tabiye Nazariyatı (Taktik Kuramı)	45	33
Muharebat-ı Meşhure Münakaşası (Meşhur Muharebeler Tartışması)	45	32
Almanca	45	33
Mufassal Topografya (Ayrıntılı Topografya)	45	34
İstikşafat-ı Askeriye (Askeri Keşifler)	20	18
Talim Ameliyatı	20	20
Toplam	580	479

Çizelge 2.5 Mustafa Kemal'in Erkan-ı Harbiye 1. Sınıfında Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.

²⁶¹ Ali Güler, *Askeri Öğrenci...* s. 33-36.; Ders isimlerinin Arapça oluşu ve günümüz Türkçesi'ne transkript edilirken farklı anlamlar çıkarılmasına neden olabilmektedir. Biz mümkün mertebe orijinal eski yazıyı inceleyerek çevirmeye çalıştık. Bazı kelimeleri farklı okumuş olmamıza rağmen diğer bir kısım kelimelerde hatalarımı düzeltmeme vesile olan makale için bkz. Gülşah Eser, a.g.m. s. 110-112.

Birinci sınıfa bitiren Mustafa Kemal Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) rütbesiyle ikinci sınıfa geçmiştir.²⁶² Erkan-ı Harbiye'nin ikinci sınıfında gördüğü dersler ve aldığı notlar ise şöyledir:

Dersin Adı	Tam Not	Atatürk'ün Aldığı Not
Topçuluk ve Topçu Tabyası	45	45
Muharebat-ı Meşhure Münakaşası	45	38
Coğrafya-yı Sevkü'l-Ceyş	45	45
İstihkam-ı Cesime	45	35
Tabiye Tatbikatı (Taktik Uygulaması)	45	36
Ecnebi Ordu Teşkilatı	45	43
Tabakatü'l-Arz (Jeoloji)	45	39
Fransızca	45	38
Tabiye Nazariyatı (Taktik Kuramı)	45	43
Mübahis-i Riyaziye	45	45
Almanca	45	42
İstikşafat-ı Askeriye	20	16
Talim Ameliyatı (Uygulaması)	20	20
Toplam	535	480

Çizelge 2.6 Mustafa Kemal'in Erkan-ı Harbiye 2. Sınıfında Gördüğü Dersler ve Aldığı Notlar.

Mustafa Kemal'in Erkan-ı Harbiye'nin üçüncü sınıfında görmüş olması muhtemel dersler veya gördüklerine benzer dersler şunlardır:²⁶³

- Muharebat-ı Meşhure (Meşhur Muharebeler),
- Müellif-ı Ecnebiye-i Askeriye (Yabancı Askeri Yazarlar²⁶⁴),
- Şose ve Şimendifer (Karayolu ve Tren),
- İlm-i Heyet (Astronomi),
- Hücüm ve Müdafaa,
- Almanca,

²⁶² Zeynel Levent ve Müşerref Avcı, a.g.m., s. 521.

²⁶³ 1888'de Almanya'dan gelen ve askerî okullarda düzenlemeler yapan Goltz Paşa'nın reformları uyarınca. Bkz. Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, a.g.m. s. 12.

²⁶⁴ "Müellif" kelimesinin Türkçedeki karşılığı her ne kadar "yazar" olsa da orijinal eser yazan manasındaki bir nüansa sahiptir. Dolayısıyla "kuramcılar" olarak çevirmek de mümkündür.

- Fransızca Tarih-i Harb,
- Taksim-i Arazi (Arazi Paylaşımı)²⁶⁵,
- İstikşafat Nazariyatı ve Ameliyatı (Keşifler Kuramı ve Uygulaması),
- Mimarî Eşkâli (Şekilleri),
- İstihkamat-ı Cesime ve Nazariyatı (Büyük İstihkâmlar ve Kuramı),
- Erkan-ı Harb Vezaîfi (Kurmay Görevleri),
- Talim Ameliyatı.

Görüleceği gibi Harbiye'nin Piyade sınıfındaki taktik, talim ve haritacılık alanlarına odaklanmış derslerden farklı olarak Erkan-ı Harbiye'deki dersler daha ziyade ordu teşkilatı, strateji, strateji kuramlarını, harp tarihi ve büyük birliklerin idaresini içermektedir.

Mustafa Kemal Erkan-ı Harbiye sınıfını 5. olarak bitirmiş, 21 Ekim 1904'te Erkan-ı Harp (kurmay) yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur.

2.3. Kurmaylık Stajı

Mustafa Kemal, Erkan-ı Harbiye'deki günlerinden bahsederken rutin olan dersler çok çalıştığını söylerken, ayrıca arkadaşlarıyla beraber siyasetle de ilgilendiği belirtir.²⁶⁶ Fakat bu ilgi onun saraya jurnallenmesine neden olmuştur.

Bu durum önce kısa süreli bir hapse ve ardından da Şam merkezli 5. Orduya sürgünle sonuçlandı. Oysa daha önce bahsetmiş olduğumuz Balkanlardaki siyasi sorunlardan dolayı askeri ağırlık Makedonya'ya verilirken kurmay subaylar da çoğunlukla Makedonya'ya atanıyordu.²⁶⁷ Ayrıca Mustafa Kemal'in künyesinde bölgenin yerlisi olduğundan dolayı Manastır merkezli 3. Ordu'ya mensubiyeti yazılıdır.²⁶⁸

²⁶⁵ Muharebe sırasında arazinin kullanılması üzerine.

²⁶⁶ Ali Güler, *Dehanın Kodları*, s. 37, 65-67.

²⁶⁷ Fethi Okyar, *Üç Devirde...*, s. 7.

²⁶⁸ Bkz. Ek 4.

Dönemin sistemi kurmay subaylar için Erkan-ı Harbiye Sınıflarından mezuniyetin ardından ilk iki yıl süvari, piyade ve topçu sınıflarında staj yapılmasını öngörüyordu. Mustafa Kemal de bu stajlarını sürgüne gönderildiği Suriye'de tamamlamıştır.²⁶⁹

Mustafa Kemal'in Suriye'deki görevi hem bölgeyi hem de Osmanlı Ordusunu tanıma olanağını verdi. Fakat bu bir hayal kırıklığıydı. Ordunun durumunu ya da başka bir ifadeyle disiplinsizliğini ve eğitimsizliğini görmüştü. Bir gün not defterine yaşadığı bir olayı şöyle özetlemiştir:

...Yazık ki maksadım anlaşılmamıştı. Ben “hayvan barınaklarının yönü kuzeye dönük olacak, alaylar arasında şu kadar mesafe bırakılacak, subay çadırları şu işaret ettiğim hizada kurulacak!” diyorum, onlar benim hiç önermediğim bir şekilde işe başlıyorlar. Yahu! Söylediğimi anlamadınız mı? “Anladık efendim, işte öyle yapıyoruz!” diyorlar.

Sonuç, Osmanlı ordusu dünyanın en talihsiz ordusudur.²⁷⁰

Diğer taraftan Osmanlı subayları tarafından halka karşı işlenmiş çeşitli suçlara ve yine subaylar tarafından yapılan usulsüzlüklere şahit olmuştur.²⁷¹

²⁶⁹ Zekeriya Türkmen, "Kendi Yazdıklarına Göre Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'in Şam'da Beşinci Orduya Tayini ve Suriye-Filistin'deki Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme", *Prof. Dr. Necmi Ülker Armağanı*, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 2008, s. 280.

²⁷⁰ *Atatürk'ün Not Defterleri-X*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005, s. 26.

²⁷¹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında...*, s. 55-67.

III. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KATILDIĞI SAVAŞLAR

3.1. İç Güvenlik Harekâtı: 1910 Arnavutluk İsyanı

Osmanlı, Fransız Devrimi'nden sonraki dönemde her imparatorluğun yaşadığı gibi etnik ayrılıkçı gruplarla mücadele etmiştir. Sırp'larda ve Rum'larda başlayan bu duygular ve hareketler sonraları Arnavutlarda da görülmüştür.

1910 yılının ilk yarısında özerklik arzusundaki Arnavut Milliyetçileri önderliğinde Arnavut İsyanı başlamıştı. Buradaki iç güvenlik harekâtının kilit noktasını da Kaçanik (Çilova) Geçidi oluşturmaktaydı. Fakat isyanı bastırmakla görevli Osmanlı Kolordusunca bu geçit aşılammaktaydı.²⁷²

Durum üzerine bölgeye gelen Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya kurmay olan Kolağası Mustafa Kemal, karargâhtaki aktif tutumuyla kolorduda yaptığı düzenlemelerle geçidin geçilmesini ve isyanın bastırılmasını sağlamıştır.²⁷³

3.2. Trablusgarp Savaşı'nda Gerilla Taktikleri Uygulaması

Sardinya Kralı II. Victor Emmanuel'in İtalya Kralı ilân edilmesiyle 1861'de İtalya Krallığı kurulmuştur. Takip eden yıllarda Venedik (1866), Roma (1870) ve Napoli (1871) gibi şehirler bu birliğe katılmış, 1871 yılında da Roma başkent yapılarak bu birlik mükemmelleşmiştir.²⁷⁴

Yeni kurulan bu devletin karşılaştığı pek çok sorun vardı. Bununla beraber akıllıca yürütülen dış politika sayesinde herhangi bir saldırıya karşı güvencedeydi. Fakat ülkenin içinde gelir adaletsizliği vardır. Güney bölgesi; Orta ve Kuzey İtalya'ya nazaran belirgin biçimde fakirdi. Roma'nın ülkeye katılması ekonomik kalkınma ve sosyal gelişim için de büyük bir katkı sağladı. Dış yardımların sayesinde önemli bir sanayi hamlesi gerçekleşti.

²⁷² Gülay Sarıçoban, "Kâzım Karabekir'in Askeri ve Siyasi Biyografisi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 1, Mart 2017, s. 139.

²⁷³ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 210-211.

²⁷⁴ Mümtaz Onur Gürer, *İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 2007, s. 163-165; Ahmet Kavas, "İtalya (Tarih)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s. 447.

Ayrıca demiryolları da yaygınlaştırıldı. Bu gelişmeler İtalya'nın hammadde ihtiyacını karşılamaya ve dolayısıyla emperyalist hedeflere yönelmesine neden oldu.²⁷⁵ Bize göre Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma fikrinin dönemin felsefi yönelimlerinin yanındaki somut kaynağı buydu.

"Roma İmparatorluğu'nun eski kutsal mirasına sahip olmak" olarak formüle edilebilecek İtalyan yayılcı tavrı Akdeniz bölgesine yönelmişti. Buradaki ilk hedeflerini iç ve dış dinamikleri sebebiyle en kolay elde edebileceği yerler şeklinde belirledi. Bu doğrultuda ilk İtalyan kolonileri 19. yüzyılın sonlarında Afrika Boynuzu'nda bulunan Eritre ve Somali'de²⁷⁶ kuruldu.

İtalya'nın bir sonraki hedefi de Osmanlı toprakları olacaktı. Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya olan coğrafi yakınlığı olan Kuzey Afrika toprakları, Ege Adaları, Antalya yöresi ve Arnavutluk İtalyanların ilgisini çekmekteydi.²⁷⁷

Fransızlar 1881'de Tunus'u, İngilizler 1882'de Mısır'ı işgal etti. İtalya bu iki ülkenin işgal bölgeleri arasında kalan bugünkü Libya topraklarını işgal etme arzusunu on yıllarca süren uzun bir diplomasi sonucunda hem o dönemdeki müttefikleri Almanya ile Avusturya-Macaristan'ı hem de İtilaf devletlerinden İngiltere, Fransa ve Rusya'yı antlaşmalar yaparak razı etti.

Türklerle yaptığı geniş hacimli ticareti tehlikeye atmayı göze alan İtalyan hükümeti artık harekete geçme vaktinin geldiğine karar verdi. Önce Trablusgarp'ta okullar açan ve buraya ekonomik kurumlarını getiren İtalyanlar, Vali Müşir İbrahim Paşa'nın engellemeleriyle karşılaşmış ve İstanbul'a baskı kurarak Ağustos, 1911'de valinin görevden alınmasını sağlamışlardır.²⁷⁸

İtalyanların askeri hazırlıkları basına dahi yansımışken ve İtalyan uzmanlarca yapılacak işgalin yöntemi hakkında hükümetlerine akıl veren yazılar yazdığı bu dönemde; Osmanlı Hükümeti, Roma büyükelçisinin uyarılarını da dinlemeyerek, gerekli önlem almak yerine bölgedeki askerlerinin bir kısmını Yemen'e yolladı.

²⁷⁵ Mümtaz Onur Gürer, a.g.t. s. 163-181.

²⁷⁶ Şerafettin Turan, "İtalya (III. İslâm Dünyasıyla İlişkileri ve Sömürgecilik Faaliyetleri)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s. 450.

²⁷⁷ İlhan Uzgel, "Batı Avrupa'yla İlişkiler (III. İtalya'yla İlişkiler)", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, C. 1, s. 151.; Mümtaz Onur Gürer, a.g.t. s. 23, 24.

²⁷⁸ Şerafettin Turan, a.g.m. C. 23, s. 450.; Mümtaz Onur Gürer, a.g.t. s. 96.

23 Eylül'de İtalyan Hariciyesi, Osmanlı'ya bir nota vererek bir kısım İttihatçının bölgeye gelerek Trablusgarplıları İtalyanlara karşı kışkırttığını iddia etti. 24 Eylül'de ise büyük devletlere Trablusgarp'ta fanatik bir toplumsal parlamanın olduğunu ve bunun bölgedeki İtalyan halkını tehlikeye soktuğunu bildirirken İtalya devletinin de halkını korumak zorunda olduğunu ekledi.

28 Eylül 1911'de İtalyan Hükümeti, Osmanlı'ya yirmi dört saat süre vererek Osmanlı'nın Trablusgarp ve Bingazi'nin kalkınmasıyla ilgilenmediğini, buradaki İtalyan tebaasının ve menfaatlerinin zarar gördüğünü, yerel halkın hükümet güçlerince İtalyanlara karşı kışkırtıldığını ve bu yüzden artık İtalya'nın bölgeyi işgal etme kararı aldığını bildirerek, bölgenin Osmanlılarca boşaltılmasını talep etti. Ertesi günkü Osmanlı Hükümeti'nin verdiği cevapta bölgeden İtalya'ya yönelik herhangi bir tehdidin mevcut bulunmadığını ve konu hakkında görüşmeye açık olduklarını bildirildi. Oysa yakın zamanda Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesinde olduğu gibi kendisinin Trablusgarp işgalini de aynı şekilde diplomatik yollardan yapmak isteyen²⁷⁹ İtalya, bu cevabın üzerine Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilanında bulundu.

1 Ekim 1911 günü İtalyanlarca Trablusgarp deniz ablukasına alınmış, ilerleyen günlerde kıyıları bombardımana tutulmuş; Tobruk, Derne ve Bingazi'ye çıkarma yapılmıştı. Askerler ve yerli halk örgütlenerek direniş başlattı. Diplomatik yollardan pek de ümidi kalmayan Osmanlı Hükümeti de direnişin sürdürülmesini emretti.²⁸⁰

Aynı zamanda Osmanlı'da yeni bir plan geliştirilmekteydi. Enver Bey ataşemiliter olduğu Berlin'den Selanik'e gelmiş, İttihat ve Terakki Fırkası Merkez Komitesinde fikirlerini kabul ettirmişti. Sonrasında Enver Bey Selanik'ten İstanbul'a geçti.²⁸¹

İstanbul'da çeşitli görüşmeler yaşanıyordu. Pek çok genç subay hazırlık içerisindeydi. Bunların arasında Enver Bey'in dışında Yakup Cemil, Kuşçubaşı Eşref, Ali

²⁷⁹ Mümtaz Onur Gürer, a.g.t. s. 94-101.; bkz. Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, çev. Deniz Berktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

²⁸⁰ Şerafettin Turan, a.g.e. C. 23, s. 450-451.; İsrail Kurtcephe, "Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1990, S. 6 C. 2, s. 369.

²⁸¹ İsrail Kurtcephe, "Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1990, S. 6 C. 2, s. 369-370.

(Çetinkaya), Nuri (Conker), Sapançalı Hakkı ve ayrıca Kolağası Mustafa Kemal Bey sayılabilir.

Mustafa Kemal, o sırada, İstanbul'da kızağa çekilmişti. Trablusgarb'a gitme talebinden dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından caydırılmaya çalışılmış, fakat Mustafa Kemal'in ısrarlı tutumuyla kabul etmiştir.²⁸² Sonrasında Mahmut Şevket Paşa Trablusgarp'a gönderdiği bir telgrafta Mustafa Kemal'e verilen görevi "Calu'ya²⁸³ giderek bölgenin önde gelenlerini ve bölgede ciddi desteği olan Senûsiyye tarikatını örgütleyerek direnişe katılmalarını sağlamak" olarak belirtmiştir.²⁸⁴

İtalyanlar, abluka'nın yanı sıra bölgenin telsiz ve telgraf altyapısı da imha ederek bölgenin dünyayla olan bağlantısını kesmişti.²⁸⁵ İtalyan propagandası da Avrupa kamuoyunu savaş hakkında aldatmaktaydı. Servis edilen haberlere göre Trablusgarp halkı İtalyan askerini olumlu karşılamaktaydı. Ayrıca İtalyanlar da bu fakir halka, sözde, yardımlarda bulunmaktaydı. Oysaki gerçek farklıydı. Sahiller, İtalyan bombardımanından dolayı ciddi seviyede tahrip olmuştu. Ayrım yapılmaksızın gerçekleşen bu bombardımanlardan kaçan halk iç kesimlere sığınmaktaydı. İtalyanların hâkimiyeti altındaki yerliler ise kötü muameleye maruz kalmaktaydı.²⁸⁶ Fakat bölgedeki savaş muhabirlerine öylesine sıkı sansür uygulanıyordu ki gazetecilerin büyük kısmı cepheyi terk ettiler.²⁸⁷

Kolağası Mustafa Kemal ve beraberinde giden subaylar 15 Ekim 1911 tarihinde yola çıktılar. Özellikle Mustafa Kemal için zorlu bir yolculuk olacaktı. Yolculuk sırasında paraları bitti. İhtiyaçları olan yolluğu devletten ve İttihat ve Terakki Partisi'nden temin edemediler. Bunun üzerine Mustafa Kemal senet karşılığı 200 İngiliz Lirası borçlanmak durumunda kaldı. Mısır'da 1911 Kasım ayının başlarında hastalanarak İskenderiye'de 15 gün hastanede kaldı.

²⁸² Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri 1*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s. 48-50.

²⁸³ Calu, Bingazi'nin yaklaşık 400 km. güneyinde olan bir yerleşim.

²⁸⁴ Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 9, S. 10, Kasım 1987, s. 190.; İsrail Kurtcephe, bu görevin Atatürk'e verilmesinden yola çıkarak Harbiye Nazırının onu vazgeçirmeye çalışmış olmayacağını söyler. Fakat bu sebep bizce yetersizdir. Bkz. İsrail Kurtcephe, a.g.m. s. 371-372

²⁸⁵ Mümtaz Onur Gürer, a.g.t. s. 107.

²⁸⁶ Fethi Okyar, *Üç Devirde*.... s. 134, 135.

²⁸⁷ W. H. Beehler, *İtalyan Türk Savaşı*, çev. Derya Öztürk, Maviçatı Yayınları, İstanbul 2017, s. 67.

Mustafa Kemal ve arkadaşları yerel kıyafetler giymişlerdi. Ayrıca sahte kimlikler edinmişlerdi. Örneğin Mustafa Kemal, "Mustafa Şerif" takma ismiyle bir gazeteci kimliğini taşıyordu. Yakalandıkları ve tutuklanma tehlikesi yaşadıkları zamanda da iletişim becerilerini kullanarak kurtulacaklardı.²⁸⁸

8 Aralık 1911 günü²⁸⁹ Tobruk ve Havalisi Komutanı Mirliya²⁹⁰ Ethem Paşa'nın Karargâhı'na ulaştılar. Ethem Paşa Harbiye Nezareti'ne yazarak Mustafa Kemal ve Nuri Beyi yanına aldı. Ayrıca bu arada Harbiye Nezareti'nden gelen bir yazıyla Mustafa Kemal Binbaşılığa terfi etti.²⁹¹

Binbaşı Mustafa Kemal, aşiret reisleriyle ve tarikat şeyhleriyle toplantılar yapıyordu. Dini temalı bu görüşmelerde direnişe katılmak istemeyenler için de casusluk ithamını ve gereğinin yapılacağı tehdidini de bir yöntem olarak kullanıyordu. Bu şekilde bölge yerlilerinin direnişe sadık kalmasını temin edebildi. Diğer taraftan da Arap direnişçilerin talim ve terbiye işleriyle uğraşıyordu.

Mustafa Kemal, bu cephedeki ilk muharebesini 22 Aralık 1911'de geceleyin Tobruk'a gerçekleştirdi. Tobruk'un limanından kaynaklanan stratejik değeri Mustafa Kemal'in dikkatini çekmişti. Bu fikrini üstlerine açarak, olur almış ve düşmanına nazaran çok daha az mevcutla saldırıya geçmişti. Bu taarruzu İtalyanlar ancak destek kuvvetlerle durdurabilmişlerdi.²⁹²

Tobruk Saldırısından sekiz gün sonra Mustafa Kemal Derne'ye geçti. Birkaç gün içinde de Derne Şark Kolu komutanı oldu.²⁹³ Bu sırada Derne'de 15.000 İtalyan ve 3.500 Osmanlı askeri bulunuyordu.²⁹⁴

Mustafa Kemal 16 Ocak 1911'de gerçekleşen bir çatışmada sol gözüne bir kireçtaşının girmesiyle yaralandı. Bir ay hastanede yatmasına rağmen iyileşmeden

²⁸⁸ Hale Şıvgın, a.g.m. s. 188-189.

²⁸⁹ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne...*, a.g.e. s. 16-17.

²⁹⁰ Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Türk Subayları*, Basın Yayın Genel Md., Ankara 1979
Alınma Tarihi: 05.02.2019, Bağlantı: <https://tr.scribd.com/document/333964296/Orhan-Kolo%C4%9Flu-Trablusgarp-Sava%C5%9F%C4%B1-1911-12-ve-Turk-Subaylar%C4%B1-pdf>, s. 20.

²⁹¹ İsrail Kurtcephe, a.g.m. s. 372.

²⁹² Fikret Bayır, a.g.e. s. 88-89.

²⁹³ Hale Şıvgın, a.g.m. s. 190.

²⁹⁴ W. H. Beehler, a.g.e. s. 66.

yeniden cepheye döndü. Fakat kısa bir süre sonra rahatsızlığı depreşti ve 15 gün daha tekrar yatalak oldu. Akabinde Derne Komutanlığına terfi etti.²⁹⁵

Mustafa Kemal'in Derne'deki başarıları İtalyan General Trombi'nin görevden alınmasına neden oldu. Fakat halefi de İtalyanların durumunu değiştiremedi.

Gerilla harbinin ya da diğer bir deyişle gayrinizamî harbin temel yöntemi olan vurkaç taktiği başarıyla uygulanmaktaydı. Savaşın sonuna doğru gerçekleşen bir İtalyan taarruzu da Mustafa Kemal'in yandan taarruzlarıyla durduruldu. İtalyanlar için sonuç yine başarısızdı.²⁹⁶

Harita 3.1 Derne Muharebeleri.²⁹⁷

Türklerin yaptıkları saldırılar başlangıçlarında başarılı olmasına rağmen özellikle İtalyan donanmasının bombardımanları nedeniyle kesintiye uğramaktaydı.²⁹⁸ Gemilerin menzilleri deyim yerindeyse sınırı çizmekteydi.

²⁹⁵ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 228.; Hale Şıvgın, a.g.m. s. 190.

²⁹⁶ Fikret Bayır, a.g.e. s. 89-90.

²⁹⁷ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, C. 1, s. 241.; Düz çizgi ve geniş çizgili/boşluklu çizgiler İtalyanları; kısa çizgili/boşluklu çizgiler Osmanlı'yı temsil etmektedir.

Kalabalık İtalyan ordusu, bu savaş boyunca kıyılardan içerilere ilerleyebilmeyi başaramadı. Bu başarısızlık Avrupa basınında da yer buldu. Dünya'da bir "Türk Mucizesi"nden bahsedilmeye başlandı.²⁹⁹ Gidişattan hoşlanmayan İtalya, bize göre dolaylı tutum olarak değerlendirilmesi gereken bir strateji izleyerek; önce 24 Şubat 1912'de Beyrut'u bombaladı.³⁰⁰ Ardından Osmanlı Hükümeti'nin kendi donanmasını Marmara'ya hapsedmesinden yararlanarak³⁰¹ Anadolu kıyılarına ve Ege adalarına³⁰² çeşitli saldırılar düzenleyip Osmanlı hükümetini barışa zorlamaya girişti.³⁰³ Ardından Ege Adaları'nın telgraf kablolarını imha ederek anavatanla irtibatlarını kesti. En son da Menteşe Adaları'nı (Oniki Ada) ve Meis Adası'nı birer birer işgal etti.

12 Temmuz 1912'de iki taraf Lozan'da bir araya gelerek görüşmeye başlamıştı. Diğer taraftan ise 8 Ekim'de Karadağ'ın Osmanlı'ya karşı savaş ilanı ile Birinci Balkan Savaşı başlamış oldu. Diğer Balkan devletlerinin de katılımıyla savaş büyür.³⁰⁴ Lozan'daki görüşmelerden sonra 15-18 Ekim 1912 tarihleri arasında imzalanan bir dizi alt sözleşmeyi içeren Uşi Antlaşması yapıldı.³⁰⁵

Bu antlaşmanın en önemli kararlaştırması olarak Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Bingazi'den bazı dini imtiyazlara sahip olmaya devam etmek şartıyla çekiliyor. Aynı şekilde İtalya da Oniki Ada'yı Osmanlı'ya iade ediyordu. Fakat Osmanlı'nın Kuzey Afrika'dan tüm kuvvetlerini ve memurlarını çekmesi şartına bağlanan bu karar, daha sonra İtalyanların bu şartın yerine getirilmediği iddiasıyla gerçekleşmedi. Hâlihazırda Balkan Savaşı'yla uğraşan Osmanlı'ya bu durumu dayattı. Birinci Dünya Savaşı sırasında da İtalya, bu adalara resmen el koydu. Uşi'nin Osmanlı'ya verdiği dini imtiyazları ise bir süre sonra İtalya tanımamaya başladı.³⁰⁶

Trablusgarp Savaşında sona gelmesi ve Balkan Savaşının çıkmasından dolayı Mustafa Kemal ve bazı arkadaşları Balkan Savaşına katılmak üzere yola çıktılar.

²⁹⁸ W. H. Beehler, a.g.e. s. 65.

²⁹⁹ Fethi Okyar, *Üç Devirde...*, s. 139.

³⁰⁰ Şerafettin Turan, a.g.e. C. 23, s. 451.

³⁰¹ Çetin Apatay, *Ege'de Olup Bitenler*, Deniz Basımevi, İstanbul 2007, s. 239-240.

³⁰² Çanakkale Boğazı, Sisam Adası ve Çeşme vb.

³⁰³ Ayrıca İtalyanlar, Kızıldeniz dolaylarında yerel halkı kışkırtma faaliyetlerinde ve hafif bombardımanlarda bulunmuşlardır. Bu tarz girişimler İngilizleri tedirgin ettiğinden dolayı çok ileri götürememişlerdir. Bkz. Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-12 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 98.

³⁰⁴ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 24.

³⁰⁵ Mümtaz Onur Gürer, a.g.t. s. 156.

³⁰⁶ Şerafettin Turan, a.g.e. C. 23, s. 451.

Trablusgarp Savaşının Mustafa Kemal açısından önemi yer aldığı ilk harp oluşudur.³⁰⁷ Bu savaşta gayri-nizami harp ve halkı örgütlenme noktasında kazandırdığı tecrübe de kayda değerdir. Bu tecrübeler özellikle Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda yararlarını görecektir.

Her ne kadar bu cephe içerisinde başarılı harekâtlar yapılmış olsa da sonuç olarak, Mustafa Kemal'in de öngördüğü gibi³⁰⁸, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi almasıyla sonuçlanmıştır.

Enver Bey, savaş sırasında Harbiye Nezaretine gönderdiği aşağıdaki telgraf mesajında Mustafa Kemal'in hizmetlerini takdir ettiğini göstermektedir.³⁰⁹

11 Teşrinievvel 1328

Harbiye Nezareti'ne

Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Mustafa Kemal Bey Hakkında.

Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Mustafa Kemal Bey, 5 Kânunuevvel 1327 tarihinde arzu-i zatiyesiyle orduya iltihak etti. Evvelce Derne Şark Kolu Kumandanlığında bilahare Derne Kumandanlığında bulunarak fevkalade surette hüsn-i idare ve iktidar gösterdiği gibi, gözlerinin rahatsızlığına rağmen, son zamana kadar ifa-i hüsn-i hizmet eylemiş, bu defa esbab-i malume dolayı ile akd-i sulh edildiğinden şerait-i sulhiyenin tatbiki müddetince burada atıl kalmamak üzere hareket ettirildiği maruzdur.

Mutasarrıf ve Umum Bingazi
Kumandanı Enver

3.3. Balkan Savaşları'nda Bir Karargâh Subayı Olarak Etkisi

3.3.1. Birinci Balkan Savaşı

Osmanlı İmparatorluğu İtalyanlarla savaş halindeyken Balkanlarda da aleyhine görüşmeler yapılıyordu. 13 Mart 1912'de Bulgar-Sırp Antlaşmasıyla Balkan İttifakı vücuda getirildi. Sonraki aylarda bu ittifaka Yunanistan ve Karadağ da katılır.³¹⁰

³⁰⁷ Yer aldığı İç Güvenlik Harekâtı, işlevsel olarak aynı olsa dahi savaşın tanımı açısından savaş olarak değerlendirilmemektedir.

³⁰⁸ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e. s. 50.

³⁰⁹ Hale Şıvgın, a.g.m. s. 194.

Balkan İttifakı Rus Çarlığı'nın hakemliği altında örgütlenirken Osmanlı yaklaşan savaşı görememekteydi.³¹¹ Tıpkı Trablusgarp'ta hazırlıksız yakalandığı gibi... O sıralarda Paris'te görevli bulunan Fethi Okyar, Osmanlı'nın bütün bu yaşananların iç yüzünden habersiz olmasından dolayı şaşkındı. Avrupa'da net biçimde anlaşılabilen gelişmelerin, memleketin içinden mi görülemediğini soruyordu.³¹²

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı'ya karşı savaş ilanıya³¹³ Birinci Balkan Savaşı başlamış oldu. Balkan İttifakı'na dâhil diğer devletler de birbiri ardına Osmanlı'ya savaş ilan ettiler.³¹⁴

Birinci Balkan Savaşı, Türk Tarihinin en büyük felaketlerinden birisi olarak kabul edilir. Zira savaştan önce Adriyatik Denizi'ne kıyıları olan Osmanlı Devleti, savaş henüz birinci ayını doldurmamışken Tekirdağ'ı kaybetmişti. Başta Edirne olmak üzere çeşitli mevki ve kalelerde direniş devam etse de³¹⁵ bunların sürdürülebilirliğinin olamayacağı açıktı.

Mustafa Kemal ve Nuri (Conker) Trablusgarp'dan Balkan Savaşı'na katılmak amacıyla 24 Ekim 1912'de çıktıkları³¹⁶ dönüş yolunda; Mısır'dayken Selanik'in kaybedildiğini ve Bulgarların Çatalca önlerine geldiğini ve İstanbul'a yaklaştığını öğrendiler.³¹⁷ Mısır yolundan yollarına devam edemediklerini için Romanya üzerinden 12 Kasım günü İstanbul'a döndüler. Binbaşı Mustafa Kemal, Gelibolu'da bulunan kolordu seviyesindeki Bahr-i Sefid Boğazı³¹⁸ Kuva-yı Mürettebe³¹⁹ Komutanlığının³²⁰ Harekât Şubesi Müdürlüğüne getirilmiştir.³²¹

³¹⁰ Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, ARBA Yayınları, İstanbul 1995, s. 500.

³¹¹ Yılmaz Öztuna, *93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiye'sini Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 92-93.

³¹² Fethi Okyar, *Üç Devirde...*, s. 142, 143.

³¹³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I*, İstanbul 2013, s. 144-145.

³¹⁴ Leon Troçki, a.g.e. s. 500.

³¹⁵ Mehmet Tanju, *Çağdaş Toplumda Savaş*, s. 181-183.

³¹⁶ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne...*, s. 21.

³¹⁷ Hale Şıvgın, a.g.m. s. 191.

³¹⁸ Çanakkale Boğazı.

³¹⁹ Bir araya getirilmiş birlikler.

³²⁰ Daha sonra genişletilerek Bolayır Kolordusu olarak anıldı. Bkz. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne...*, s. 22.

³²¹ A.g.e. s. 21.

Bolayır'a doğru kaydırma yaparak³²² Gelibolu'yu alma niyeti gösteren Bulgarları püskürtmek ve kuşatma altında direnişini sürdüren Edirne'yi kurtarmak amacıyla Mustafa Kemal ve Fethi (Okyar) Beyler birlikte bir taarruz planı yaptılar. Ayrıca bu plana kısa bir süre sonra gerçekleşen Babıâli Baskınının kınanmasını eklemişlerdi. Diğer taraftan da İstanbul'da bulunan 10. Kolordu Kurmay Başkanı Enver Bey başka bir plan hazırladı. Yazılı olarak verilen bu planlardan Enver Bey'inkini kabul edildi.³²³

Yapılan plana göre Bolayır Kolordusu (Kuva-yı Mürettebe) Kocadere'ye doğru taarruz edecek, 10. Kolordu ise Şarköy'e çıkarma yaparak Bulgarları gerilerinden vuracaktı. 10. Kolordu'nun hava muhalefeti nedeniyle çıkarmayı geç ve yine aynı nedenlerle eksik kuvvetlerle yapmış olması Bolayır Kolordusunun yenilgiye uğramasına neden oldu. Enver Bey ikinci bir taarruzu önerse de önce Mustafa Kemal Bey'in de dâhil olduğu Bolayır Kolordusu komuta heyeti ve sonrasında Başkomutanlık tarafından reddedilmişti.³²⁴

Mustafa Kemal ve Fethi Beyler hazırladıkları yeni bir taarruz planını Başkomutan Vekili Ahmet İzzet Paşa'ya sundular. Fakat bu plan hem Ahmet İzzet Paşa hem de Sadrazam Mahmut Şevket Paşa³²⁵ tarafından onaylanmadı.

Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması'nın başarısızlığı iki kolordunun komuta heyeti arasında sorunlara neden olmuş, görevden alınma ve istifalar yaşanmış,³²⁶ Enver Paşa ve Mustafa Kemal arasındaki Babıâli baskınından sonra yaşanan gerilim derinleşmişti.

Mustafa Kemal ve Fethi Bey Edirne'nin kaybedilme tehlikesini içlerine sindirememişler ve bu nedenle Nezaret'e yazdıkları yazılarda taarruzun bir an bile tehirinin (ertelenmesinin) doğru olmadığını ve Babıâli Baskınından sonra kurulan yeni hükümetin görevini yapması gerektiğini vurgulamışlardır.³²⁷

³²² İhsan Sabri Balkaya, "Balkan Savaşlarının 100. Yılında Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması Yenilgisi ve Yapılan Tartışmalar", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 8/5, Ankara Sonbahar 2013, s. 94.

³²³ Osman Okyar ve Mehmet Seyidanhoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997, s. 14-15.

³²⁴ İhsan Sabri Balkaya, a.g.m. s. 94-96.

³²⁵ Harbiye Nazırlığı da uhdesindeydi.

³²⁶ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar...*, s. 22-23.

³²⁷ Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 1, s. 147-149.

Bolayır Muharebesi'nin kaybedilmesi ve ardından Edirne'nin de düşmesiyle Osmanlı Devleti Midye-Enez hattını sınır olmasını içeren Londra Antlaşmasını imzalamaya razı olmuştur.

3.3.2. İkinci Balkan Savaşı

Balkan İttifakına dâhil müttefikler arasında savaşın sonundaki anlaşmazlık yeni bir savaşı körüklemiştir. Bulgaristan'a karşı 3 eski müttefiki Romanya'yı da yanlarına alarak yeni bir ittifak kurmuşlardı.

Bulgarların, Doğu Trakya'dan askerlerinin büyük bölümünü çekmek zorunda kalmasıyla Osmanlı Edirne'yi geri alma fırsatını elde etmiştir.

Yeni Balkan İttifakı'na katılım davetine rağmen bölüşüm antlaşmasında mutabık kalınmaması nedeniyle Osmanlı Devleti katılmamıştı. Osmanlı önce Bulgarların askerlerinin çekmesini bekleyerek sabırlı davrandı. Ardından harekete geçmiştir. Bahsi geçen iki kolordu, Bolayır Kolordusu ve 10. Kolordu, birbiriyle Edirne'ye daha erken giren ve Edirne'yi alan kişi olmak için yarışmış, sonuçta Edirne bir süvari birliğinin başında Edirne'ye giren Enver Bey tarafından bir direnişle karşılaşılmaksızın geri alınmıştır. Yarışı Enver Bey kazanarak *Edirne Fatih*i olmuştur. Kısa zaman içerisinde daha da yükselecek olan Enver Bey, Ocak 1914'te paşalık ve Harbiye Nazırlığı'nı elde edecekti.³²⁸

Binbaşı Mustafa Kemal bu ikinci savaş sırasında Bolayır Kolordusu Harekât Şube Müdürlüğü'nden Kurmay Başkanlığına terfi ettirilmiştir. Gelibolu'nun bir yerleşimi olan Bolayır'da geçirdiği bu günler, bölgeyi tanınmasını ve Çanakkale Savaşı'na hazırlanmasını sağlamıştır.³²⁹

3.4. Sofya Ataşemiliterliği

Mustafa Kemal ve Fethi Bey'in Enver Paşa'nın usulsüz yükselişini eleştirmesi ve askerinin politikadan çekilmesinde ısrarlı olması, devrim sonrası dönemin sisli günlerinde,

³²⁸ Cevdet Küçük, a.g.m. s. 24.; Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e. s. 15-17.

³²⁹ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, C. 1, s. 87.

kendileri açısından tehlike arz ediyordu.³³⁰ Politikada ellerinden bir şey gelmeyen iki arkadaş bir araya geldikleri bir gün Fethi Bey fikrini açıkladı. Atmosferden çok da kopmadan uzaklaşmak için Sofya'ya büyükelçi olmak istediğini söyledi. Mustafa Kemal için de kendi yanında ataşemiliter (askeri ataşe)³³¹ olmasını teklif ediyordu.³³² Mustafa Kemal, Fethi Bey'in bu teklifini kabul etti. Talepleri Talat Beyce de olumlu karşılandı.³³³

Mustafa Kemal'in hayatının 1,5 yıl süren ve inziva da denilebilecek dönemi böylelikle başladı. Hem o hem de Fethi Bey Bulgaristan'daki cemiyete kendilerini kabul ettirdiler. Mustafa Kemal, yasal ajanlık olarak da tarif edilen ataşemiliterlik görevinde Bulgaristan'da edindiği bilgileri İstanbul'a yolluyordu. Bununla beraber Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeleri de takip ediyordu.³³⁴

Sofya'da göreve başladıktan kısa bir süre sonra bu göreve ek olarak Belgrat (Sırbistan), Çetine (Karadağ) ve Bükreş (Romanya) Ataşemiliterlikleri de ona verildi.³³⁵

Elimizden çıkan topraklarda kalan Türklerin yaşadığı zulümlerin durdurulması için Fethi Bey'le birlikte girişimlerde bulundu. Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da öldürülmesinden ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce İstanbul'u dünyanın vaziyeti hakkında bilgilendirdiler.³³⁶

Mustafa Kemal Bulgar Ordusu'ndaki gelişmeleri asli görevi gereği nezarete göndermekteydi.³³⁷ Bunun dışında da istihbarî çalışmalar gerçekleştiriyordu. Bunların biri de Osmanlı Ordusunda görevli Alman subaylar hakkındadır. Mustafa Kemal Almanların edindiği detaylı bilgilerin Berlin'de Bulgarlara verildiğini Bulgar Genelkurmay Başkanı'nın

³³⁰ Muammer Göçmen, a.g.m. s. 343.

³³¹ Askeri Ataşe: Bir ulusun yabancı ülkelerdeki elçiliklerinde görevli askerî uzman. Bkz. Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, Alınma Tarihi: 25.02.2019, Bağlantı: http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=asker%C3%AE%20ata%C5%9Fe&gclid=TDK.GTS.4f96cb80ac3623.94824785.

³³² "Gücü çok artmış olan Enver Bey'le her ikisinin de arasının bozuk olmasına rağmen Talat Bey ve Cemal Paşa'yla bağları halen devam ediyordu. Bu kişiler, onlar için Enver Bey'den uzak olacakları yurtdışı görevlerinin uygun olacağını düşünüp teklifte bulundular. Buna göre Fethi Bey, Sofya Büyükelçisi ve Mustafa Kemal Bey de Sofya Ataşemiliteri olacaktı. İki arkadaş bu teklifi kabul etti." görüşüne dair bkz. Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e. s. 17.

³³³ Muammer Göçmen, a.g.m. s. 343.; Fethi Okyar, *Üç Devirde...*, s. 203.

³³⁴ Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e. s. 16.

³³⁵ TSK, "1905 - 1918", *ATATÜRK Kronolojisi*, Alınma Tarihi: 03.03.2019, Bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/02_kronoloji/kronoloji.html.

³³⁶ Fethi Okyar, *Üç Devirde...*, s. 214-215.

³³⁷ Bkz. *Sofya Askeri Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913 - Kasım 1914)*, yay. haz. Ahmet Tetik, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

ağzından öğrenerek bu bilgiyi Almanlar hakkındaki endişeleriyle birlikte İstanbul'a bildirdi.

Bulgar gazetelerini takip etmekte, Bulgar iç siyaseti ve uluslararası ilişkilerine dair bilgileri de İstanbul'a yollamaktaydı. O dönem Bulgaristan'la diplomatik yakınlaşma arzulayan Osmanlı Hükümeti'ne Bulgarların Edirne'yi yeniden alma niyetini bildirmiştir.

İstanbul'a yolladığı üç mesajdaki sözleri de ayrıca ilgi çekicidir. Birinci mesajında sadece mektup yoluyla iletişim kurulması ya da telgrafların şifreli olarak gönderilmesini güvenlik amacıyla talep etmektedir. İkincisinde de cemiyet hayatının bilgi edinmekteki rolünü vurgulamaktadır. Üçüncüsünde ise işinin yazı yazmaktan daha ziyade değerli bilgi edinmek olduğunu söyler.

Makamının ve devletinin itibarı konusunda da hassastır.³³⁸ Sofya'daki bir baloya Osmanlı'nın Bulgaristan'daki 500 yılı aşkın süren hâkimiyetini temsil eden bir sembol olan Yeniçeri kostümüyle katılması devletinin itibarına verdiği önemi gösteren kayda değer bir anekdottur.

Mustafa Kemal, Sofya'da Yarbaylığa terfi etmiş ve yine burada Zabıt ve Kumandan ile Hasbıhal isimli kitabını yazmıştır.³³⁹

Görevlerini ifa ettikleri Sofya'da çok kötü bir haber aldılar. Ülke, Dünya Savaşına dâhil olmuştu. Mustafa Kemal bunun üzerine "*Enver'den ancak bu beklenirdi. Türkiye bu harptan sağlam çıkmaz.*" demiştir. Savaşta pasif görevde kalmak istemeyen Mustafa Kemal Bey, rütbesine uygun bir görevle ülkeye geri dönmek için müracaatta bulunur. Önce kabul edilmeyen bu istek, Mustafa Kemal'in ısrarıyla kabul edilir ve Tekirdağ'daki 19. Tümen'in komutanlığına atanır. Eşyalarını Fethi Bey'e bırakıp küçük bir çantayla hareket eder.³⁴⁰

³³⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Bütün...*, C. 1, s. 151, 181, 183, 186, 189.

³³⁹ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 253-259.

³⁴⁰ Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e. s. 17-18.

3.5. Birinci Dünya Savaşı ve Mustafa Kemal'in Komutan Olarak Yükselişi

3.5.1. Çanakkale Cephesi

Birkaç ay süreceği düşünülen Birinci Dünya Savaşı, henüz başlangıcında tıkanmıştı. Dönemin teknolojisinin yüksek ateş gücünden dolayı askerler siperden başını çıkartamaz haldeydi. Bundan dolayı Britanya Amirallik Birinci Lordu³⁴¹ Winston Churchill dolaylı tutum izleyen başka bir plan hazırlattı. Çanakkale Boğazını geçecekler Osmanlı'yı saf dışı bırakıp Almanya'yı da kuşatarak savaşı bitireceklerdi. Ayrıca İngilizler, Türk Boğazlarının jeopolitik ve jeostratejik değerini biliyorlardı.

Çanakkale Savaşı iki alanda gerçekleşmiştir. İlki Çanakkale Boğazı'ndadır. Müttefiklerin oluşturduğu filo, tarihin o anına kadar ki en büyük denizci ateş güçlerinden birine sahipti. İlk olarak 19 Şubat günü keşif maksadıyla kısa süreli bir bombardıman yaptılar. Sonrasında bir aylık bir durgunluktan sonra da 18 Mart 1915'te taarruza geçtiler.

Türk tarafı ise İngiliz ve Fransızların hazırlıklarının bilincindeydi. Boğazın savunulması için eksikliklerini gidermeye çalışıyorlardı. Yeni toplar getirildi. Boğaz mayınlandı. Yöre halkı tahliye edildi. Bölgeye kademeli olarak 310 bin asker sevk edildi.³⁴²

18 Mart günü taarruz başladığında kıyı topçuları muazzam bir bombardımana maruz kaldı. Topçu bataryalarının pek çoğu sustu. Buna rağmen topçular kendilerinden beklenebileceklerin çok üstünde bir performans gösterdiler. O gün İtilaf Devletlerinin verdiği kayıplar onların bu şekilde boğazı geçemeyeceklerine ikna etmişti. Bu yüzden ikinci safhaya geçilmiş, Gelibolu'nun işgaliyle boğazdan geçilmesi tasarlanmıştır.

Deniz Savaşında Yarbay Mustafa Kemal'in pek bir görevi olmasa da 25 Şubat 1915 günü Seddülbahir'e keşif amacıyla çıkan küçük bir düşman birliğini öğrenince derhal düşmanı imha edilmesini emretmiş ve bölgeye hareket etmiştir.³⁴³

Yaklaşmakta olan İtilaf çıkarmasına hazırlanılırken Yarbay Mustafa Kemal, düşmana herhangi bir kıyıbaşı³⁴⁴ olanağını vermemek adına karşı-taarruzları da içeren

³⁴¹ The First Lord of the Admiralty. Osmanlı'daki Bahriye Nazırına denk bir makam.

³⁴² Erol Mütercimler, *Gelibolu 1915*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016, s. xxiii.

³⁴³ Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yay. haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s. 6-7.

savunma prensibini savunuyordu.³⁴⁵ Buna karşın Çanakkale'nin savunulması amacıyla kurulan 5. Ordu komutanı Alman General Liman von Sanders askerlerin yarından fazlasını ihtiyatta tutmayı, düşman karaya çıktıktan sonra karşı-taarruzlar yapmayı uygun görmüştü.³⁴⁶

Diğer taraftan Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal, İtalyanlara karşı Libya coğrafyasının derinliklerini kullanmıştı.³⁴⁷ Bu noktadaki çelişki Mustafa Kemal'in çıkarmalara karşı kıyı savunması konusundaki düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Trablusgarp derin düzlük bir araziye sahipken Gelibolu enine dar ve dağlık bir bölgedir. Mustafa Kemal coğrafyaya ve iki tarafın imkânlarına göre strateji kurulmasını önemsemiştir. Burada görülen görüş farklılığının benzeri daha sonra 1943-1944 yıllarında Normandiya Çıkarması öncesinde Alman karargâhında yaşanmıştır.³⁴⁸

Yarbay Mustafa Kemal'in komuta ettiği 19. Tümen de Liman von Sanders'in planında doğrudan 5. Ordu Komutanlığı'na bağlı olacak biçimde ihtiyat birliği olarak Eceabat yakınlarına konuşlandırılmıştı.³⁴⁹

³⁴⁴ Kıyıbaşı: Düşman kıyıları üzerinde seçilen ve zapt edilip elde tutulunca, sürekli olarak kuvvet ve malzeme çıkarılmasını ve kıyıda yapılması kararlaştırılan harekât için, gerekli olan manevra sahasını sağlayan kıyı bölgesi (alanı). Kıyıbaşı, amfibi harekâtın fiziki hedefini teşkil eder. Bkz. Erol Mütercimler, *Satılık Ada...*, s. 768.

³⁴⁵ Fikret Bayır, a.g.e. s. 122.

³⁴⁶ Mahmut Boğuşlu, *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşları*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1990, s. 89-90.

³⁴⁷ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik...*, s. 51.

³⁴⁸ Bkz. Hans Speidel, *Normandiya Çıkarmasının Perde Arkası*, çev. Samih Tiryakioğlu, Baskan Yayınları, İstanbul 1982, s. 68-69.

³⁴⁹ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 19.

Harita 3.2 Çıkarmadan Önce Osmanlı Ordusunun Savunması.³⁵⁰

Ayrıca Mustafa Kemal, ordu komutanı Liman von Sanders'in aksine çıkarmanın yapılacağı yeri de öngörmüştü. Von Sanders düşmanı Saros Körfezi'nin güneyinde, Gelibolu'nun en kuzey bölgesine bekliyordu.³⁵¹ Mustafa Kemal ise boğaza bakan Türk kıyı bataryalarına ulaşmanın en kısa yolu olan Gelibolu'nun güney batısına Kabatepe Kumsalı'na çıkarma yapılacağını öngörmüştü.³⁵²

25. Nisan 1915 günü şafaktan yaklaşık olarak bir saat önce çıkarma başladı.³⁵³ Çanakkale Yarımadası'ndaki Kumkale ve Saros Körfezi'ne aldatma amaçlı kısa süreli

³⁵⁰ Philip J. Haythornthwaite, Gallipoli 1915, Osprey Military, London 1991, s. 38.

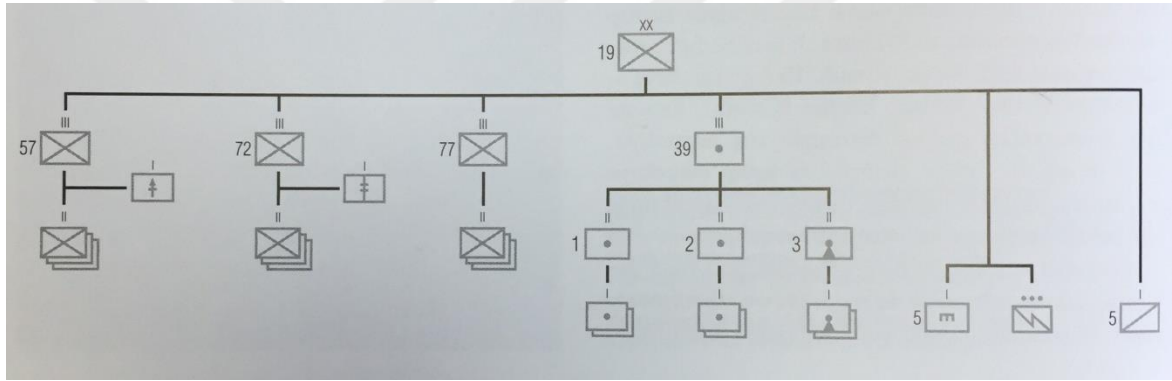
³⁵¹ Fikret Bayır, a.g.e. s. 129.

³⁵² Ruşen Eşref Ünaydın, *Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor*, Şema Yayınevi, İstanbul 2010, s. 22-23.

³⁵³ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 20.

çıkarmalar yapılırken eşzamanlı asıl hücum Gelibolu'nun güneyindeki Seddülbahir ve yine bu yarımadanın güneybatısındaki Kabatepe'ye yönelmişti. Fakat Kabatepe'ye yönelen ANZAC kuvveti, akıntı nedeniyle Arıburnu'nda karaya çıktı.

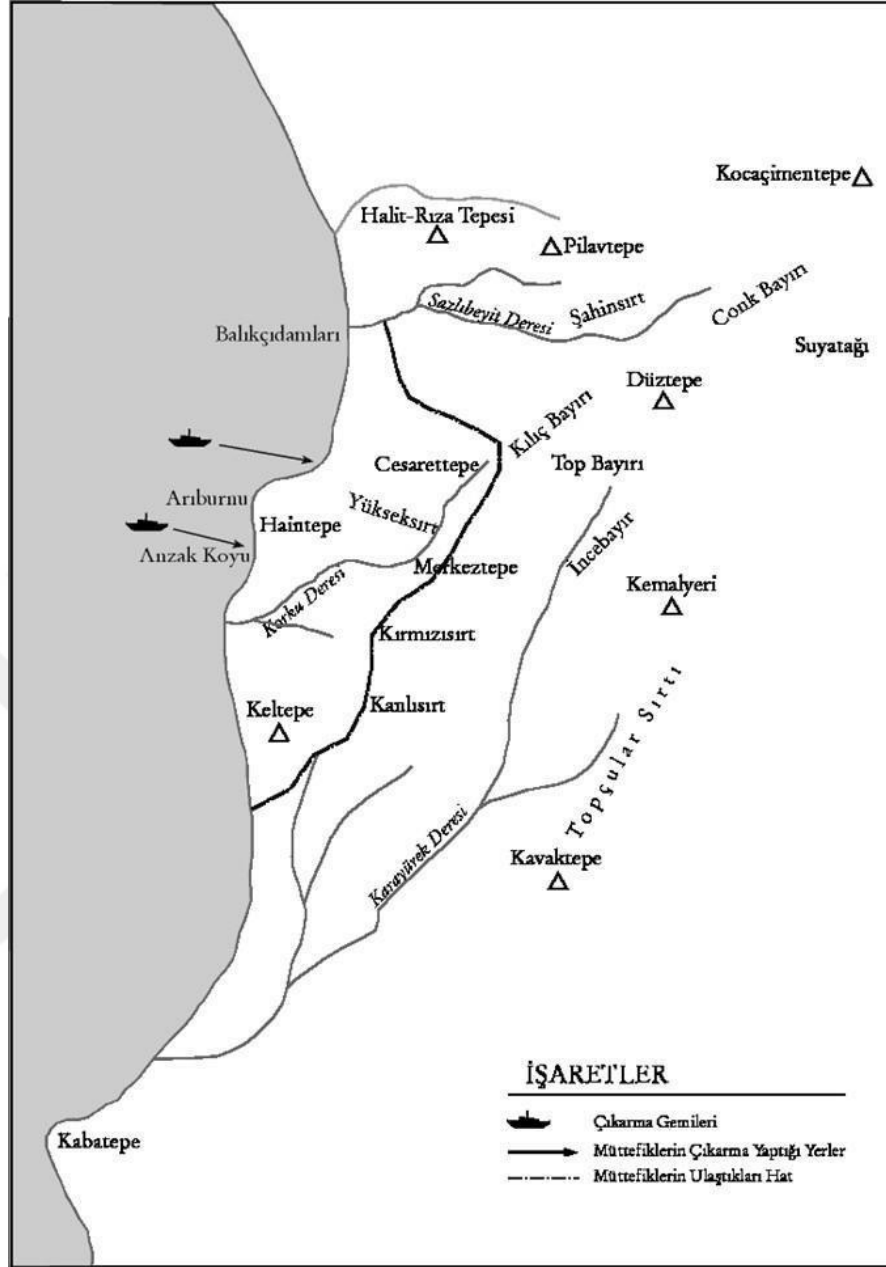
Yarbay Mustafa Kemal, Arıburnu taraflarından gelen gemi topu seslerinden dolayı ilk olarak tümenini teyakkuza geçirdi. Ayrıca keşif amaçlı bölgenin en yüksek noktası olan Kocaçimen Tepe'ye adam gönderdi. Daha sonra gelen bir rapor Arıburnu'na çıkarma yapıldığını haber verirken bir tabur destek talep ediyordu. Fakat Mustafa Kemal bunun yeterli olmayacağı fikrindeydi. Dolayısıyla bütün tümeniyle birlikte destekte bulunmak istedi. Fakat tümenin doğrudan ordu komutanı Liman Paşa'ya bağlı oluşu ve onunla irtibat kurulamadığından dolayı o kritik saatlerde inisiyatif kullanarak bölgeye hareket etti.³⁵⁴

Çizelge 3.1 Çıkarma günü (25 Nisan 1915) Mustafa Kemal'in Komutasındaki 19. Tümen.³⁵⁵

³⁵⁴ Fikret Bayır, a.g.e. s. 130-133; Ruşen Eşref Ünaydın, a.g.e. s. 130-132.

³⁵⁵ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 20.

Harita 3.3 Çıkarma günü (25 Nisan 1915) Arıburnu Bölgesi.³⁵⁶

Mustafa Kemal bölgeye ulaştınca geri çekilen bir grup askerle karşılaşır. Bu askerlerin önüne geçer ve aralarında daha sonra meşhur olacak bir konuşma gerçekleşir. Mustafa Kemal bu olayı şöyle anlatır:

³⁵⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, *Çanakkale Cephesi / Kara Muharebeleri*, Alınma Tarihi: 08.03.2019, Bağlantı: <http://catab.kulturturizm.gov.tr/TR-121074/canakkale-cephesi---kara-muharebeleri.html>.

"Bizzat bu erlerin önüne çıkarak "Niçin kaçıyorsunuz?" dedim."Efendim düşman!" dediler. "Nerede?" dedim. "İşte!", diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler. Hakikaten düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve tam bir serbestlikle ileriye doğru yürüyordu. O zaman bu kaçan erlere bağıarak "Düşmandan kaçılmaz" dedim. "Cephanemiz kalmadı" dediler. "Cephanemiz yoksa süngünüz var dedim." Ve bağıarak bunlara süngü taktırdım ve yere yatırdım.³⁵⁷

ANZAC'ların kıybaşı kuramadan denize dökülmesi için Mustafa Kemal'e bağı 57. Alay ile Şefik Aker'e bağı 27. Alay birlikte karşı-taarruz yaptılar. Taarruza başlamadan hemen önce 57. Alay'ın subaylarına, "*Ben size taarruz emretmiyorum ölmeyi emrediyorum. Biz ölüncüye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar gelebilir.*" şeklindeki meşhur emrini vermiştir.³⁵⁸ Gerçekten de 57. Alay tüm mensuplarıyla şehit olmuştur. Karşı-taarruza sonraki saatlerde Mustafa Kemal'in tümenine bağı diğer iki alay³⁵⁹ ve sonraki günlerde 6 yeni alay da katıldı.

Mustafa Kemal'in ilk saatlerde inisiyatif kullanarak aldığı müdahale kararı Arıburnu Cephesi komutanı yapılmasıyla ödüllendirilmişti.³⁶⁰ Gerçi bu karşı-taarruz hedefine yani ANZAC'ları denize dökme emeline ulaşamamıştı. Fakat taktiksel olarak dezavantajlı alçak mevkiilerde durdurmayı başarmıştı.

19 Mayıs 1915'te 4 tümenin katıldığı bir Türk taarruzu yapılmıştır. Bu taarruz da yaklaşık rakamlarla 3.800'ü şehit, toplam 10.000 kayıp verilmiştir.³⁶¹ Bu taarruzda en iyi performansı ve en az kayıp veren gösteren Mustafa Kemal'in birliğiydi. Bu başarısından dolayı kısa bir süre içerisinde Almanlardan Demir Haç madalyası almıştır. Ayrıca miralaylık (albaylık) ödüllendirilmiştir.³⁶²

³⁵⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Bütün...*, C. 1, s. 292.

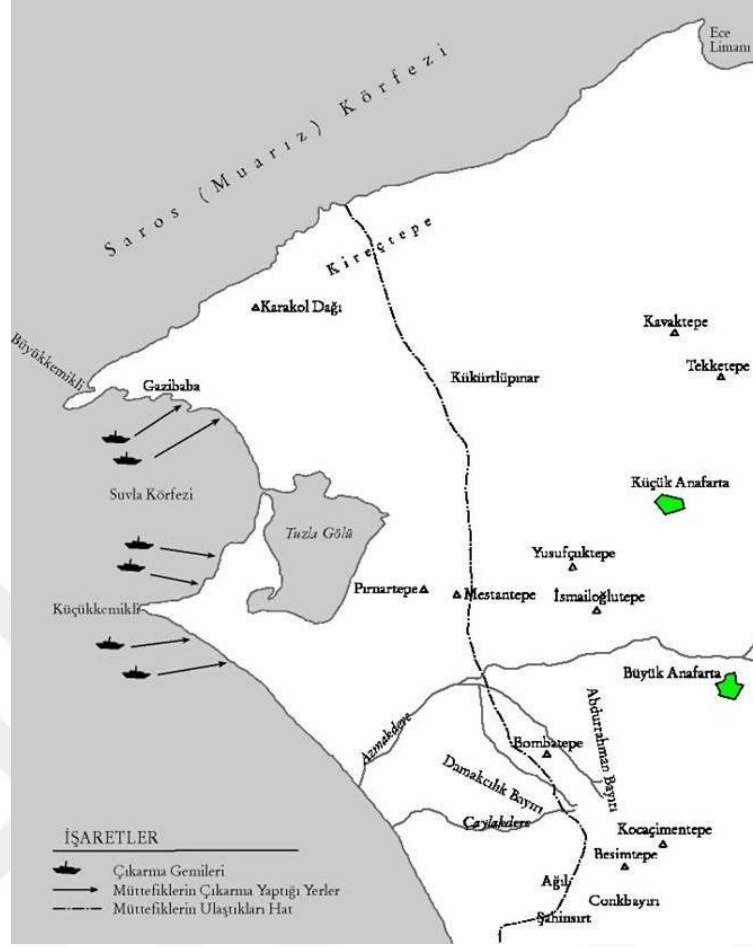
³⁵⁸ Erol Mütercimler, *Gelibolu 1915*, s. 306.

³⁵⁹ Suriyelilerden Kurulu 72. ve 77. Alaylar.

³⁶⁰ Yalnızca 5 gün sürmüş olsa da Atatürk taltif edilmiştir.

³⁶¹ T.C. Kültür ve Turizm..., a.g.y.

³⁶² Edward J. Erickson, a.g.e., s. 24.

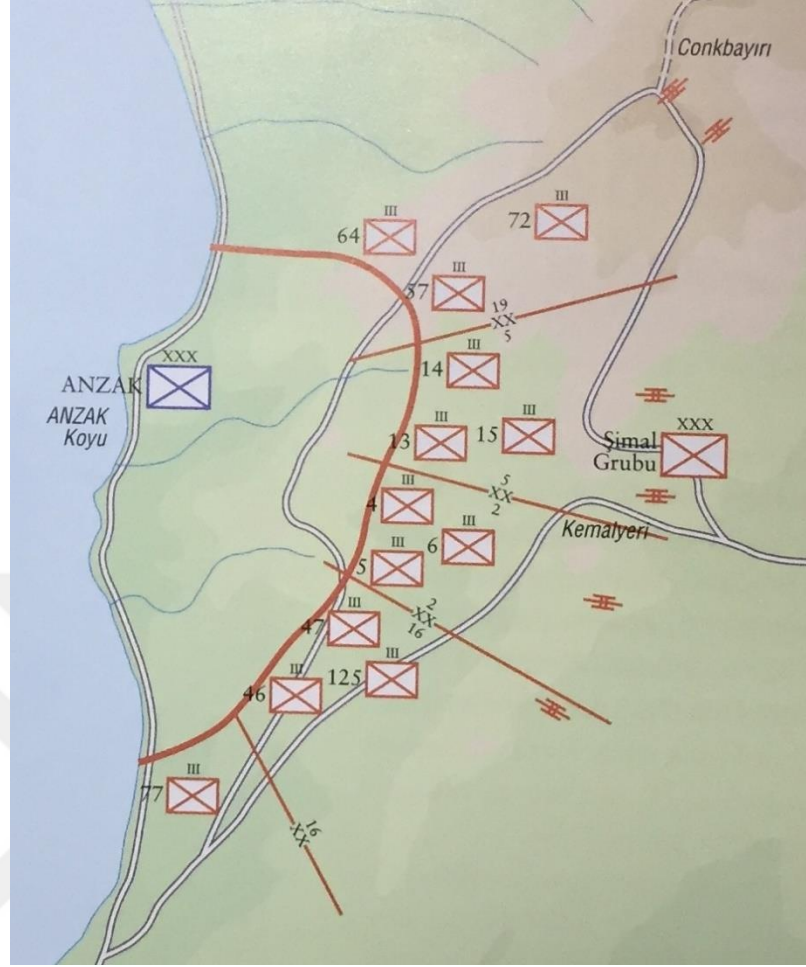
Harita 3.4 Arıburnu Çıkarması (19 Mayıs 1915).³⁶³

Conkbayırı ve Anafartalar Muharebeleri ise Mustafa Kemal'in analizlerini doğrular nitelikte bir başka olay gerçekleşti. 6 Ağustos gecesinde³⁶⁴ Suvla (Anafartalar) Körfezi'ne yeni bir müttefik çıkarması yapıldı.³⁶⁵ Gerçekte Mustafa Kemal savunmada açıklar olduğunu ve muhtemel düşman çıkarmasını ile sonrasındaki gidişatı 2 ay öncesinden Esat Paşa'ya bildirmişti. Fakat Esat Paşa onun endişelerine katılmamıştı.

³⁶³ T.C. Kültür ve Turizm..., a.g.y.

³⁶⁴ 6 Ağustos 7 Ağustos'a bağlayan gece.

³⁶⁵ Erol Mütercimler, *Gelibolu 1915*, s. 565.

Harita 3.5 Arıburnu Cephesi 19 Mayıs 1915.³⁶⁶

İki tarafta da yönetim zafiyeti bulunuyordu. Türk tarafında bu zafiyet Limon von Sanders'in Mustafa Kemal'i 8 Ağustos günü Anafartalar Grup Komutanlığı'na getirmesiyle çözüldü.³⁶⁷ Mustafa Kemal'in Anafartalar Grup Komutanı oluşunun ertesi günü, daha önce ertelenmiş bulunan Türk karşı-taarruzu başlatıldı.³⁶⁸ Bu şekilde müttefiklerin Suvla teşebbüsü de boşa çıkartıldı.

Deniz savaşlarından sonra yaklaşık 9 ay süren Çanakkale Kara Savaşı da kesin biçimde Türk zaferiyle sonuçlandı. Müttefik Kuvvetler de bu teşebbüslerinden vazgeçerek geri çekildi.

Çanakkale Savaşı İngiltere ve Fransa için dünya hâkimiyetleri için tartışılmaz güçlerinin bir göstergesi, bizim için de bir hayatta kalma mücadelesi olarak başladı.

³⁶⁶ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 26.

³⁶⁷ A.g.e. s. 25, 28.

³⁶⁸ Erol Mütercimler, *Gelibolu 1915*, s. 585-560.

Bittiğinde ise onlar için bir travma; bizim için de en zor durumlardan birlikte nasıl çıkabileceğimizi hem bize hem de herkese gösteren bir anıt oldu. Pek çok sonucu arasında Mustafa Kemal'in yıldızının parladığı ve itibarının Osmanlı Ordusu'nun dışına çıkmasını sağlayan bir olay oluşudur.

3.5.2. Kafkas Cephesi

29 Ekim 1914 günü Osmanlı Donanması'nın Rus limanlarını bombardımana tutmasının ardından 1 Kasım'da Rus kuvvetleri sınırı geçerek Kafkas Cephesini açtılar.³⁶⁹ Mustafa Kemal'in bölgeye gelişine kadarki yaklaşık 1,5 yıllık süre zarfında Sarıkamış Taarruzu başarısız olmuş, devam eden süreçte Erzurum, Van, Trabzon gibi şehirler Ruslarca işgal edilmişti. Ayrıca Mustafa Kemal'in bölgeye gelmesinin hemen öncesinde de Muş ve Bitlis işgal altına girmişti.

Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasının ardından buradan başka cephelere birlikler aktarılmıştı. Bu birliklerden biri olan Mustafa Kemal'in komutanlığına atandığı 16. Kolordu, Kafkas Cephesine gönderildi. Mustafa Kemal de 1 Nisan 1916 günü Miriliva (Tuğgeneral) rütbesine ve paşalığa terfi etmişti.³⁷⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın bu cephedeki en büyük hizmeti kaybedilmiş olan Muş, Bitlis ve Tatvan'ın kurtarılmasıdır.

12 Temmuz günü başlayan Rus taarruzu 16. Kolordu'ya bağlı bulunan 8. Tümen'in 18. Alayı'na ağır darbe vurmuştu. Bu durum tüm tümenin geri çekilmesini mecbur kılmıştı. Mustafa Kemal bu geri çekilmenin düzenli yapılabilmesi ve bozguna dönüşmemesi için ricatı bizzat yönetmiş, en ileri hatta düzenin bozulmadığından emin olmuştur. Bununla beraber Ruslar 8. Tümeni takip etmeyerek, yaptıkları hareketlerle ilgilerinin Bingöl'de olduğunu göstermişlerdir. Bu şekilde hem 8. Tümen toparlanmak için fırsat bulmuş olacaktı. Düşmanın durdurulmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, Rusların bazı kuvvetlerinin başka bir cepheye sevk edildiğini fark etti. Bu şekilde karşı taarruza geçilerek Bitlis ve Muş'un kurtarılma şansı doğmuştu.

³⁶⁹ Enver Ziya Karal, *I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde: Sarıkamış Savaşı*, Alınma Tarihi: 17.03.2019, Bağlantı: <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/i-dunya-savasinda-canakkale-savaslari/>.

³⁷⁰ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 54-55.

2 Ağustos günü Bitlis ve Muş'un kurtarılması adına 16. Kolordu bir taarruz gerçekleştirdi. 7 Ağustos'ta Bitlis ve 8 Ağustos'ta Muş kurtarıldı. General Fahri Belen'in deyişiyile ricat etmiş bir birliğin tekrar taarruz durumuna geçirilmesi ancak güçlü bir iradeyle mümkün olabilirdi.³⁷¹ Fakat bir süre sonra Ruslar yeni bir sürpriz saldırı gerçekleştirdiler. Bu taarruzun durdurulmasına rağmen Muş'un yeniden elden çıkmasına engel olunamadı.

Kışın gelmesiyle cephelerde sessizlik hâkim olmuştu. Bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa bağlı bulunduğu 2. Ordu'nun komutan vekili oldu.³⁷² Mustafa Kemal bu görevi sırasında 14 Mayıs 1917'de Muş'u ikinci defa kurtardı.³⁷³

3.5.3. Suriye Cephesi

Mustafa Kemal Paşa'nın Kafkas Cephesi'nden sonra Suriye-Filistin veya Irak Cephesinde konuşlanacak 7. Ordu'nun başına geçmesi kararlaştırıldı. Fakat General Falkenhayn'ı, Osmanlı Hükümetini ve Suriye bölgesinde egemen olan Cemal Paşa'yı eleştiren, halkın ve ordunun durumundan dem vuran³⁷⁴ görüşler beyan etmesi ve bu doğrultuda bir rapor yazmasından dolayı 11 ay cephelerden uzak kaldı. Fakat sonra yine 7. Ordu'nun komutanlığına atandı.³⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül 1918'de Filistin-Suriye Cephesinde konuşlanmış 7. Ordu'nun komutasını devraldı. 7. Ordu; 8. ve 4. Ordularla birlikte Liman von Sanders'in komutasındaki Yıldırım Ordular Grubu'na bağlıydı. 7. Ordu'nun mevcudu yalnız 7.000 iken Yıldırım Ordular Grubu'nun ise toplamda 28.000 askeri³⁷⁶ vardı. Diğer taraftan İngilizler 100.000 kişilik iyi donatılmış bir güce sahipti.³⁷⁷

³⁷¹ Fahri Belen, *Atatürk'ün Askeri Kişiliği*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, s. 11.

³⁷² Fikret Bayır, a.g.e. s. 176-186.

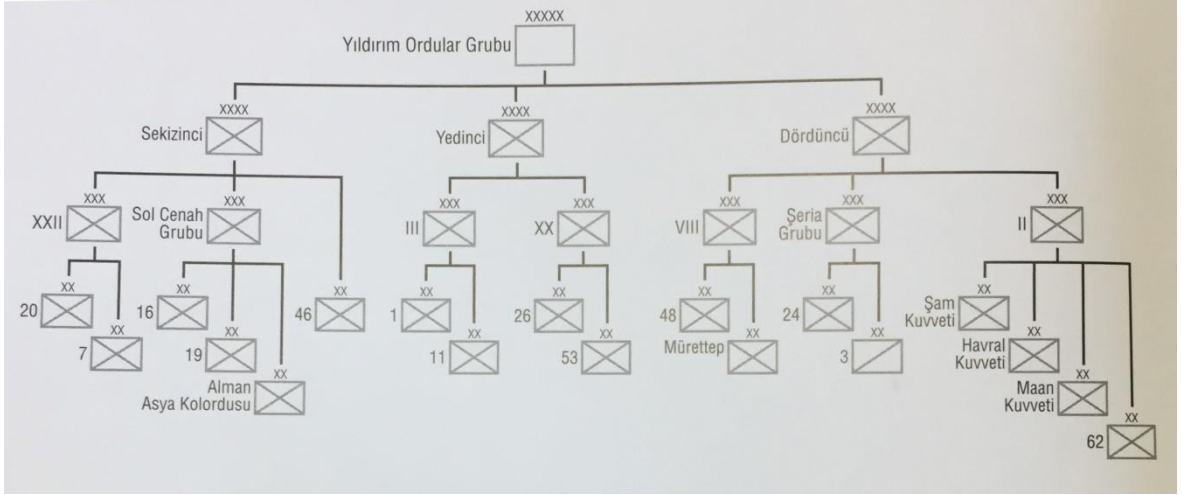
³⁷³ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 58.

³⁷⁴ Hikmet Bayur, "Mustafa Kemal'in Falkenhayn'la Çatışmasıyla İlgili Henüz Yayınlanmamış Bir Raporu", *Bellekten*, Ankara 1956, C. XX, S. 80, s. 625.

³⁷⁵ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 29-33.

³⁷⁶ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 60-62.

³⁷⁷ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, C. 1, s. 190-191.

Çizelge 3.2 Yıldırım Ordular Grubu Teşkilatlanması.³⁷⁸

19 Eylül günü ise İngilizlerin taarruzu başladı. Taarruz, 8. Ordu'nun üzerine yani cephenin en batısına doğru yapılmaktaydı. İngilizlerdeki kuvvet üstünlüğü ve coğrafyanın düzlüğünden dolayı savunana üstünlük getirmemesi Osmanlı Ordusu'nun durumunu zora sokmaktaydı.

8. Ordu 2 saat içerisinde İngilizlerce bozguna uğratıldı.³⁷⁹ 7. Ordu'ya karşı da çevirme harekâtı yapma imkânı buldukları açığa çıkınca Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu'yu ricat ettirdi. Ordusunu kurtarmasından dolayı padişah tarafından Fahri Yaverlik unvanıyla ödüllendirildi.³⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, kuzeye doğru geri çekilirken savunmaya uygun gördüğü yerlerde direnişe geçiyordu. Fakat kuvvetlerin yetersizliği düşmanı durdurmaya imkân vermiyordu.

560 km.lik³⁸¹ uzun bir çekilişin sonunda Misak-ı Milli'nin güney sınırını teşkil eden bir hatta savunmaya geçmişti. İngilizler yeni bir saldırı düzenleyemedi Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Antlaşmadan kaynaklanan Almanların ülkeyi terk etme

³⁷⁸ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 32.

³⁷⁹ A.g.e. s. 33.

³⁸⁰ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 61-63.

³⁸¹ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, C. 1, s. 195.

3.6. Türk Kurtuluş Savaşı: Başkomutan ve Mareşal

3.6.1. Genel Durum

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının acı tecrübelerini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Partisi önderliğinde yeni bir savaşa daha girdi. O güne kadarki savaşların en geniş ve en kanlısı bu savaşta Osmanlı, dört yıl boyunca sekiz cephede savaştı.

Kısmi başarılarla rağmen Çanakkale Cephesi'nin dışındaki tüm cephelerde Osmanlı yenik durumdaydı. Diğer İttifak Devletlerinde de durum farklı değildi. Savaşı Birleşik Krallık ve Fransa'nın başı çektiği İtilaf Devletlerinin kazandığı çok açıktı. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu farklı olsa da³⁸⁵ Savaşın genel durumu ve cephelerdeki kumandanlardan gelen acele ateşkes isteği ve savaşın uzaması halinde daha kötü sonuçları meydana getireceği görüşü Mondros Ateşkes Antlaşması'nı doğurdu.³⁸⁶

Savaşın galipleri yenilenlere karşı "kaybetmek, her şeyi kaybetmektir." anlamına gelen antlaşmalar yaptılar. İtilaf Devletlerinin Osmanlı'yla yaptığı Mondros Antlaşması da bunlardan biriydi. Bu antlaşmayla İtilaf Devletleri İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın işgali olmak üzere başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin telgraf hatları, demiryolları, limanları ve Toros geçitlerini kendilerine devrettirdiler. Ayrıca yalnızca sınır güvenliğini ve asayişini sağlayacak miktarı İtilaf Devletlerince belirlenecek da küçük bir kuvvetinin dışındaki³⁸⁷ tüm Osmanlı Ordusu terhis edilecek ve diğer tüm silahlar İtilaf Devletleri'ne teslim edilecekti.³⁸⁸ Antlaşmanın en kötüsü ise bunlar değildi. Antlaşmanın 7. madde uyarınca İtilaf Devletleri'nin kendi güvenlikleri açısından bir tehlikeli olarak değerlendirdikleri bir durumun ortaya çıkması halinde gerekli gördükleri herhangi bir stratejik noktayı işgal etmesini öngörüyordu.³⁸⁹ Tehdit algısı ise subjektif bir durumdu.

³⁸⁵ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, C. 1, s. 203-204.

³⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 22, İçtima Senesi: 4, İçtima: 4, Beşinci İnikat, 15-XI-1930 Cumartesi, Celse: 2, s. 60.

³⁸⁷ "50 binden az mevcutlu ve çok az donanımlı 20 iskelet tümen" bkz. Edward J. Erickson, a.g.e. s. 39.

³⁸⁸ Zekeriya Türkmen, "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Ankara 2000, S. 11, s. 619.

³⁸⁹ İngilizlerin 7. madde için İlk önerdikleri metin "Mühim sevkulceş nokatı (stratejik noktalar, y.n.) İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilecektir." iken antlaşmanın son metninde "Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkulceş (stratejik, y.n.) noktasını işgal etme hakkına sahip olacaklardır." olarak geçmiştir. Anlaşılacağı üzere metindeki değişiklik pratikte pek de fark yaratmayacaktır.

Antlaşma hızla yürürlüğe konuldu. İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlılar Türk topraklarını işgale girişirken diğer taraftan azınlıklar da isyan durumunda idiler.

İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında görev başında olan İttifak Devletleri hükümdarlarının tahtan feragat etmesini talep etmekteydiler.³⁹⁰ Tahtından çekilme riski karşısındaki Sultan Vahdettin her İtilaf Devletleri hamlesini tavizkâr biçimde karşılıyor, onların taleplerini yerine getiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa yapılan antlaşmanın yanlış olduğunu düşünüyordu. İtirazlarını ve halen Türk Ordusu'nun elinde olan İskenderun'un işgal edilme teşebbüsü karşısında ateşle karşılık vereceği şeklindeki ultiatomunu ve İtilaf kuvvetleri lehine verilen emirleri dinlemeyeceğini İstanbul'a ilettili. Fakat bu girişimi görevden alınmasıyla sonuçlanacaktı.³⁹¹ İstanbul'a dönüşünde Mustafa Kemal Paşa, İtilaf donanmasını hazır beklerken gördü.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldikten sonra ismini kullanmaksızın "Minber" isminde bir gazete kurmuş ve arka plandan siyaset yoluyla çözüm arayışında bulunmuştur.³⁹² Fakat bu yoldan çözümü bulamayacağını fark edince yeni bir tasarı geliştirdi: Anadolu'ya geçmek. 30 Mart 1919'da İsmet (İnönü) Bey'e bu düşüncesini ilk kez açtı. Diğer taraftan da onun İstanbul'daki faaliyetlerinden rahatsız olanlar Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesine, farklı emellerle de olsa, paralel biçimde onu İstanbul'dan uzaklaştırmak istemektedirler.

İngilizlerin Samsun yöresinde Türkler tarafından karışıklık çıkardığı ve Rum köylerinde zulümler yaptığı iddialarıyla Osmanlı Hükümetini protesto ettiler ve insanlık dışı olarak adlandırdıkları şüpheli duruma Osmanlı'nın dur demesini, aksi halde kendilerinin çözeceklerini bildirdiler. Osmanlı Hükümeti'nce Mustafa Kemal Paşa'ya bu meseleyi çözmeye görevi teklif edildi. Bu da onun aradığı fırsatı sunuyordu.³⁹³

Bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, C. 1, s. 520-521.

³⁹⁰ Süleyman Beyoğlu, "Milli Mücadele'nin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye", *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, ed. Cemil Öztürk, Pegem Akademi, Ankara 2015, s. 95.

³⁹¹ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 48.

³⁹² Fethi Okyar, *Üç Devirde....*, s. 267.; Tarık Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, (ye.y.), İstanbul 1952, s. 406- 407.

³⁹³ Erol Mütercimler, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, s. 167.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Samsun'a çıktılar. Havza Genelgesi'nde orduların dağıtılmaması ve halkın demokratik biçimde olanları protesto etmesi istendi. Amasya Genelgesi'nde de isyan bayrağı açılmış oldu. İstanbul Hükümeti'nin üzerine düşen görevi yapmadığını belirten genelge; padişah ve onun hükümeti yerine kurtarıcı olarak Türk Milleti'ni işaret ediyordu.³⁹⁴

Amasya Genelgesi'nin ardından düzenlenen Erzurum Kongresi'nde milli sınırlarımızdan ve tam bağımsızlığımızdan herhangi bir tavizi vermeyeceğimiz ilan edilerek hükümet vazifesi görecek bir Temsil Heyeti Mustafa Kemal Paşa başkanlığında oluşturuldu. Daha sonra da Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi kararları teyit edilerek tüm müdafaa-i hukuk cemiyetleri bir çatı altında toplandı.

İstanbul Hükümeti'yle gerçekleştirilen Amasya Görüşmeleri'nin bir sonucu olarak daha önce kapatılmış Osmanlı Mebusan Meclisi yeniden toplandı. Fakat bu mecliste Milli Mücadele'nin ruhunu özetleyen Misak-i Milli'yi kabul edildiği için hâlihazırdaki İtilaf donanmasında bulunan askerlerle İstanbul işgal edildi. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi, Meclis-i Mebusan'ın devamı olarak kuruldu. 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM'nin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi. Ayrıca yönetimde kuvvetler birliği prensibi benimsendi.

Türk Milleti'nin işgallere refleksi olarak Kuva-yı Milliye ortaya çıkmıştı. Birbirinden bağımsız çeteler olarak örgütlenen bu milli kuvvetler düzenli orduya geçilinceye kadar pek çok hizmet ve yararlılık göstermişlerdi.³⁹⁵ Bunlar arasında Yunan Ordusu'nu yavaşlatmak ve ileri harekâta geçmelerini geciktirmek, Fransız politikasını yumuşatmak ve isyanları bastırmak sayılabilir.³⁹⁶ Buna karşın Avrupalılar tarafından donatılan Yunan Ordusu'nun yenilmesinin Kuva-yı Milliye tarafından mümkün olamayacağını düşünen ve zaferin yolunu düzenli orduya geçmekte gören Mustafa Kemal Paşa, TBMM'yi ikna ederek Kuva-yı Milliye'nin düzenli orduya dâhil edilmesi sağladı.

³⁹⁴ Süleyman Beyoğlu, a.g.m. s. 110.

³⁹⁵ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, Ankara 1974, s. 177.

³⁹⁶ Kadir Kasalak, "Kuva-yı Milliye'nin Askeri Açısından Etüdü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Ankara Kasım 1998, S. 42, s. 1004.

10 Ağustos 1920'de İtilaf Devletleri ile Osmanlı Hükümeti arasında Sevr Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Türk topraklarının büyük kısmı elden çıkarken ülkenin geri kalanına pek çok kısıtlamayı içermekteydi.

Kurtuluş Savaşı'na başlarken TBMM'nin elinde olan imkânlarla bakıldığında karşımıza olumsuz bir tablo çıkmaktadır. Ülkenin ekonomik potansiyelinin, çok da parlak olmamakla beraber, varlığına rağmen yararlanabilir ekonomik gücü çok düşüktü.

1919'da Türkiye'de tahminen 8 milyon kişi yaşamaktaydı. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ülkedeki genç erkek miktarı azalmış, nüfusun büyük kısmını kadınlar, yaşlılar ve çocuklar oluşturuyordu. 8 milyonun bir bölümü ise işgal edilen topraklarda kalmıştı. Bu yüzden eldeki nüfusun tamamından yararlanmak zorunluluğu doğmuştur.

Osmanlı ekonomisi tarıma dayalıydı. Topraklarının yüzde 90'ında nadas yöntemiyle tahıl üretimi yapılıyordu. En verimli toprakların yer aldığı Marmara, Kıyı Ege bölgeleri savaş boyunca Akdeniz ve Güneydoğu bölgeleri ise uzun bir süre işgal altında kalmıştı. Kurtuluş Savaşı onlar olmaksızın planlanmak zorundaydı.³⁹⁷

Ülkenin 10 kişiden fazla işçi çalıştıran yaklaşık 300 tane tesisi mevcuttu. Bu sanayi kuruluşlarının 165 ile 170 kadarı İstanbul ve çevresinde, 60 kadar İzmir'de, 45 kadarı Bursa'daydı. Ayrıca az miktarda Balıkesir, Manisa, Adana gibi birkaç yerde fabrika vardı.³⁹⁸ Anlaşılacağı üzere hâlihazırda çok zayıf olan ülke sanayisinin çoğu işgal altında ve ilerleyen zamanlarda işgal edilecek topraklardaydı. Kurtuluş Savaşı sanayi olmaksızın gerçekleşmek ve yalnız atölyelere dayanmak zorundaydı.

Misak-ı Milli sınırları içerisindeki toplam karayolu uzunluğu 9,714 km.ydi. Bunların üçte iki kadarı ya yeniden yapıma ya da onarıma muhtaç durumdaydı. Kâğıt üzerinde yazılı bu sayılar veya haritada çizilen bu yollar gerçekten de pratikte pek bir şey ifade etmiyordu. Çünkü bu yollar hiç kullanılmayacak ya da mevsimine bağlı kullanılacak toprak yolları.³⁹⁹ Ayrıca Anadolu'nun elinde kamyon da bulunmaktaydı. Ülkede mevcut olan 1000 civarındaki otomobilin 800 kadarı İstanbul'da

³⁹⁷ Suat İlhan, *Harp Yönetimi...*, s. 25.

³⁹⁸ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e. s. 25, 61.

³⁹⁹ Erol Mütercimler, *Bu Vatan...*, s. 24, 220, 221.

100 kadarı İzmir'de geri kalanı da yurdun diğer şehirlerindeydi. Kara ulaştırması kağınlara ve hayvanlara bağlıydı.

Demiryollarındaki manzara yine oldukça kötüydü. Demiryolu hatlarının birçoğu işgal güçlerinin denetimi altındaydı. Misak-ı Milli sınırları içerisindeki 7 hattın batı cephesi için sadece Eskişehir-Afyon, Konya-Afyon ve Eskişehir-Afyon hatları bazı zamanlar kullanılabilmiştir. Örneğin Sakarya Meydan Muharebesi sürerken yalnızca Ankara ile Polatlı arasında demiryolu sevkiyatı yapılabilirdi. Ayrıca Ankara-İzzettin İstasyonu⁴⁰⁰ arasında dekovil hattı⁴⁰¹ vardı.

Hatların azlığının yanı sıra işletmesinde de sorunlar yaşanıyordu. Demiryolu işletmeciliğinin dili Fransızcadı ve çalışanların çoğu da gayrimüslimdi. Elde birkaç lokomotif vardı. Bununla beraber yakıt ve yedek parça sorunlarıyla da karşılaşılıyordu.⁴⁰² Yetersizlikler yüzünden hatlardan günde ancak bir kez sefer düzenlenmekteydi.⁴⁰³

Limanlar Mondros Ateşkes Antlaşması uyarında İtilaf Devletleri denetimi altındaydı. Denizler ise İtilaf Devletleri Donanması egemenliğindeydi.⁴⁰⁴ Bu yüzden ancak küçük teknelerle kaçakçı tarzıyla sevkiyat yapılabilirdi.

Bu şartlar altında Birinci ve İkinci İnönü Savaşları kazanılmış, iç isyanlar bastırılmıştı. Ayrıca Kazım Karabekir'in terhis edilmemiş 15. Kolordusuyla Doğu Cephesinde ve Güney Cephesinde de gayrinizamî harp yöntemleriyle başarılar elde edilmişti.

⁴⁰⁰ Yozgat, Yerköy yakınlarında.

⁴⁰¹ Raylar arasında en fazla 60 cm. olan dar demiryolu hattı. Bunlar üzerindeki vagonlar makine ile çekilebileceği gibi insan ya da hayvanla da çekilmeye uygundur. bkz. TDK Büyük Türkçe Sözlük, Alınma Tarihi: 19.03.2019, Bağlantı: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c901263a2f321.28902552.

⁴⁰² Dilaver Dinç, *Behiç Erkin ve Devlet Demiryollarının Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 27.

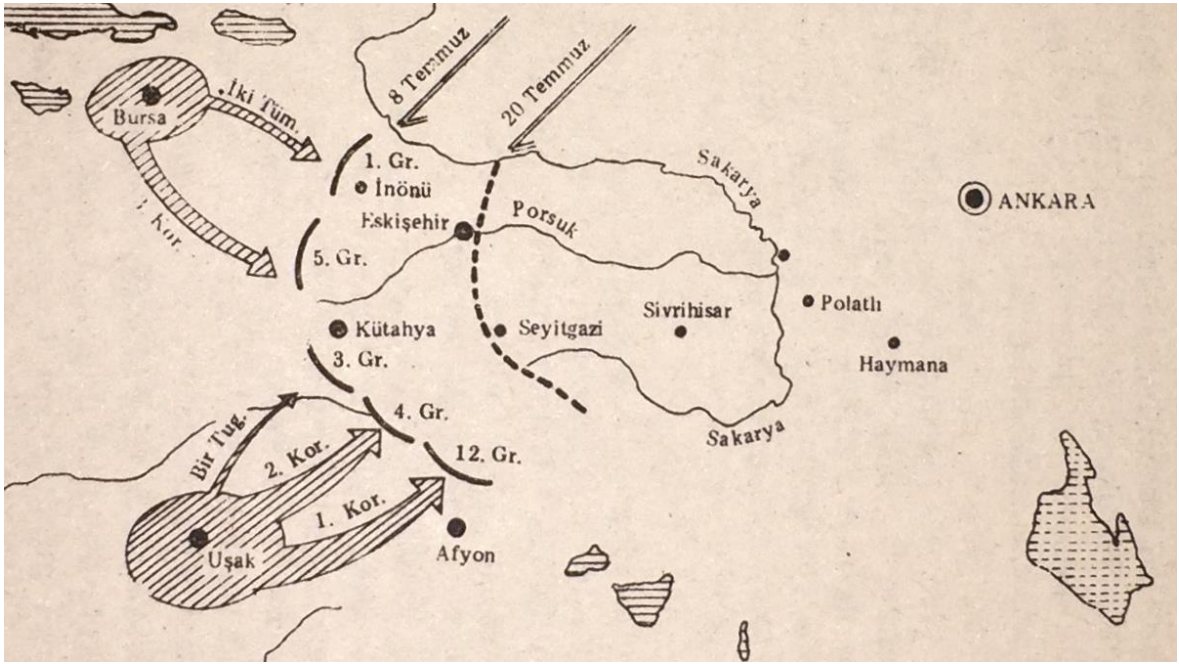
⁴⁰³ Suat İlhan, *Harp Yönetimi...*, s. 24.

⁴⁰⁴ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e. s. 84, 92.

3.6.2. Sakarya Meydan Muharebesi

Temmuz 1921'de Dördüncü Yunan taarruzu başladı.⁴⁰⁵ Yunanlılar önceki muharebelerin aksine koordineli harekâtlar gerçekleştirmiş,⁴⁰⁶ bunun karşısında Türk kuvvetleri zor durumda kalmışlardır.

Durumun hassaslığını gören Mustafa Kemal Paşa, bölgeye gelerek incelemelerde bulundu. Eskişehir-Kütahya Muharebeleri'nin hâlihazırda kaybedildiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Nehri'nin doğusuna 100-150 km.lik bir çekilmeyi emretti.⁴⁰⁷

Harita 3.7 Kütahya-Eskişehir Muharebeleri.⁴⁰⁸

Bu emri verirken ordunun yeniden toparlanabilmesi için vakit kazanmayı, Yunanlıların da hareket merkezinden uzaklaşarak ikmal sorunları yaşamamasını amaçlamıştır. Fakat bu çekilmenin topluma ve meclise açıklanması çok zor olacaktı. Buna karşılık askeri gereklere öncelik verildi.⁴⁰⁹

Bu muharebenin sonucu olarak ortaya çıkan moral çöküntüsü ve kriz durumunda dehşetli tartışmalar yaşanmıştı. Yaklaşık iki hafta sürecek bu tartışmaların ardından

⁴⁰⁵ Suat İlhan, *Harp Yönetimi...*, s. 55.

⁴⁰⁶ İbrahim Artuç, *İsmet Paşa Bir Dönemin Öyküsü*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1993, s. 222.

⁴⁰⁷ Celal Erikan, *100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1971, s. 140-141.

⁴⁰⁸ İbrahim Artuç, *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1985, s. 31.

⁴⁰⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 607-608.

TBMM bir kanunla Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık makamı tahsis ederek ordunun başına geçirdi. Bu kanun Başkomutan'a 3 aylık bir zaman zarfına kısıtlanmak üzere TBMM'nin yetkilerini vermekteydi.

Başkumandanlık Kanunu'nu kendi içerisinde gerekçesini bildirmektedir.⁴¹⁰ Bunlar ordunun manevi gücünü arttırmak ile sevk ve idaresini güçlendirmektir. Diğer taraftan Alparslan Müderrisoğlu'na göre Başkumandanlık Kanunu ordunun Sakarya Muharebesi'ne hazırlanmak için elinde bulunan 3 hafta gibi bir süre zarfında tüm ulusal kaynakları kullanabilmesi amacını taşıyordu.⁴¹¹ Gerçekten de Başkomutanlık Kanunu'ndan kabulünün ardından iki gün içerisinde Tekâlif-i Milliye Emirleri yayımlanmıştır.

Uygulanan ağır vergilerin yanında klasik yöntemlerle gelirlerin artırılmasının yolu yoktu. Bu yüzden Tekâlif-i Milliye Emirleri yayımlanmıştır. Bu emirlerin ana hatları şöyledir:⁴¹²

- Bir numaralı emre göre her ilçede Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin yerine getirilmesi amacıyla komisyonlar kurulacaktı.
- İki numaralı emre göre her hane bir askeri giydirecek kıyafet, bir çift çorap ve bir çift çarığı temin edecekti.
- Üç numaralı emre göre herkes elinde bulunan; bez, kumaş, kumaş hammaddesi ve tekstil gereçleri ile askerlerin ve atların ihtiyaç duyacağı malzemelerin yüzde kırkını bedeli sonradan ödenmek üzere bu komisyonlara verecekti.
- Dört numaralı emre göre herkes elinde bulunan kuru gıda, şeker, gazyağı, sabun, çay ve mumun yüzde kırkını bedeli sonradan ödenmek üzere bu komisyonlara verecekti.
- Beş numaralı emre göre halk elindeki nakliye araçları ve hayvanlarıyla ayda bir defalığına ve yüz kilometreyi geçmemek şartıyla orduya ait malzemeyi istenen yere kadar taşıyacaktı.
- Altı numaralı emre göre ülkeyi terk edenlerin mallarının içinden ordunun işine yarayacak olanlara el koyulacaktı.
- Yedi numaralı emre göre halkın elindeki işe yarar her türlü silah ve cephane teslim edecekti.

⁴¹⁰ Bkz. Ek 7.

⁴¹¹ Alparslan Müderrisoğlu, a.g.e. s. 366.; Hikmet Özdemir, "Atatürk'ün Kriz Yönetimi/Tekâlif-i Milliye", *Türk İdare Dergisi*, S. 429, Ankara Aralık 2000, s. 178-179.

⁴¹² Mehmet Kayıran, "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Temmuz 1989, C. 5, S. 15, s. 649-650.

- Sekiz numaralı emre göre halkın araç ve makine malzemelerinin yüzde kırkını bedeli sonradan ödenmek üzere bu komisyonlara verecektir.
- Dokuz numaralı emre göre orduya hizmet edebilecek zanaat erbabı ücret karşılığı çalıştırılacaktı.
- On numaralı emre göre halkın elinde bulunan dört tekerlekli at ve öküz arabaları ile taşımacılıkta kullanılacak hayvanların yüzde yirmisine, bedeli sonradan ödenmek üzere, el konulacaktı.

Mustafa Kemal, o günün şartlarında ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına yeni bir yöntem geliştirdiği gibi strateji için de yeni bir model oluşturmuştur.

Hat düzeninin nasıl olması gerektiği askeri stratejinin en temel tartışma konusuyken⁴¹³ Mustafa Kemal, sath-ı müdafaa doktrinini benimser. Kendi sözleriyle bu doktrin⁴¹⁴ şöyledir:

Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satık bütün vatandır. Vatanın, her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her cüzütam (birlik), bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her cüzütam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki cüzütamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüzütamlar, ona tâbi olamaz. Bulduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur "

İşte, ordumuzun her ferdi, bu sistem dâhilinde, her hatvede (adımda) âzami fedakârlığını göstermek suretiyle, düşmanın faik kuvvetlerini imha ederek, yıpratarak nihayet onu, taarruzuna devam kabiliyet ve kudretinden mahrum bir hale getirdi.⁴¹⁵

Anlaşılacağı gibi bu savunma anlayışı her bir nokta için savaşılmamasını öngörüyordu. Birlikler, diğer birliklerle birlikte bir hat üzerinde değil, buldukları noktayı esas alarak savaşıyorlardı. Buldukları noktada duramadıkları zaman kısa bir geri çekilmenin ardından ilk fırsatta yeniden silahlarını düşmana doğrultacaklardı.

Bundan dolayı Yunan Ordusu savaşarak çok kayıp verdiği ama pek de bir şey kazanmadığı bir bataklığa saplanmıştı. Artık doruk noktasının⁴¹⁶ çoktandır geçildiği belli

⁴¹³ Bkz. I. Bölüm.

⁴¹⁴ "Doktrin: Savaşın nasıl yapılacağı hakkında bir ordunun benimsediği ortak ve temel anlayış". Bkz. M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte...*, s. 14.

⁴¹⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 618.

⁴¹⁶ Doruk Noktası: Taarruz eden kuvvet, anlaşılacağı gibi, savunandan daha güçlü olmalıdır. Muharebe devam ederken taarruz eden kuvvet daha büyük kayba ve sürünmeye uğrar. İki tarafın kuvvetlerinin

olmuştur.⁴¹⁷ Ayrıca cephelerinin gerisine sızan Türk süvarileri yüzünden lojistik sorunlar yaşıyordu.

Yunan Ordusu Başkomutanı General Anastasios Papulas, taarruz etmenin sadece zarar getirdiğine ikna olarak buldukları bölgede kalıcılık elde etmeye çalıştı. Fakat Türk Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği karşı-taarruz bunda da başarısız olmasına neden oldu.⁴¹⁸

Kesin sonuç maksatlı bir Türk taarruzu söz konusu olsa da ordunun yorgunluğu ve cephane yetersizliklerden dolayı buna kalkışılmadı.⁴¹⁹

Sakarya Nehri'nin doğusunda 22 gün ve 22 gece süren bu muharebenin sonunda Yunan Kuvvetleri nehrin batısına çekilip savunma düzenine geçti. Bu muharebeye Mustafa Kemal Paşa tarafından "*Melhâme-i Kübrâ (En Büyük Savaş)*" ismi verilmiştir. Diğer taraftan TBMM Mustafa Kemal Paşa'yı Gazi unvanı ve mareşal rütbesiyle ödüllendirdi.

Sonraki zamanlarda Mustafa Kemal Paşa "*Eğer ben askeri yaşamımda Suriye geri çekilme hareketinin bir kısmını yönetmemiş olsaydım, Sakarya Meydan Savaşı'ndan önce geri çekilme hareketini yapmaya bu kadar kesinlikle cesaret edemezdim.*"⁴²⁰ diyecektir.

eşitlendiği ana "Doruk Noktası" denir. Bu andan sonra taarruz eden taraf artık, daha güçsüz durumdadır. Bkz. Ek 6.

⁴¹⁷ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 48.

⁴¹⁸ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 161.

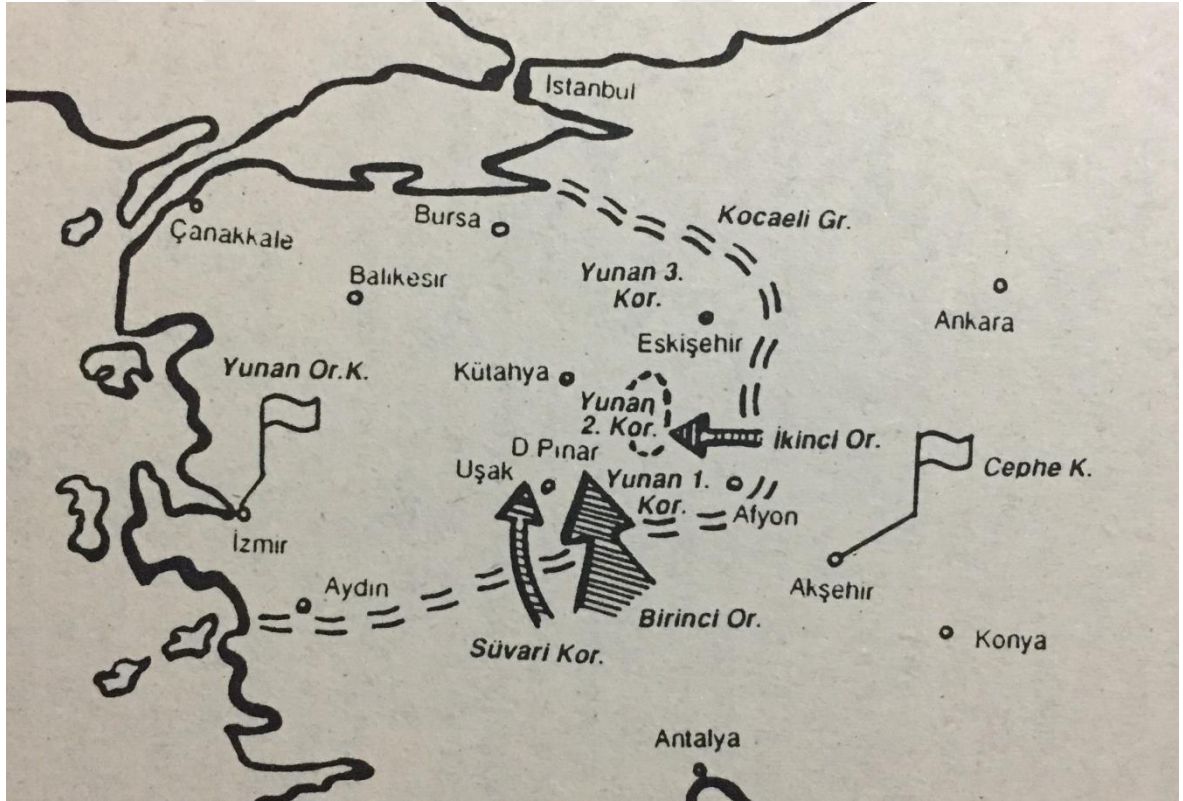
⁴¹⁹ Tevfik Bıyıklıoğlu, "Başkomandan Atatürk'ün Kısa Bir Portresi", *Belleten*, Ankara 1956, C. XX, S. 80, s. 726.

⁴²⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir...*, s. 503.

Ordu ise destekleyici manevralarda bulunurken ayrıca Yunan 3. Kolordusunu (Kolordu C) oyalayacaktı. 1. Ordu'nun batısında bulunan Fahrettin Altay komutasındaki Süvari Kolordusu ise en batıda bu kurtkapanını kapatacaktı.

Bu plan, asıl hamleyi yapacak olan 1. Ordu'ya kuvvetlerin büyük oranda aktarılması, kuvvet tasarrufunu içermesi, Mürettep Süvari Kolordusuna verilen görevle birlikte tipik bir, Harbiye'de gördükleri, Alman usulünü yansıtıyordu.⁴²³

26 Ağustos 1922'de Türk Büyük Taarruzu başladı. 6 aydan önce yıkılması olanaksız görülen Afyon ve civarındaki Yunan istihkâmları bir buçuk gün içerisinde yıkıldı. Yunan 1. ve 2. Kolorduları (Kolordu A ve B), Dumlupınar yönüne doğru geri çekilmeye başladı.

Harita 3.9 Büyük Taarruz.⁴²⁴

30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'da doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Başkomutanlık Meydan Muharebesi⁴²⁵ ile Yunan kuvvetleri artık muhariplik vasfını

⁴²³ Edward J. Erickson, a.g.e. s. 51.

⁴²⁴ İbrahim Artuç, *İsmet Paşa...* s. 253.

⁴²⁵ Dumlupınar Meydan Muharebesi ya da Atatürk'ün söyleyişiyle Rumsındığı (Rum imhası).

yitirmiş yığınlara döndü. İlerleyen günlerde birbiri ardına Yunan birlikleri teslim oldular. Bunların arasında yeni atanmış Yunan Başkomutanı, ayrıca Yunan 1. Kolordusu Komutanı General Trikopis ve Yunan 2. Kolordusu Komutanı General Digenis de vardı.

Yine de tehlike tam manasıyla geçebilmiş değildi. Yunanlılar, kaçan veya geri çekilen birliklerin toparlanmasının yanı sıra Doğu Trakya'dan ve Yunan anavatanından getirilebilecek yeni ve taze kuvvetlerle Kıyı Ege'de yeni bir savunma hattı oluşturabilirlerdi.⁴²⁶ Bundan dolayı onların zaman kazanmasına izin vermemek adına Türk kuvvetleri hızlı biçimde Yunanlılar takip edilmiş, bu olasılık ortadan kaldırıldı.

Türk Ordusunun Çanakkale ve Kocaeli'nde İtilaf devletlerinin bölgesine dayanmasıyla ortaya çıkan gerilim, Çanakkale Krizi, Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla sona erdi. 1923'te imzalan Lozan Barış Antlaşması ile Misak-ı Milli hedeflerinin tamamına yakınına ulaşıldı.

⁴²⁶ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 82.

IV. BÖLÜM

BİR KURMAY SUBAY OLARAK MAREŞAL ATATÜRK

4.1. Tecrübeleri

Atatürk'ün 1905 ve 1922 yılları arasındaki fiili hizmet dönemi⁴²⁷ incelendiğinde birbirlerinden farklı askeri görevleri üstlendiği görülmektedir.

- Kurmaylık stajı için atandığı Suriye'de ve 1910 Arnavutluk İsyanı'nda iç güvenlik harekâtlarına katılmıştır.
- Trablusgarp Savaşı'nda gayrinizamî harp taktiklerini uygulamıştır.
- Yine Trablusgarp Savaşı'nda yerel halkın teşkilatlandırılması ve eğitimiyle uğraşmıştır. Daha sonra 1913-14 yılları arasında deruhte edeceği Sofya Ateşemiliterliği (askeri ataşe)⁴²⁸ görevinde bulunmuştur. Bu iki görevde de istihbaratçı olarak ön plana çıkacaktır.
- Balkan Savaşlarında harekât şube müdürlüğü ve kurmay başkanlık görevlerini üstlenecek ve karargâh subaylığı tecrübesi edinecektir.
- Birinci Dünya Savaşı sırasında tümenden ordular grubuna kadar büyük birliklerde komutanlık yaparak paşalığa yükselecek ve özellikle Çanakkale Cephesiyle meşhur bir komutana dönüşecektir.
- Kurtuluş Savaşı'nda ise başkomutanlığı üstlenecek, askerlik sanatını kendi maharetiyle ifade edecek ve TBMM kararıyla mareşal olacaktır.

⁴²⁷ Bu sürenin içinde 8 Temmuz 1919'daki askerlik mesleğinden istifası ile 5 Ağustos 1921 günü Başkomutan olarak askerliğe geri dönüşü arasındaki 13 aylık süre de dâhildir. Bu süre zarfında TBMM silahlı gücünün oluşturulmasındaki emeği göz önüne alınarak askerlik kariyerinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Tarihler için bkz. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne...*, s. 145.

⁴²⁸ Askeri Ataşe: Bir ulusun yabancı ülkelerdeki elçiliklerinde görevli askerî uzman. Bkz. Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, Alınma Tarihi: 25.02.2019, Bağlantı: http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=asker%C3%AE%20ata%C5%9Fe&gclid=TDK.GTS.4f96cb80ac3623.94824785.

Görevlerini kabul edişi veyahut göreve talip oluşlarına bakıldığı takdirde kenarda kalmaktan hoşlanmayan, sorumluluk almayı seven, oldukça hırslı ve mesleğinde ateşli bir portre görmekteyiz.⁴²⁹ Aşağıda yer alan anekdotlar bunu doğrular niteliktedir:

Atatürk, Genelkurmay Başkanlığı'nda görevliyken Trablusgarp'daki direnişe katılmayı talep eder. Gitme talebinden dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından caydırılmaya çalışılmış, fakat Mustafa Kemal'in ısrarlı tutumuyla kabul etmiştir.⁴³⁰

Trablusgarp'tayken Balkan Savaşı'nı öğrenmiş, Uşi Antlaşması'nın yapılmasıyla Balkan Savaşı'na katılmak üzere geri dönmüştür.⁴³¹

Atatürk, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşına dâhil olduğunu öğrenince bu savaşta pasif görevde kalmak istemeyerek, rütbesine uygun bir görevle ülkeye geri dönmek için müracaatta bulunur. Önce kabul edilmeyen bu istek, Mustafa Kemal'in ısrarıyla kabul edilir. Tekirdağ'daki 19. Tümen'in komutanlığına atanır. Eşyalarını Fethi Okyar'a bırakıp küçük bir çantayla hareket eder.⁴³²

Nihayet Samsun'a gönderilecek ordu müfettişliğine talip olan Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır.

4.2. Taktik ve Strateji Kavramlarını Ayırması

Taktik ve stratejinin birbirinden ayırt edilebilmesi özellikle kara savaş stratejisi özelinde tartışmalara neden olan bir konudur. Fakat bu iki kavram Atatürk'ün Sakarya Meydan Muharebesi hakkındaki aşağıdaki beyanatında, başka bir yayında olamayacak kadar açık ve keskin olarak ayrılabilir:

⁴²⁹ Liman von Sanders, a.g.e. s. 112.; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 117-118.

⁴³⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri 1*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s. 48-50.

⁴³¹ Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 9, S. 10, Kasım 1987, s. 194.

⁴³² Osman Okyar ve Mehmet Seyidanlıoğlu, a.g.e., s. 18.

Düşmanı tabiye (taktik) dairesinde muharebeye mecbur etmek suretiyle, evvela sevku'l-ceyşçe (stratejik düzeyde) mağlup ettik. Muharebeyi cephe muharebesine kalbettik (dönüştürdük). Onu müteakip merkezimizi yarmak istedi, bunda da muvaffak olamadı. Ondan sonra müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Harekât-ı taarruziyemizle buna da mani olduk.⁴³³

Sakarya Muharebesi'nde olduğu gibi Yunan Ordusu Ankara'yı işgale doğru giderken Sakarya Nehri'nin doğusundaki Türk savunması onları yalnız muharebeyi kazanmaya yöneltmiş, dolayısıyla başlangıçtaki hedeflerini terk ederek stratejik düzeyde yenilmişlerdir.

Buradan da anlaşılacağı üzere Atatürk'e göre strateji, hedeflerle; taktik ise yalnız harekâtla ilgili kavramlardır.

4.3. Taarruz ve Savunma Kavramlarına Bakışı

Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* kitabında Nuri Conker'in *Zabit ve Kumandan* isimli eserinin 3. bölümünde doğru fikirler öne sürdüğünü söyler. Adı geçen bölüm ise "*Harp demek taarruz demektir.*" ifadesiyle başlar. Atatürk bu ifadeyi, yine Nuri Conker'e ait "*Ordu taarruz ordusu olmalıdır.*"⁴³⁴ sözüyle birlikte tekrarlar. Gerçekten de Çanakkale Muharebeleri sırasında, siperlerin saldırı amacıyla değil de daha çok korunma amacıyla kullanılması yenilgi nedeni olacağını söylemiş,⁴³⁵ *Zabit ve Kumandan İle Hasbıhal*'de taarruz ruhlarından dolayı Japonları yüceltmıştır.⁴³⁶

Atatürk'e göre savunma, kesin sonuç ve uzun vadede zafer getirecek bir kavram değildir. "*Bir yer düşer; ne zaman? Eğer bir kale gibi savunulursa, eğer bir yerin etrafında mevcut kuvvet, savaş araçlarıyla sonuna kadar karşı koyarsa, düşman o savunma kuvvetlerini alt üst eder ve o yere gelirse o yer düşer.*" Bu sözüyle bir savunmanın ortaçağdaki kale savunmaları gibi yalnız sınırları korunursa, karşı-taarruzu düşünülmezse ve görece güvenli bir yere sığınarak yapılırsa bir zaman sonra savunmanın kesinlikle

⁴³³ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, s. 160-161.

⁴³⁴ Nuri Conker, "Zabit ve Kumandan", *Zabit ve Kumandan İle Hasbıhal*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 67.

⁴³⁵ Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.

⁴³⁶ Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, s. 101.

çökeceğini belirtir. Clausewitz de savaşların başarılı ricatlarla, tahliyelerle kazanılamayacağını; hızlı ve güçlü karşı-taarruzun savunmanın en parlak noktası olduğunu söyler.⁴³⁷ Notlarındaki bir ifade de bunu desteklemektedir: "*Stratejik savunma, aslında kesin bir yöntem değildir ve hiçbir zaman olamaz. Çünkü burada bir savunmadan çok saldırı zamanının gelmesini bekleyen bir taarruz demek isteniyor.*"⁴³⁸

Diğer taraftan kesin sonucu ve zaferi getirecek olan kavramın taarruz olduğunu söyler, fakat bu düşüncesiyle savunmanın önemini tümüyle de ihmal etmez.

Kesin sonuç daima saldırıyla alınır; fakat savunma ile yerine getirilen birçok görevler de vardır. Kesin sonuç istenilen zamana gelmeden evvel, tam ve gerçek saldırı zamanından evvel birliklerin savaşma gücünü azaltmaktan, sayıca miktarını eksilmeden kaçınmak gerekir. Bunun için saldırı, savunma, işgal savaşı ve kesin savaşın niteliği, uygulanacağı zaman ve durumun ayırt edilmesi hususunda, arkadaşların zaten mevcut olan karar verme yetenekleri korunmalıdır.⁴³⁹

Taarruz ve savunma birbirinin zıddı olmakla birlikte aslında iç içe geçmiş iki durumdur. Atatürk'e göre bunlar eşzamanlı olarak tezahür edebilirler. Örneğin Büyük Taarruz'da asıl kuvvet 1. Ordu iken 2. Ordu destekleyici manevralarının yanında önleyiciliği dolayısıyla savunmayı icra ediyordu.

Tersi olarak ise Kafkas Cephesi'nde ve Eskişehir-Kütahya Muharebeleri'nde zor durumda kalan orduyu geri çektikten ve düşmanın düzenini bozduktan sonra uygun fırsatta karşı-taarruzla düşmanı püskürtmüş ve ilerleme kaydetmiştir.⁴⁴⁰ Dolayısıyla Atatürk için savunma taarruzun gerçekleşmesi için imkân olmadığı zamanlarda düşmanı eritmek için kullanılan dönemsel bir durumdur. Bu şekilde fikirlerinde aşırıçılıktan⁴⁴¹ kaçınmaya çalışmıştır.

⁴³⁷ Suat Gün, *Klâsik Jeopolitiğin Soğuk Savaş Dönemine Etkileri (Stratejik ve Jeopolitik Analiz)*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 143-144.

⁴³⁸ *Atatürk'ün Not Defterleri-VI*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005, s. 42.

⁴³⁹ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir...*, s. 510.

⁴⁴⁰ Fakat bu değişim kolay değildir. Çünkü "Savunma düzeninden saldırı düzenine geçiş en hassas operasyonlardan biridir." *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, a.g.e., C. 23, s. 327.

⁴⁴¹ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, a.g.e. s. 42.

Bu noktada önemli bir konu olan "Taarruz'un imkân dâhiline girmesi" meselesi ise taarruz hazırlıklarının tamamlanmasıdır. Bu doğrultuda Atatürk, "*Yarım hazırlıkla, yarım önlemlerle yapılacak saldırı, hiç saldırıda bulunmaktan çok daha fenadır.*"⁴⁴² demiştir.

Taarruzun başarıya ulaşmasının en kilit şartı *Baskın* ilkesidir. Clausewitz'e göre üstünlük sağlayıcı ve mutlaka bulunması gereken bir faktördür.⁴⁴³ Atatürk de baskın için zaferin birinci anahtarı ifadesini kullanmıştır.⁴⁴⁴

Alman stratejilerinin çokça önemseydiği kuvvet tasarrufu ilkesini Atatürk de benimsemiş, Büyük Taarruzu uygularken asıl kuvvetlerle güvenliğe ayrılan birliklerin oranını 8 kat olarak planlamıştır.⁴⁴⁵

Diğer taraftan Atatürk savunma konusunda da devrim niteliğinde yeni bir bakış açısı getirdi. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında "*Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O sath, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz.*" beyanını yaparak Türk Ordusu için o güne kadar dünyaca kabul gören çizgi üzerinde yapılan savunma anlayışını terk edilerek alan savunması benimsenmiştir. Bu şekilde tüm dünyanın her yerindeki komutanların mecburi gördüğü zincirlerden kurtulan Türk Ordusu zafere ulaşmıştır.

4.4. Okuduğu, Çevirisini Yaptığı, Yazdırdığı ve Yazdığı Kitaplar

Mustafa Kemal'in okuduğu kitaplar hakkında pek çok çalışma yapılmıştır.⁴⁴⁶ Gerçekte ise bir kişinin okuduğu kitapların bir kısmı tespit edilebilse dahi tamamının bilinebilmesi imkânsızdır. Ayrıca o dönemlerde sahalarda kitap takas veya kiralama yöntemlerinin daha yaygın kullanması durumu daha da karartmaktadır. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in hangi kitapları okuduğunu kitaplığından, hayatından ve sözlerinden çıkartabildiğimiz kadarıyla bilebiliyoruz.

⁴⁴² Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir...*, s. 511.

⁴⁴³ Carl von Clausewitz, a.g.e. s. 193.

⁴⁴⁴ Adnan Nur Baykal, *Yöneticiler İçin Yeni Bir Bakış: Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 207.

⁴⁴⁵ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 38.

⁴⁴⁶ Bu konuda hazırlanan bir bibliyografya için bkz. Bülent Ağaoğlu, *Atatürk ve Kitap; Okudukları-Kitaplığı; Okuma Tutkusu Kaynakçası*, Alınma Tarihi: 27.01.2019, Bağlantı: http://www.mikrobeta.com.tr/dosyalar/245_407.pdf.

Mustafa Kemal Kitaplığının kataloguna göre kitaplıkta bulunan kitap türündeki 4289 materyalin arasında Tarih en fazla okuma yaptığı konudur. 912 kitap Tarih üzerindedir.⁴⁴⁷ Tarihin askerlik, siyaset vb. entelektüel çalışmalar ve sosyal bilimler için bir laboratuvar işlevi göstermesi Mustafa Kemal'in yetişmesinde büyük öneme sahip olması kaçınılmazdır. Daha önce belirttiğimiz gibi Mustafa Kemal'in Harp Tarihi konusunda derin bir bilgisi vardır.

Cemal Granda tarafından rivayet edilen bir anekdot çok aydınlatıcı olacaktır:⁴⁴⁸

Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarıyla Atatürk yakından ilgileniyor, her fırsatta Türk Tarihi'nin en geniş şekilde yazılması için çevresine telinde bulunuyordu. Boş zamanlarında Atatürk'ün elinde tarihle ilgili kitapların düşmediğini hatırlarım.

Bir gün yine Atatürk, tarihle ilgili kalın bir kitap okuyordu. Öylesine dalmıştı ki, çevresini göreceği hali yoktu. Bir sürü yurt meselesi dururken devlet başkanının kendini tarihe vermesi, Vasıf Çınar'ın biraz canını sıkması olacak ki, Atatürk'e şöyle dediğini duydum:

- Paşam! Tarihle uğraşıp kafanı yorma... 19 Mayıs'ta kitap okuyarak mı Samsun'a çıktın?

Atatürk, Vasıf Çınar'ın bu çok samimi yakınmasına gülümseyerek şöyle karşılık verdi:

- Ben çocukken fakirdim. İki kuruş elime geçince bunun bir kuruşunu kitaba verirdim. Eğer böyle olmasaydı, bu yaptıklarımın hiç birini yapamazdım."

Tezin konusu itibarıyla Atatürk'ün özellikle askerliğini etkilemiş olabilecek kitapları inceledik. Kitaplığında askerlik üzerine 261 tane eser bulunmaktadır. Fakat Mustafa Kemal'in mutlaka okuduğunu düşündüğümüz iki temel klasik Carl von Clausewitz'in "Savaş Üzerine" ve Henry Jomini'nin "Savaş Sanatı" kitapları içlerinde yer almamaktadır. Oysa Mustafa Kemal'in "...Bilhassa askeri mahiyetteki her eseri dikkatle okurum."⁴⁴⁹ sözü, bu temel eserleri de okumuş ve değerlendirmiş olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Özellikle baskı yılı Mustafa Kemal'in son cephe görevlerini gerçekleştirdiği Eylül 1922 yılına kadar olan kitaplar incelendiğinde taktik ve kurmay subaylar üzerine yazılmış kitapların ciddi bir ağırlığı olduğu görülmüştür.

⁴⁴⁷ *Atatürk'ün Kitaplığı*, Cumhurbaşkanlığı Yayını, Ankara 2006, s. 40-41.; Katalogda yer alan Genel Olarak Tarih, Biyografya, Eskiçağ Dünya Tarihi, Avrupa Tarihi, Asya Tarihi, Türk Alemi Tarihi ve Yakın Şark, Afrika Tarihi ve Kuzey Amerika Tarihi konularını Tarih konusu içerisinde değerlendirdik.

⁴⁴⁸ Turhan Gürkan, *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*, Fer Yayınları, İstanbul 1971, s. 212.

⁴⁴⁹ Sadi Borak, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Kasım 1992, C. 9, S. 25, s. 79.

Ayrıca Mustafa Kemal'in askerliğini geliştirecek ve görev başında bir askerin ihtiyaç duyacağı bilgileri barındıran coğrafya, jeoloji, mühendislik, astronomi vb. konularda eserler, haritalar ve atlaslar bulunmaktaydı.⁴⁵⁰

Kitaplığında bulunan askeri eserlerin içerisinde bazı kitapların yazarları ilgi çekmektedir. Bu yazarlardan biri Mareşal Colmar Freiherr von der Goltz ya da bizdeki isimlendirilmesiyle Golç Paşa'dır.

Goltz 1843 yılında Doğu Prusya'da doğmuş, 1861 yılında da teğmen olarak askerlik hizmetine başladı. Askeri eğitim konusundaki uzmanlığıyla⁴⁵¹ 1883-1895 yılları arasında uzun bir süre Osmanlı Ordusunda görev yaptı. Başta askeri okulların ıslahı olmak üzere Türk boğazlarının korunmasına yönelik tedbirler alınması gibi çalışmalar yaptı. Çalışmalarıyla Harbiyelilerin ve genç subayların saygı duyduğu birisi haline geldi.⁴⁵² Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında yeniden Osmanlı hizmetine girdi. 6. Ordu Komutanlığı görevini yürütürken 1916 yılında Irak'ta vefat etti. Yurtdışından Osmanlı Ordusuna gelen uzmanlar arasında samimiyetle görevini yapan tek kişi olduğuna dair yorumlar yapılmaktadır.⁴⁵³ Fakat yine de gerçek sadakatini kendi ülkesine göstereceği unutulmamalıdır.

Goltz, ayrıca bir entelektüel ve bir yazardı. Albertus Üniversitesinin Felsefe Fakültesinden fahri doktora sahibi olmuş, 21 tane eser yazmıştı.⁴⁵⁴ Mustafa Kemal'in Kitaplığında Goltz'un eserlerinden 5 tanesi bulunmakta, "Das Volk in Waffen (Silahlanmış Ulus)" kitabının hem orijinal dili Almanca, hem de Fransızca tercümesi bulunmaktadır. Ayrıca Goltz Paşa hakkında yazılmış bir kitap da yer almaktadır.

Goltz zamanın gereğince halk ordularının önemi üzerinde duran, bu yüzden de halkın askere alım ve savaşa sevk noktasında hazır bulundurulması görüşündedir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ *Atatürk'ün Kitaplığı*, a.g.e. s. 40-41.

⁴⁵¹ Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Dergisi*, C. 4, S. 1, Erzurum 2015, s. 15-16.

⁴⁵² Colmar Von Der Goltz, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri Golç Paşa'nın Hatıratı*, haz. Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 9-10.

⁴⁵³ Mehmet Tanju Akad, *Çağdaş Toplumda Savaş*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2009, s. 179.

⁴⁵⁴ Ramazan Çalık, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, S. 36, Ankara Kasım 1996, s. 765-769, 814-815.

⁴⁵⁵ Colmar Von Der Goltz, *Millet-i Müselleha Ordu Millet*, çev. Kolağası Mehmet Tahir Bey, yay. haz. İsmet Sarıbal, Otorite Kitap, İstanbul 2016, s. 449-450.

Goltz'un "Das Volk in Waffen" isimli kitabı bir başka yerde daha kendisini göstermektedir. Mustafa Kemal'in büyük bölümünün yazarı, geri kalanının da editörü olduğu Medeni Bilgiler kitabının "Askerlik Görevi" isimli bölümünde büyük ölçüde Goltz'un adı geçen kitabından yararlanıldığı Hasan Ünder tarafından tespit edilmiştir.⁴⁵⁶

Çok okuyan birinin⁴⁵⁷ yazmaya başlaması beklenen durumdur.⁴⁵⁸ Atatürk'te de böyle olmuştur. Atatürk ikisi çeviri olmak üzere çeşitli hacimlerde toplam 11 eser yazmıştır. Bunlar;⁴⁵⁹

- Takımın Muharebe Talimi (1909),
- Cumalı Ordugâhı (1909),
- Birinci Ta'biye Meselesinin Halli (1911),
- Tabiye ve Tatbikat Seyahati I (1911),
- Bölüğün Muharebe Talimi (1912),
- Zabit ve Kumandan ile Hasbihal (1914),
- Ta'biye Mes'elesinin Halli ve Emirlerin Sûret-i Tahrîrine Dâir Nasâyih (1916),
- Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar (1916),
- Nutuk (1927),
- Medeni Bilgiler (1929-1930),
- Geometri (1936-1937).

Bunların dışında kendisinin yazmış olduğu fakat başkaları tarafından yayımlanan rapor ve hatıra kitapları da yayımlanmıştır.

Atatürk'ün Almancadan çevirerek yayımladığı iki eseri *Takımın Muharebe Talimi* ve *Bölüğün Muharebe Talimi*'dir. Alman Harp Akademisi'nin müdürlüğü yapmış olan General Karl Litzmann tarafından yazılmış olan "*Seferber Mevcudunda Takım, Bölük ve*

⁴⁵⁶ A.g.e. s. 13.; Ayrıca bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler / Türk Milletinin El kitabı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2010, s. 227-229.

⁴⁵⁷ Bkz. II. Bölüm, Okuduğu Kitaplar.

⁴⁵⁸ Eski Gnkur. Başkanlarından E. Org. İlker Başbuğ'un da dediği gibi "Okuyan insanın yazmaya başlaması ise doğaldır... Okumadan yazmaya geçmek oldukça zordur." bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal ve Diğer Askeri Yazılar*, a.g.e. s. 9.

⁴⁵⁹ TSK, *Atatürk'ün Yazdığı Eserler*, Alınma Tarihi: 06.11.2018, Bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yazdigi_eserler.html.; Afet İnan, "Atatürk'ün Askerlik Üzerine Kitapları (1908-1918)", *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959, s. 9.; Tarih çevirileri için TTK'nın ilgili çevrimiçi programı kullanılmıştır. Bkz. Türk Tarih Kurumu, Tarih Çevirme Kılavuzu, Bağlantı: <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>.

Taburun Muharebe Talimleri"⁴⁶⁰ isimli kitabın ilk iki bölümünün çevrilerek yayınlanmış bölümleridir. Ayrıca Atatürk *Takımın Muharebe Talimi*'ne bir de önsöz yazmıştır. Bu önsöze göre kitabı bütün olarak çevirme niyetini taşıdığı fakat mevcut ihtiyacı karşılamak amacıyla parça halinde yayınlamayı uygun gördüğünü yazar. Fakat takım ve bölük kısmı yazılmış olmasına rağmen tabur hakkında olan kısmı yayınlanmamıştır. Diğer taraftan eski talimnameyi ve yerleşik bazı yanlış adetleri eleştirir. Ayrıca çeviride kitabın nasıl yerelleştirdiği hakkında bilgi vermiştir.⁴⁶¹

Atatürk'ün Nutuk'tan sonra en fazla tanınan eserlerinden biri olan *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, Nuri Conker'in *Zabit ve Kumandan* isimli kitabına bir nazire hükmündedir. Bu kitabın tezlerini desteklerken kendi görüş ve tecrübelerini ekler. Bu kitap bir subay ve komutanın sahip olması gereken nitelikleri incelenmektedir.

İki kitabın da yazılış tarihi Balkan Felaketinin hemen ertesine denk gelmektedir. Bu haliyle felaketin üzüntüsü ve memleketini kaybetmenin acısı içerisinde yazıldığı açıktır. Ruşen Eşref Ünaydın'ın dediği gibi "*Facialı olayların zoru altında bir silkinip kalkınma çabasına sahne olmuş bu zaman çevresi, odumuzun ıslahatçılık tarihi ve psikolojisi bakımından müstesna bir mana taşır.*"⁴⁶²

Ona göre Osmanlı Ordusu'na bu felaketi getiren doktrin birliğinin yokluğu. Çünkü Osmanlı subaylarının yarısını erden subaylığa geçen alaylılar, diğer yarısını da askeri okullarda gerekli eğitimi alamayan mektepliler oluşturuyordu. Komuta kademesi dahi ortak bir doktrini benimsememişti. Dolayısıyla Balkan Felaketine Osmanlı Ordusunun eğitim zafiyeti neden olmuştu. Bu duruma tepkisini Atatürk, bu kitapta göstermekte ve çıkış yolu aramaktadır.⁴⁶³

1909 ile 1916 yılları arasında yazılmış *Cumalı Ordugâhı, Birinci Ta'biye Meselesinin Halli, Tabiye ve Tatbikat Seyahati I, Ta'biye Mes'elesinin Halli ve Emirlerin Sûret-i Tahrîrine Dâir Nasâyih, Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar* isimli kitapları çoğunlukla Osmanlı Ordusunda yapılan ve kendisinin katıldığı tatbikatlardaki taktiksel durumların çözümlenmelerini içerir. Ayrıca *Ta'biye Mes'elesinin*

⁴⁶⁰ Kemal Arı, "Atatürk As A Writer And Journalist", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, C. 1, S. 3, İzmir 2018 Yaz, s. 21.

⁴⁶¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, s. 13-15.

⁴⁶² Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, Cumhuriyet Gazetesi, (b.y.y.) 1998, s. 60.

⁴⁶³ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 54.

*Halli ve Emirlerin Sûret-i Tahrîrine Dâir Nasâyih'*de emirlerin yazılışına dair bir bölüm bulunmaktadır.

Nutuk, Atatürk'ün en meşhur eseridir. Atatürk tarafından 3 aydan daha uzun bir sürede yazılmış ve 1927 yılında yapılan CHP II. Büyük Kurultayı'nda 15 Ekim ile 20 Ekim tarihleri arasında 36,5 saat süren bir konuşmada okunmuştur.⁴⁶⁴ 1919-1927 yılları arasındaki dönemi bir hatırat olmanın ötesine geçerek kaynaklara dayandırarak anlatır. İçeriğinde Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki askeri uygulamaları ve düşüncelerini de barındırır.

Medeni Bilgiler, okullarda ders kitabı olarak işlenerek çağdaş uygarlık yolunda Türk milleti için rehberlik etmesi amacıyla hazırlanmıştır. İçeriğinde devlet yapısı ve işleyişi, kamu görevlilerinin görev ve yetkileriyle birlikte vatandaşlar hak ve sorumluluklarını barındırmaktadır. Bunlarla birlikte askerlik ve halkın askeri yükümlülüklerini içeren bölümler de bulunmaktadır. Bu kitap Afet İnan'ın ismiyle yayınlanmış olmasına rağmen Atatürk'ün bulunan el yazıları ve Afet İnan beyanatı bu eserin herkesten önce Atatürk'e ait olduğunu ortaya koyar.⁴⁶⁵

Medeni Bilgiler askerlikle ilgili bölümlerinde TSK'nın önemi, işleyişi, komuta kademesi ve askere alma işlemleri hakkında bilgiler yer alır. Ayrıca bu kısımlarda Goltz'un Silahlanmış Millet isimli kitabından ve teorisinden esintiler vardır. Goltz'un teorisine göre devir halk orduları devridir ve bundan dolayı halkın askere alım ve savaşa sevk noktasında hazır bulundurulması gerekmektedir.⁴⁶⁶ Medeni Bilgilerde yer alan askerlikle ilgili bölümlerde halkın, devletin olası ihtiyaçları nedeniyle askerliğe hazır tutulması amaçlanmıştır.⁴⁶⁷

Geometri Atatürk'ün yazdığı son eserdir. Bu kitabın temel başarısı geometri terimlerinin Türkçeleştirmesini sağlamak olup bugün Atatürk'ün türettiği bu yeni geometri

⁴⁶⁴ Sinan Meydan, "Önsöz", *Nutuk (Söylev)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2017, s. 25.; TSK, *Nutuk*, Alınma Tarihi: 01.04.2019, Bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/nutuk.html.

⁴⁶⁵ TSK, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, Alınma Tarihi: 07.04.2019, Bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/medeni_bilgiler.html.

⁴⁶⁶ Colmar Von Der Goltz, *Millet-i Müselleha...*, s. 13, 449-450.

⁴⁶⁷ Ayrıca Atatürk, okuduğu Notre Armée critiquée isimli kitaptaki halkın askerlikle ilgili bilgileri edinmesi gerektiğine dair bir bölüme halk lisansı ile yayınlar yapılmasını not düşmüştür. *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, a.g.e., C. 21, s. 282.

kavramlarının tamamına yakını halkça benimsenmiştir. Askeri nitelik taşımasa da hizmet ettiği mühendislik ve haritacılık alanlarıyla askeri eğitime katkı sağlamıştır.

4.5. Moral Değerlere Bakışı

4.5.1. Moral Değerler

Silahlı kuvvetlerde moral değerler, savaşmaya destek olan manevi güçlere ve insan kavramına işaret eder.

Clausewitz başlıca manevi değerleri ele alırken üç madde üzerinden değerlendirmiştir. Bunlar komutanın yetenekleri, ordunun savaşçılığı ve ordunun ulusal duygularıdır. Ordunun savaşçılığı ve ulusal duyguları daha ziyade geleneğinden ve milli değerlerinden kaynaklanırken komutanın yeteneği hepsiyle birlikte komutanın liderliğinde belirir.

Clausewitz, bunların arasında hangi maddenin daha önemli olduğu belirlemekten ve puanlama yapmaktan kaçınır. Bunlara birini küçümsemek veya abartmak istemez.⁴⁶⁸

Diğer taraftan Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın ortamından hareketle savaşabilmek için gereken üç araçtan bahseder. Bunlar; Millet, Millet Meclisi ve Ulusal Ordu'dur. Bakış açısını şu sözleriyle ifade etmiştir:

Düşmana saldırı için verilmiş olan kesin kararımızı uygulamaya başlamadan evvel hazırlamaya ve tamamlamaya mecbur bulunduğumuz savaş araçlarının ne olduğunu söyleyeyim: Tam üç aracın hazırlığının yeterli derecede olduğunu görmek gereğini hissediyorum.

Onlardan birincisi ve en önemlisi ve en temel olanı, doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin, yaşam ve bağımsızlığı için kalbinde vicdanında beliren, gelişen arzu ve emellerin sağlamlığıdır. Millet bu işten gelen arzusunu ne kadar kuvvetli gösterirse, bu arzu ve emelini gerçekleştirme için ne kadar çok kararlı ve imanlı olursa düşmanlara karşı başarı için o kadar kuvvetli bir araca sahip olduğumuza inanırım.

⁴⁶⁸ Carl von Clausewitz, a.g.e. s. 175.

İkinci araç milleti temsil eden meclisin milli arzuyu belirtmede ve bu gerekleri inanarak uygulamada göstereceği kararlılık ve yiğitliktir. Meclis, ne kadar çok beraberlik ve birlik halinde milli arzuyu belirtirse, düşmana karşı o kadar kuvvetli üstünlük aracına sahip oluruz.

Üçüncü araç, milletin silahlı evlatlarından ibaret olup düşman karşısında toplanmış bulunan ordumuzdur.

Bu üç çeşit araç veya kuvvetin düşmana karşı kurduğu cepheler, iki nitelikte düşünülebilir. Kolay anlaşılacak için şöyle diyeyim. İç Cephe, dış cephe. Asıl olan iç cephe. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin meydana getirdiği cephe. Dış cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, mağlup olabilir. Fakat bu durum hiçbir zaman bir memleketi, bir milleti yok edemez. Önemli olan memleketi temelinden yıkan, milleti tutsak ettiren, iç cephenin çökmesidir. Bu gerçeği bizden daha çok bilen düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bu güne kadar başarılı olmuşlardır. Gerçekten 'kaleyi içinden almak', dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu amaçla şahıslarımıza kadar temasa gelebilen bozguncu mikropların, araçların varlığını iddia etmek doğrudur.

Meclisin düşünüş biçimi, çalışması, vaziyeti, düşmana ümit verici olmadıkça iç ve dış cephelerimizin yerinden oynamasına olanak ve olasılık yoktur. Meclis'te, bir veya birkaç üyenin karamsarlık aşıl原因an sözlerinden bile aleyhimize yararlanma çareleri aranılmakta olduğuna şüphe edilmemelidir. Dışişleri Bakanlığı'nın dosyaları buna dair belgelerle doludur. Kesin şekilde söylüyorum ki, istemeyerek olsa dahi düşmanlara ümit verecek en küçük belirtiler oldukça milli davanın sonuçlanması tehlikeye düşer."⁴⁶⁹

Atatürk'ün bu söylevini analiz ettiğimizde milli gücü ele alan 3 düzey sıralanmaktadır: Millet, Millet Meclisi ve Milli Ordu. Millet; bir milletin milliyetçiliği, fedakârlık duygusu ve azminden yükselen milli iradeyi işaret eder. Millet Meclisi bu milli iradeyi temsil eden ve yönlendiren siyasi otoritedir. Milli Ordu ise öncelikle bir milletin özellikle genç erkeklerinden oluşan muharip gücünü, komutanların stratejik ve taktiksel başarılarını ve yöneticilik yeteneği ile cephe gerisinde ordu gücüne destek olan imalatta ve ulaştırmada görev alan sivilleri kapsar. Ortak noktada ise tüm olumsuzluklara rağmen hep birlikte, topyekûn mücadele azmini içerir.

O halde Atatürk moral değerleri anlatırken farklı düzeylerden bahsetse de organik veya mekanik dayanışma içerisindeki tüm milleti yekpare işaret etmekte ve mücadelenin azminin ondan kaynaklandığını belirtmektedir:

⁴⁶⁹ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir...*, s. 510-511.

Ben 1919 senesinde Samsun'a çıktığım gün elimde, maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız bütün Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu milli kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım.⁴⁷⁰

4.5.2. Topyekûn Savaş Kuramı

Atatürk, harpte ve muharebede hatta meydan muharebesinde dahi iki ordunun savaşmasının söz konusu olmadığını, asıl savaşın milletler olduğunu bildirir. Çünkü savaşlar iki milletin tüm maddi ve manevi imkânlarının çarpışmasıdır.⁴⁷¹

Hâlihazırda Moral Değerler (4.5.1.) kısmında verdiğimiz uzun nutkunda Atatürk, bahsettiği 3 araç da doğrudan doğruya milleti işaret etmekteydi.

Atatürk'ün Topyekûn Harbi uygulamasında önümüze çıkan ilk kilit köşe taşı Tekâlif-i Milli Emirleri'dir.⁴⁷² Bu emirlerde halk her çeşit elinde bulunan gıda ve ihtiyaç malzemesinden %40'ını sonradan bedeli ödemek üzere devlete veriyor, silahlarını teslim ediyor ve her hane bir askeri giydirdiyordu. Her türlü taşıta da yükümlülük getiriliyor, zanaatçılar da ordu emrinde çalışıyordu. Dolayısıyla halk temel ihtiyaçları dışında her şeyinden vazgeçerek bu savaşa fiilen destek oluyordu.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasının ardından "... Avrupa'nın en mükemmel araçlarıyla donatılmış olan Konstantin ordusundan, ordumuzun donatım itibariyle de geri kalmaması ve hatta ona üste çıkabilmesi gibi inanılmaz mucizeyi, Anadolu halkının fedakârlığına borçluyuz." açıklamasını yaparak Kurtuluş Savaşı'nda Millet'in önemini vurgulamıştır. Bu vurgulamaya milletin içinden çıkan Türk Ordusunun azmi ve fedakârlığı da dâhildir.

⁴⁷⁰ Afet İnan, *Atatürk Hakkında...*, s. 144.; Atatürk, Erich Lüdendorff'un "İdare-i Harb ve Siyaset", isimli eserinde yer alan "bir ordunun fezail-i harbiyesi ve millet mefkuresi sevkulceyşin kudret-i maneviyelerini teşkil eder." ifadesini işaretlemiştir. Bkz. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (b.y.y) 1983, s. 314.

⁴⁷¹ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 34.

⁴⁷² Bkz. 3.6.2. Sakarya Meydan Muharebesi.

Sakarya Muharebesi'nin sonuçlanmasının ertesi günü, 14 Eylül 1921'de Atatürk, başkomutan olarak genel seferberliği ilan etmiş, asker sayısının artırılmasına gidilmiştir.⁴⁷³

Kurtuluş Savaşı'nda kadınlara önemli görevler verilmiştir. Millet erkekleri ve kadınlarıyla, dolayısıyla çocuklarıyla birlikte mücadeleye katılmıştır. Bir yabancı gözlemci olarak L. Nikulin, "İstanbul, Ankara, İzmir" isimli eserinde Kurtuluş Savaşı dönemini "*kadınların ateşin altında topçulara gülle taşıdığı bir kahramanlık devri*" olarak nitelemiştir.⁴⁷⁴

Kadın emeğinin en belirgin olduğu yer ise İnegöl-Ankara arasında taşımacılıkta kullanılan "*İstiklal Yolu*"dur. Uzunluğu 344 km. olan bu yolun bozukluğuna, yıkık köprülerine rağmen kadınlar, sürdükleri kağnılarla Kurtuluş Savaşı'nın taşımacılığına destek olmuşlardır.⁴⁷⁵ Taşımacılığın dışında demiryolu işçiliği⁴⁷⁶ ve imalat-ı harbiye işçiliği⁴⁷⁷ yapmışlardır. Komisyonların önünde yapılan Kızılay bağışları sırasında çoğu kadının üstlerindeki mücevherleri verdikleri ve kesinlikle isimlerini söylemedikleri görülmüştür. Bağışların yanı sıra elleriyle askerler için elbiseler dikerek askerın kıyafet ihtiyacını kapatmaya çalıştılar. Diğer taraftan kendi çeyizini bağışlayanlar da olmuştur.⁴⁷⁸

Topyekûn Harp kavramını kuramsallaştıran Ludendorff'un eseri 1935'te, Kurtuluş Savaşı'ndan 13 yıl sonra yayınlanmıştır.⁴⁷⁹ Bunun öncesinde Avrupa ülkelerinde Topyekûn Harbin uygulamaları görülmekle birlikte⁴⁸⁰ Atatürk bu kavramın en üst noktasını tatbik etmiştir. Giacomo Carretto da Atatürk'ün topyekûn savaşın mucidi olduğunu söyler.⁴⁸¹ Atatürk'ün harp yönetimi öylesine başarılıydı ki bir Fransız gazetesi "*Türkler Mustafa*

⁴⁷³ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne...*, s. 265.

⁴⁷⁴ Leyla Kırkpınar, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2001, s. 111.

⁴⁷⁵ Rahmi Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1997, S. 20, s. 399-400.

⁴⁷⁶ Çiğdem Karayemiş, *Türkiye'de Demiryolunun Gelişimi ve Behiç Erkin Bey*, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2012, s. 90.

⁴⁷⁷ Leyla Kırkpınar, a.g.m. s. 106

⁴⁷⁸ Erol Mütercimler, *Bu Vatan...*, s. 408.

⁴⁷⁹ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 34.

⁴⁸⁰ Bkz. Osman Pamukoğlu, a.g.e. s. 383-416.

⁴⁸¹ Giacomo E. Carretto, *Akdeniz'de Türkler*, çev. Durdu Kundakçı ve Gülbende Kuray, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 72.

Kemal'in şahsında bir lider buldular ve öyle görünüyor ki onda lider karakteri var." ifadesini başyazısında kullanmıştır.⁴⁸²

4.5.3. Subaylığa ve Komutanlığa Bakışı

Atatürk'ün moral değerlere bakış açısında subaylar ve komutanlar önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü Atatürk moral değerleri yaratanların subaylar ve komutanlar olduğunu düşünmektedir.⁴⁸³

Atatürk'ün subaylığa ve komutanlığa dair düşüncelerinin en açık şekilde görüldüğü yer "*Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*" isimli eseridir. Bu eserde Nuri Conker'e ait bazı sözleri de tekrarlamış ve altına imza atmıştır. Zabit ve Kumandan İle Hasbıhal'e göre subay; rahatını, hayatını ve canını mesleğinin yanında umursamayan; canını feda etmeyi göze almış ve bunu namus borcu bilmiş insandır.

Bunun dışında Atatürk'e göre komutanlar astlarından belirgin şekilde daha yüksek ve bilgili olmalıdır. Dönemin mevzuatındaki "*subayın emrindeki askerler için örnek insan olduğu şeklindeki ibareyi her subayın değerlendirmesi gerektiğini düşünür.*"⁴⁸⁴ Diğer taraftan da bir subayın askerlerinin güvenini kazanmasını ve onların hissiyatlarını anlayarak hedefe motive etmesi gerektiğini söyler.⁴⁸⁵ Ona göre komutan astlarına katı davranmamalı, aşağılayan tavırlar takınmamalıdır. Bu şekilde askerlerinin gururu kırılmayacak ve kin beslemeyeceklerdir. Ayrıca Atatürk, kitaplığında bulunan Nuri Conker'in Zabit ve Kumandan isimli eserindeki "*subay ruhunu bütün erlerin ruhuna oldukça sağlam bir telgraf teliyle bağlamalıdır.*" ifadesinin altını çizmiştir.⁴⁸⁶

1911 yılında Edirne'de gerçekleşen bir tatbikatta yaşadıklarını anlatmıştır. Hakem sıfatıyla önce bir tümen komutanıyla, sonra da bu tümene bağlı bir alay komutanıyla görüşmüş; bu önemli kadrolardaki subayların kendilerine verilen emirleri anlamadıklarını, verdikleri emirlerin ne için olduğunu bilmediklerini ve görevlerini baştan savma şekilde

⁴⁸² Ali Fuad Erden, "Mustafa Kemal Atatürk", *Bellekten*, Ankara 1956, C. XX, S. 80, s. 540-541.

⁴⁸³ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Askerlikle İlgili Çeviri Kitapları*, haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet, (b.y.y) 1998, s. 14.

⁴⁸⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, s. 99-101.

⁴⁸⁵ Afet İnan, a.g.e. s. 106.

⁴⁸⁶ *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, a.g.e., C. 21, s. 300.; A.g.e. C. 8, s. 355.

yaparak günü kurtarmaya çalıştıklarına şahit olur. "Bu durumda hareket halindeki bu alaylar nereye gitmektedir?" şeklindeki sorusunu da kendisi cevaplamaktadır: felakete ve utanca.

Daha sonra kaleme alacağı el yazılarında Atatürk, iyi bir komutan için 4 kıstastan bahsetmiştir. Bunlar dayanıklılık (ve kararlılık⁴⁸⁷), sorumluluğu üstlenme cesareti, insanı tanıyabilmek, az bulunur bir cesaret ve yiğitliktir. Ardından ekler "*Bir komutanda bulunması gerekli nitelikler göz önüne getirilince, her millette büyük komutanların az olarak yetiştiğinin sebebi kolay anlaşılır.*"⁴⁸⁸

Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal isimli kitabında komutanların inisiyatif sahibi olmasının önemini anlatır. Muharebede olağanüstü bir durumla karşılaşan düşük rütbeli komutanların ani fakat emirlerin dışında kararlar almak zorunda kalabileceklerini ve bunu uygulamak zorunda olabilecekleri durumlar için bu komutanların yetişmiş olmasını şart koşar. Bununla birlikte inisiyatifte aşırıya kaçılmasının disiplinsizliğe neden olacağını da altını çizer.⁴⁸⁹

4.5.4. Emir Kavramına Bakışı

Emir vermek bir komutanın veya üst'ün hakkı ve yetkisidir.⁴⁹⁰ Bununla beraber emir verenin emrin nasıl yapılacağını göstermek gibi bir yükümlülüğü yoktur. Atatürk'ün Çanakkale Savaşı sırasında emir subayı olan Sami Yanardağ, 1975 yılında TRT'de yayınlanan "*Atatürk'ten Anılar*" isimli programda anlattığı bir hatıradaki Atatürk'ün emir usulü görülmektedir.

[Atatürk'ün] Çadırının önüne bir masa koyu[nu]ldu. Orada sabah kahvaltısı yapacak. Fakat kafasında mütemadiyen bir şey dönüyordu. O da Conkbayırı ateşler içerisinde yanıyordu. Oraya bir an evvel yetişmek istiyordu. Beni çağırdı. "Gel" dedi. "Yanına 6 atlıyı al. Derhal Cenup Grubu istikametine git. Oradan gelmekte olan piyade alayını al. Conkbayırı'nda Kurtdere var. Oraya getir. Yarın ben geliyorum. Emre intizar edin." dedi. Gidiyordum. "Dur"

⁴⁸⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir...*, s. 501.

⁴⁸⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler...*, s. 230-231.

⁴⁸⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, s. 94-103.

⁴⁹⁰ "(Türk mevzuatına göre) Emir: Hizmete ait bir talep veya yasağın sözle, yazı ile ve sair surette ifadesidir." Bkz. 2771 No.lu Sayılı Ordu Dahilî Hizmet Kanunu, Madde: 8.; 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Madde: 8.

dedi. "Yolu biliyor musun?" dedi. "Bilmiyorum. Cenup Grubu istikametine giderim." [dedim]. "Çok dolaşırısın" dedi. "Köyden ata bindirilmiş bir kılavuz al. Burayı, bu mıntıkayı bilir bir kılavuz al. O seni daha kestirme götürür" dedi. Kumandan böyle olur. Yalnız emir vermekle değil. Aynı zamanda yapılma kolaylıklarını da gösterir.⁴⁹¹

Sami Yanardağ'ın söylediği gibi Atatürk emrinin yerine getirilme yöntemini ve kolaylığını astına söylemiştir. Bu şekilde hem emrin daha hızlı ve kolay yerine getirilebilmesini sağlamış hem de astının meslekte yetişebilmesine destek olmuştur.

Bir emir verilirken ilk olarak bakılması gerekenin o emrin uygulanabilirliği olduğuna inanmaktadır. Hâlihazırda kendisinin "*Benim her emrim yapılır. Çünkü benden yapılmayacak emir çıkmaz!*" demiştir. Ayrıca komutanın emir verirken astıyla empati kurmasının önemi üzerinde durmuştur.

Diğer taraftan emirlerin içeriğine dair hassasiyeti de bulunmaktadır. Atatürk bunu 1924'te şöyle ifade etmiştir: "*...alınan görev ile harcanacak askeri faaliyetin önemli bir ilgisi vardır. Bunun için görev verenlerin, görev alanların kullanacağı aracı, askeri faaliyeti belirlemede kararsızlığa düşmelerine sebep olmamaları gerekir. İstenilen şeyde açıklık çok önemlidir.*" Hâlihazırda daha önce *Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Sûret-i Tahrîrine Dâir Nasâyih (Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler)* isimli bir kitap yazmıştır.⁴⁹²

Ayrıca üstler, verdikleri emirlerin yapılmasından emin olmak istiyorlarsa en sonuna dek işin başında olmaları gerektiğini söyler.⁴⁹³

4.6. Barışseverliği

İzmir'in kurtuluşunun hemen ardından, 19 Eylül 1922 günü Atatürk ile Fransız Yüksek Komiseri General Pellé arasında İzmir'de görüşme gerçekleşti. General Pellé'nin

⁴⁹¹ Sami Yanardağ, "Emir Subayı Sami Yanardağ Atatürk ile Çanakkale'de yaşadıklarını anlatıyor" *Sözcü Gazetesi*, Alınma Tarihi: 03.03.2019, Bağlantı: <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/emir-subayi-sami-yanardag-ataturkle-canakkalede-yasadiklarini-anlatiyor-2295441/>, z.a. 07:41-08:41.

⁴⁹² Mustafa Kemal Atatürk, *Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler*, Ankara 2011, s. 1, 10.

⁴⁹³ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir...* s. 502, 550, 553.

bu görüşme hakkındaki raporuna göre Atatürk kısaca Misak-ı Milli'den vazgeçmemek noktasında ısrar etmekte, bununla birlikte daha fazlasını da talep etmemekteydi.

Yunan Ordusu'nun Anadolu'dan çıkartılması sonra Boğazlar etrafındaki tarafsız bölge ve diğer müttefik işgalindeki alan hakkında bir gerilim (Çanakkale Krizi) baş gösterdi. Eski Büyükelçilerinden Bilal Şimşir'e göre İngilizlerin yığınak yapması ve gözdağı vermeleri tek başlarına dahi uluslararası hukuka göre bir savaş sebebiydi. Oysa Atatürk'ün barışçıl fakat taviz vermez tutumu İngilizler başta olmak üzere müttefikleri Mudanya Konferansı'na katılmaya mecbur bıraktı. O günler hakkında Fransız siyasetçi Henry Franklin-Bouillon şu sözleri söylemiştir:

Bu barışı dünya Mustafa Kemal Paşa'ya borçludur. Onun insana hayranlık veren itidaline borçludur. Kendisi savaş yapabilecek durumdaydı ve muzaffer ordusunca savaşa doğru tabii ki itiliyordu. O, ordusunun bu coşkunluğunu dizginledi. Ben buna tanığım ve hiç kimse bunu yalanlayamaz.⁴⁹⁴

Gerçekten de İkinci Çanakkale Kriz'i hakkında yapılan tartışmalarda "*Bir tek Türk jandarmasının bile hayatını tehlikeye atmak istemiyorum.*"⁴⁹⁵ diyerek aksi görüşlere rağmen barışçılığını benimsemiştir.

Diğer taraftan Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk, güçlü bir Milli Ordu'nun varlık amacını yalnız ülkenin korunması olduğu düşünmekteydi. Türkiye'nin hiçbir millete ve ülkeye saldırı niyeti taşımadığı belirtmiştir. Ona göre savaşmanın tek şartı yurdu savunmaktır.

Harp zaruri ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur, milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım... Öldüreceğiz diyenlere, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lakin milletin hayati tehlikeye maruz kalmadıkça harp bir cinayettir.⁴⁹⁶

Bu konuda daha da kuramsal analizler yapar. Barışın ve diplomasinin savaştan daha hızlı çözüme götüreceğini savunur. Atatürk, uluslararası anlaşmazlıkların, anlaşmalara

⁴⁹⁴ Bilâl N. Şimşir, *Doğunun Kahramanı Atatürk*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999, s. 71, 81, 100-104.

⁴⁹⁵ Özer Ozankaya, a.g.e. s. 143.

⁴⁹⁶ Nejat Tarakçı, *20. Yüzyılın...*, s. 117-118.

çözülmesini tavsiye ve ümit etmiştir. Milletlerin mutluluğu ve refahı için gerekli olanın barış olduğuna inanır.⁴⁹⁷

Şevket Süreyya Aydemir, Atatürk'ü anlatan *Tek Adam* isimli eserinin 3. cildinde yer alan "*Askerdi, Fakat Militarist Değildi*" adlı bölümünde Atatürk'ün bir asker olmasına karşın hayata verdiği değer ve sivil idareye duyduğu inancı şöyle anlatmıştı:

Bir askerdi. Ama sivil idareye inanıyordu. ... Militarist gösterilere hiçbir zaman yüz vermedi. Ordunun siyasete karışmasını, ordunun haysiyet ve itibarına aykırı sayardı. Normal devirde orduyu, hiçbir zaman bir siyasî baskı aleti olarak kullanmadı. Hükümet teşkilâtına, kanuna ve şekillere bağlılığı, bu alanda da üstündür. Mussolini'nin ve başka çağdaş liderlerin, asker gücünü veya ordulaştırılmış siyasî gücü, çeşit çeşit renkte üniformalar, sıra sıra nişanlar ve tören oyunları ile sokak malı kıldıkları bir devirde o, İstiklâl madalyasından başka bir madalya bırakmadı, bütün nişanları kaldırdı. Süs, kordon, salkım-saçak sırmalar gibi abes ve lüzumsuz takınakları attı. Ordusuna, sadeliğin vakarım verdi. Siyaseti, sivil idare işlerini ordunun ayak bağı kılmadı. Hatta orduyu şehir ve sokak kalabalığı olarak teşhir etmekten de çekindi ... Onun bu konudaki kesin görüşleri ve kararlılığı üstüne nice misaller verilebilir. Mesela Hatay meselesi sıralarında güney vilayetlerinde bazı askeri birlikler biriktiği zaman, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya emri şudur: "*Güney vilâyetlerine gideceksin. Ama göstereceksin ki bu memleket, siviller tarafından idare edilir.*" Bu olayı Şükrü Kayamdan dinlemiştir. Hakikaten de öyle oldu. Şükrü Kaya'nın, başında kasketi, üzerinde golf elbisesi ile güney vilayetlerinden birinde yaptığı bir birlik teftişine ait bir fotoğrafı, Ulus gazetesinin ön sayfasında yayımlanmıştı.

Bu, orduyu saymamak değildi. Orduyu, siyaset ve sivil idare dışı kılarak, haysiyet ve vakarını korumak kaygısının bir gösterisi olsa gerekti. Nitekim onun zamanında ordu daima bu durumunu muhafaza etti. Zaten ordunun siyaset dışı kalışı onun, daha genç Türkler İhtilâli'nden, 1908'den beri savunduğu bir prensipti. İstiklâl Savaşı'nda ve ordunun her şeye fiilen hâkim olduğu günlerde bile, orduyu daima sivil idarenin dışında saydı. ...

Evet askerdi. Ama militarist değildi... Hayatı severdi. Yüz binlere kumanda ettiği, meydan muharebeleri verdiği, ölümler, yaralılar ortasında dolaştığı oldu. Ama "*ömürümde bir tavuğun bile boğazlandığını görmek istemem*" sözleri onundur. Yollarına dizilip ona kurbanlar sunanları daima Önlemeye çalıştı. Buna engel olmadığı zaman başını çevirir, yahut bu kanlı sahneleri göremeyeceği yerlere çekilirdi. Çağında birtakım liderlerin yarattığı toplama kampları, işkence odaları, siyasî cinayetler, aydınlara, fikir adamlarına karşı tertiplenen haysiyet kırıcı hareketler, onun memleketinde görülmemiştir. Hatta İstiklâl Mahkemeleri'nin tedhiş günlerinde bile...

⁴⁹⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ...*, s. 520, 524, 525, 527.

Devrinin kanlı olaylarını, harpleri, isyanları, İstiklâl Mahkemeleri kararlarını oldukları yerde ve bittikleri anda unuturdu. Sohbetlerinde, hikâyelerinde kandan, şiddetten zevk alarak bahsettiğini hatırlayan ve anlatan yoktur.

Kapalı, karanlık bir Doğu memleketi olan ülkesinde istedi ki, kadın hayata açılsın, çocuğun yüzü gülsün ve insanlar korkunun olduğu gibi, batıl itikatların da ürpertisini duymadan hayattan zevk alsınlar. Türkiye’de hiçbir zaman bir cehennem hayatı, bir polis rejimi yaratmak istemedi.⁴⁹⁸

Tarquin Olivier'in dediği gibi Atatürk "*savaştan nefret eden dahi bir askerdi.*"⁴⁹⁹ Bu haliyle Atatürk "Pozitif Barış"⁵⁰⁰ taraftarıydı.

⁴⁹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, Remzi Kitabevi, (b.y.y) (b.t.y), C. 3, s. 483-484.

⁴⁹⁹ Özer Ozankaya, a.g.e. s. 297.

⁵⁰⁰ Pozitif Barış: sorunların, şiddetin hiçbir türüne neden olmadığı barış durumudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nazife Selcen ve Pınar Akgül, "Barış Çalışmaları: Başlangıçtan Günümüze Değişimi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Yalova 2015, S. 1, s. 88-90.

V. BÖLÜM

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesi tüfekleri ve topları daha seri ve daha ölümcül bir hale getirirken ulaştırma imkânlarını da geliştirmekteydi. Fransız Devriminden sonra ortaya çıkan "halk ordusu" anlayışı orduları muazzam sayılara ulaştırıp ve moral değerlerini güçlendirirken askerlerin eğitilmesi sorununu daha da önemli kılıyordu. Askeri açıdan yeni kuramlar ve doktrinler ortaya konuluyor, fakat bunları değerlendirebilecek nitelikli subayların eksikliği hissediliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu görkemli bir geçmişe sahip olmasına rağmen dünyanın değişimine ayak uyduramayarak gitgide güç kaybetmekteydi. Buna karşı öne çıkan önce ıslahatçılık düşüncesi, ardından da Tanzimat devri yıkılışa giden yolda duraklatmalar yaşatsa da çözümü getiremiyordu. Bu dönemin bir evladı olan Mustafa Kemal Atatürk asker olmayı seçti. Askeri eğitimin her aşamasını başarılı bir öğrenci olarak tamamlayarak 1905 yılından kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı.

1910 Arnavutluk İsyanı ilk harekât tecrübesi olurken, Trablusgarp Savaşı da onun ilk savaş tecrübesidir. Buradan itibaren İmparatorluğun tüm savaşlarına katıldı. Sorumluluk almayı seven ve atılgan biri olarak üstlendiği görevlerde farklı tecrübeler edindi.

Bu siciliyle birlikte Atatürk, tüm dünya generalleri arasında özel bir grubun içerisinde yer almaktadır. Görevlerini başarıyla yerine getirmesi savaş ortamının ihtiyaçlarıyla birlikte onun önündeki basamakları hızlı fakat emin adımlarla çıkmasını sağlamıştır. Askeri kariyerini başkomutan ve mareşal olarak tamamlamıştır.

Çokça kitap okuyan biri olmasının yanı sıra Atatürk, çeşitli boyutlarda kitaplar da yazmıştır. Toplam sayısı 11 olan bu kitapların ikisini Alman Harp Akademisinin müdürlüğünü de yapmış olan General Karl Litzmann'dan çevrilip yayınlamıştır. Bu kitaplardan hareketle söyleyebiliriz ki Türk Ordusu için üzerinde durduğu ve en önemli gördüğü konu talim ve terbiyedir.

Ayrıca Atatürk, temel askeri kavramlara kendi bakış açısını inceleyebilmemizi sağlayan bir miras bırakmıştır. Atatürk'e göre strateji, hedeflerle; taktik ise harekâtla ilgili

kavramlardır. Stratejlerce çokça tartışılmış ve zaman zaman da ifrata kaçılmış bir başka konu da taarruz ve savunma konusudur. Atatürk, taarruza çok önem vermektedir. Bununla birlikte savunmanın öneminin de farkındadır. Kendisi de bir savunmanın karşı-taarruzla tamamlanmasını savunmakta, kesin sonucun taarruzla alınabileceğini düşünmektedir.

Moral değerler, Atatürk'ün üzerinde durduğu konulardan biridir. Atatürk savaşın iki ordu arasında değil, iki ulus arasında gerçekleştiğini ifade etmiştir. Zafer için gücün asıl kaynağı olarak milleti işaret eder. Bu düşünceden hareketle topyekûn harbin ilk örneklerinden birini vermiştir.

Atatürk'e göre subayda ve komutanda bulunması gereken özellikler; dayanıklılık, sorumluluğu üstlenme cesareti, insanı tanıyabilmek, cesaret ve yiğitliktir. Diğer taraftan Atatürk'ün uygulamalarını ve sözlerini analiz eden araştırmacılar onun komutanlığı üzerine incelemelerde bulunmuşlardır. Ayrıca subaylığın ve komutanlığın bir parçası olan emir kavramına bakış açısı da hayranlık uyandırmaktadır.

Atatürk'ün bir asker olarak en ilgi çekici yönü belki de barışseverliğidir. Onun "*Yurtta sulh cihanda sulh için çalışıyoruz.*" ve "*...milletin hayatı tehlikeye maruz kalmadıkça harp bir cinayettir.*" sözleri evrensel bir barış mesajıdır. Atatürk "*pozitif barış*" taraftarı bir askerdir. Sorunların barış yoluyla çözülmesinin savaşa nazaran daha kolay ve daha kârlı olacağını savunmuştur. Bu haliyle dönemindeki savaşı meşrulaştıran ve hatta yücelten kişilerin karşısında özel bir konuma yerleşmektedir.

Atatürk, doğrudan bir strateji kitabı yazmamıştır. Fakat uygulamalarını, yazdığı veya çevirdiği kitaplarını, sözlerini, not defterlerini vb. miras bırakmıştır. Çokça okuyan ve tahlillerde bulunan bir asker olarak yazdıkları ve yaptıklarıyla çok değerli bir külliyat bırakmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Zabıt Cerideleri ve Kanunlar

Ordu Dâhilî Hizmet Kanunu, Kanun Numarası: 2771, Kabul Tarihi: 10.06.1935.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 12, İçtima Senesi: 2, İçtima: 62, 5.8.1337 Cuma, Celse: 3.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 22, İçtima Senesi: 4, İçtima: 4, Beşinci İnkat, 15-XI-1930 Cumartesi, Celse: 2.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Kanun Numarası: 211, Kabul Tarihi: 04.01.1961.

Kaynakça

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Askerlikle İlgili Çeviri Kitapları*, haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Gazetesi, (b.y.y) 1998.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Medeni Bilgiler / Türk Milletinin El kitabı*, Kaleme Alan: Afet İnan, Günümüz Türkçesi: Neriman Aydın, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2010.

ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler*, Ankara 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Zabıt ve Kumandan ile Hasbıhal*, Cumhuriyet Gazetesi, (b.y.y.) 1998.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ve Diğer Askeri Yazılar*, der. Musa Sarıkaya, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016.

Atatürk'ün Kitaplığı, Cumhurbaşkanlığı Yayını, Ankara 2006.

Atatürk'ün Not Defterleri (IV, V, VI, X), Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005.

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, yay. koordinatörü Recep Cengiz, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001.

BONAPARTE, Napoleon, *Savaş ve Strateji ile İlgili Görüşlerim*, der. General Burnod, çev. Erkut Gündüz, Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003.

DE GUIBERT, Jacques, *Askeri Yazılar 1772-1790*, çev. Ahmet Şensılay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

GÜLER, Ali, *Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.

Harp Mecmuası, "Müttefiklerimizin Tarihinden Alınacak Dersler Büyük Frederik", Ağustos 1332, Y. 1, S. 12, ss. 188-189.

Harp Mecmuası, "Müttefiklerimizin Tarihinden Alınacak Dersler Büyük Frederik", Teşrin-i Evvel 1332, Y. 1, S. 13, ss. 202-205.

Harp Mecmuası, "Müttefiklerimizin Tarihinden Alınacak Dersler Büyük Frederik", Teşrin-i Sani 1332, Y. 1, S. 14, ss. 215-216.

JOMINI, Antoine Henry, *Savaş Sanatı*, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2013.

JOMINI, Antoine Henri, *Savaş Sanatının Ana Hatları*, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul 2002.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.

MACHIAVELLI, Niccolò, *Savaş Sanatı*, çev. Berna Hasan, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2012.

MACHIAVELLI, Niccolò, *Hükümdar*, çev. Erkut Gündüz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

MAHAN, A. Thayer, *Deniz Harbi Üzerine*, der. Allan Westcott, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2013.

MUSTAFA KEMAL, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yay. haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Sofya Askeri Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913 - Kasım 1914), yay. haz. Ahmet Tetik, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 116 Belge)*, Ankara 1982.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I*, İstanbul 2013.

TÜFEKÇİ, Gürbüz D., *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (b.y.y) 1983.

VON CLAUSEWITZ, Carl, *Savaş Üzerine*, çev. H. Fahri Çeliker, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2018.

VON DER GOLTZ, Colmar, *Millet-i Müselleha Ordu Millet*, çev. Kolağası Mehmet Tahir Bey, yay. haz. İsmet Sarıbal, Otorite Kitap, İstanbul 2016.

Hatıralar

CEBESOY, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Cumhuriyet Gazetesi, (b.y.y.) 1997.

GÜRKAN, Turhan, *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*, Fer Yayınları, İstanbul 1971.

İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, yeni baskıya haz. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, yay. haz. Cemal Kutay, İstanbul 1980.

SPEIDEL, Hans, *Normandiya Çıkarmasının Perde Arkası*, çev. Samih Tiryakioğlu, Baskan Yayınları, İstanbul 1982.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor*, Şema Yayınevi, İstanbul 2010.

VON DER GOLTZ, Colmar, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri Golç Paşa'nın Hatıratı*, haz. Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.

VON SANDERS, Liman, *Türkiye'de Beş Sene*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

Araştırma Eserler

ALACALI, M. Nuri, vd., *Türk Deniz Kuvvetleri Bin Yılın Güncesinden Seçmeler*, Deniz Basımevi, İstanbul 2009.

AKAD, M. Tanju, *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

AKAD, Mehmet Tanju, *Çağdaş Toplumda Savaş*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2009.

AKAD, Mehmet Tanju, *Modern Savaşın Temel Kavramları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

AKAD, Mehmet Tanju, *Strateji Üzerine*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2003.

AKAD, Mehmet Tanju, *Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005.

- AKÇADAĞ, Emine, *Denizlerin Önemi ve Türk Deniz Kuvvetleri*, BİLGESAM Yayınları, Rapor No: 68, Ankara 2015.
- APATAY, Çetin, *Ege'de Olup Bitenler*, Deniz Basımevi, İstanbul 2007.
- ARTUÇ, İbrahim, *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1985.
- ARTUÇ, İbrahim, *İsmet Paşa Bir Dönemin Öyküsü*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1993.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, Remzi Kitabevi, (b.y.y) (b.t.y).
- BAYIR, Fikret, *Strateji Ustası Atatürk*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- BAYKAL, Adnan Nur, *Yöneticiler İçin Yeni Bir Bakış: Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2005.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.
- BEEHLER, W. H., *İtalyan Türk Savaşı*, çev. Derya Öztürk, Maviçatı Yayınları, İstanbul 2017.
- BELEN, Fahri, *Atatürk'ün Askeri Kişiliği*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.
- BOĞUŞLU, Mahmut, *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşları*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1990.
- BORAK, Sadi, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, (b.y.y.) (b.t.y.).
- CARRETTO, Giacomo E., *Akdeniz'de Türkler*, çev. Durdu Kundakçı ve Gülbende Kuray, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- CHILDS, Timothy W., *Tranblusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- CROSBY, Alfred W., *Ateş Etmek*, çev. Aybek Görey, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

DE CHATEAUBRIAND, A., *Napoleon Bonaparte*, çev. Yaşar Nabi, Varlık Yayınevi, İstanbul 1969.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977.

ERICKSON, Edward J., *Mustafa Kemal Atatürk*, çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Osprey Büyük Komutanlar Dizisi, İstanbul 2015.

ERİKAN, Celal, *100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1971.

ERİKAN, Celal, *Komutan Atatürk*, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1964.

ESLEN, Nejat, *Tarih Boyu Savaş ve Strateji*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul (b.t.y).

FREEDMAN, Lawrence, *Strateji*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak ve Taciser Belger, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2017.

GEER, Walter, *Napoleon The First*, The Plimpton Press, New York 1921.

GÜLEN, Nejat, *Şanlı Bahriye*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2001.

GÜLER, Ali, *Dehanın Kodları*, Truva Yayınları, İstanbul 2010.

HANDEL, Michael I., *Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler*, çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, Ankara 2004.

HAYTHORNTHWAITE, Philip J., *Gallipoli 1915*, Osprey Military, London 1991.

İLHAN, Hasan ve F. Emre Ülger, *Türk Bahriyesinin İlkleri*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2014.

İLHAN, Suat, *Atatürk ve Askerlik -Düşünce ve Uygulamaları-*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

İLHAN, Suat, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1987.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Atatürk*, iletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- KERİMOĞLU, Nogay, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul 2016.
- KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.
- LENTZ, Thierry, *Napoléon*, çev. İdil Engindeniz, Dost Kitabevi, Ankara 2005.
- LUDWIG, Emil, *Napoleon*, çev. Atakan Akçalı, Doruk Yayımcılık, İstanbul 2010.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, Ankara 1974.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2017.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Fikrimizin Rehberi*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Geleceği Yönetmek ve Kazanmak İçin: Stratejik Düşünme*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Gelibolu 1915*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2016.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Satılık Ada Kıbrıs*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2017.
- NADAS, Muhlis, *Geo-Astral Siyaset Boğazlar ve Deltalar*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1991.
- OKYAR, Osman ve Mehmet Seyidanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997.
- OZANKAYA, Özer, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Atatürk'ün Harp Kavramına Bakışı*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiye'sini Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

- PAMUKOĞLU, Osman, *Strateji*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2016.
- PARKER, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- POLAT, Soner vd., *Türk Deniz Kuvvetleri Denizlerin Koruyucuları*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, Ankara 2003.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-12 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *Doğunun Kahramanı Atatürk*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999.
- TARAKÇI, Nejat, *20. Yüzyılın Strateji Dehası Atatürk*, Truva Yayınları, İstanbul 2011.
- TARAKÇI, Nejat, *Sömürgecilikten 21. Yüzyıla Deniz Gücü Mücadelesi*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- TROÇKİ, Leon, *Balkan Savaşları*, ARBA Yayınları, İstanbul 1995.
- TUNAYA, Tarık Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, (ye.y.), İstanbul 1952.
- TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.
- YUSUFOĞLU, Kahraman, *Atatürk'ten Hatıralar - 2 Askeri Deha*, Yılmaz Basım Yayım, İstanbul 2011.

Makaleler

- ÁGOSTON, Gábor, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları", *Top, Tüfek ve Süngü*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, ss. 128-153.
- AKCAN, Erol, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Dergisi*, C. 4, S. 1, Erzurum 2015, ss. 13-35.

- ALTAN, Mustafa Zülküf, "Atatürk; Dil, Türk Dili ve Yabancı Dil", *Dil Dergisi*, S. 122, Eylül 2003, ss. 52-60.
- ALTAN, Yakup vd., "Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama: Büyükşehir Belediyeleri Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta 2013, C. 18, S.3, ss. 111-130.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, "Türkler'de Disiplin ve Adalet Dair Bir Kaç Örnek", *DTCF Dergisi*, C. 2, S. 3, Ankara 1944, ss. 385-387.
- ARI, Kemal, "Atatürk As A Writer And Journalist", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, C. 1, S. 3, İzmir 2018 Yaz, ss. 3-28.
- BALKAYA, İhsan Sabri, "Balkan Savaşlarının 100. Yılında Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması Yenilgisi ve Yapılan Tartışmalar", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 8/5, Ankara Sonbahar 2013, ss. 91-100.
- BAYUR, Hikmet, "Mustafa Kemal'in Falkenhayn'la Çatışmasıyla İlgili Henüz Yayınlanmamış Bir Raporu", *Bellekten*, Ankara 1956, C. XX, S. 80, ss. 619-632.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Prusya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 353-358.
- BEYOĞLU, Süleyman, "Milli Mücadele'nin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye", *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, ed. Cemil Öztürk, Pegem Akademi, Ankara 2015, ss. 95-124.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, Başkumandan Atatürk'ün Kısa Bir Portresi, *Bellekten*, Ankara 1956, C. XX, S. 80, ss. 701- 737.
- BORAK, Sadi, "Atatürk'e Ait Sanılan Şiirler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* Ankara Temmuz 1991, C. 7, S. 21, ss. 479-491.
- BORAK, Sadi, "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Kasım 1984, C. 1, S. 1, ss. 277-287.
- BORAK, Sadi, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Kasım 1992, C. 9, S. 25, ss. 73-83.

- CEYHAN, Erdal, "Atatürk ve Yabancı Dil Eğitimi", *Eğitim ve Bilim*, C. 12, S. 67, Ankara 1988, ss. 50-61.
- CONKER, Nuri, "Zabit ve Kumandan", *Zabit ve Kumandan İle Hasbıhal*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, ss. 26-87.
- ÇALIK, Ramazan, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, S. 36, Ankara Kasım 1996, ss. 765-815.
- ÇİÇEK, Rahmi, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1997, S. 20, ss. 399-413.
- ERDEN, Ali Fuad, "Mustafa Kemal Atatürk", *Belleten*, Ankara 1956, C. XX, S. 80, ss. 539-548.
- ESER, Gülşah, "Türkiye’de Modern Bilimlerin Eğitiminde Mekteb-i Harbiye Örneği", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 13, S. 2, İstanbul 2012, ss. 99 - 114.
- FURAT, Ayşe Zişan, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", *OTAM Dergisi*, S. 33, Ankara Bahar 2013, ss. 63-93.
- GENCER, Özgür, "Geçmişten Geleceğe Türk Deniz Kuvvetleri", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, İstanbul Ocak 2014, ss. 14-19.
- GÖGER, Veysel, "Askerî Devrim Kuramı ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 22, S. 42, İstanbul 2017, ss. 67-106.
- GÖKSU, Erkan, "Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, Samsun Kış 2009, ss. 266-281.
- GÜLER, Ali, "Mustafa Kemal Atatürk’ün Soyunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV, S. 45, Kasım 1999, ss. 969-1009.
- İNAN, Afet, "Atatürk'ün Askerlik Üzerine Kitapları (1908-1918)", *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959, ss. 7-20.

- KARAOSMANOĞLU, Ali L., "Yirmibirinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden", *Uluslararası İlişkiler*, C. 8, S. 29, Bahar 2011, ss. 5-25.
- KASALAK, Kadir, "Kuva-yı Milliye'nin Askeri Açından Etüdü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Kasım 1998, Cilt: XIV, S. 42, ss. 979-1004.
- KAVAS, Ahmet, "İtalya (Tarih)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, ss. 446-448.
- KAYIRAN, Mehmet, "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Temmuz 1989, C. 5, S. 15, ss. 639-664.
- KIRKPINAR, Leyla, "Türk Kurtuluş Savaş'ında Türk Kadını", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2001, ss. 105-113.
- KURTCEPHE, İsrail, "Trablusgarb'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direniş Katılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1990, S. 6 C. 2, ss. 361-375.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Balkan Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, ss. 23-25.
- LEVENT, Zeynel ve Müşerref Avcı, "Mustafa Kemal'in Eğitim Hayatında Saklı Kalmış Bir Dönem: Mülazım-ı Evvel Mustafa Kemal", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 60, Erzurum Eylül 2017, ss. 513-534.
- MERCAN, Evren, "93 Harbi'nin Ortaya Çıkardığı Bir Deniz Harp Stratejisti: Stepan Osipovich Makarov", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2015, ss. 133-144.
- MEYDAN, Sinan, "Önsöz", *Nutuk (Söylev)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2017, ss. 25-27.
- ÖZDAĞ, Muzaffer, "Stratejik Düşüncenin Sivil ve Askeri Hayatta Kullanılması", *Milli Güvenlik Teorisi*, ed. Ümit Özdağ, Kripto Basım Yayım, Ankara 2015, ss. 151-200.
- ÖZDEMİR, Hikmet, "Atatürk'ün Kriz Yönetimi/Tekâlif-i Milliye", *Türk İdare Dergisi*, S. 429, Ankara Aralık 2000, ss. 178-179.

- SARIÇOBAN, Gülay, "Kâzım Karabekir'in Askeri ve Siyasi Biyografisi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 1, Mart 2017, ss. 137-157.
- SELCEN, Nazife ve Pınar Akgül, "Barış Çalışmaları: Başlangıçtan Günümüze Değişimi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Yalova 2015, C. 3, S. 1, ss. 84-105.
- ŞIVGIN, Hale, "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 9, S. 10, Kasım 1987, ss. 187-195.
- TERZİ, Mustafa Zeki, "Abbasi Ordusunun Muharebe Harekâtı (Strateji ve Taktikler)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1, Ocak 1987, ss. 131-145.
- TURAN, Şerafettin, "İtalya (III. İslâm Dünyasıyla İlişkileri ve Sömürgecilik Faaliyetleri)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, ss. 448-452.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Ankara 2000, S. 11, ss. 615-632.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "Kendi Yazdıklarına Göre Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'in Şam'da Beşinci Orduya Tayini ve Suriye-Filistin'deki Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme", *Prof. Dr. Necmi Ülker Armağanı*, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 2008, ss. 279-302.
- UZGEL, İlhan, "Batı Avrupa'yla İlişkiler (III. İtalya'yla İlişkiler)", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, C. 1, ss. 151-153.
- YAMAN, Ahmet Emin, "Başkomandanlık Kanunu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1992, S. 9, ss. 85-110.
- YAVUZ, Celalettin, "Strateji ve Güç Kullanma", *21. Yüzyılda Prens*, ed. Ümit Özdağ, Ankara 2014, ss. 443-500.
- YEŞİL, Fatih, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)", *Tarih Dergisi*, İstanbul 2011, S. 52, , ss. 27-85.

Tezler

- ALTINTAŞ, Yusuf Ziya, *Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- DİNÇ, Dilaver, *Behiç Erkin ve Devlet Demiryollarının Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- GÜN, Suat, *Klâsik Jeopolitiğin Soğuk Savaş Dönemine Etkileri (Stratejik ve Jeopolitik Analiz)*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- GÜRER, Mümtaz Onur, *İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861–1913)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 2007.
- KARAYEMİŞ, Çiğdem, *Türkiye'de Demiryolunun Gelişimi ve Behiç Erkin Bey*, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2012.
- ÖZTÜRK, Emel, *Selanik'te Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1908-1912)*, Yeditepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- PARMAKSIZ, Esmâ, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüshdiyeler*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- UÇAR, Semra, *Kaos Teorisinin Felsefi Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

İnternet

- AĞAOĞLU, Bülent, *Atatürk ve Kitap; Okudukları-Kitaplığı;Okuma Tutkusu Kaynakçası*, Alınma Tarihi: 27.01.2019, Bağlantı:
http://www.mikrobeta.com.tr/dosyalar/245_407.pdf.
- BAŞ, Fatih (k.a. mefaba), "Zorndorf Muharebesi'nde Büyük Friedrich'den gelen ve taarruz etmemesi halinde idam edileceğini bildiren emri alan von Seydlitz: "Majestelerine söyleyin, muharebeden sonra kellem onundur. Ama şu an için onu kendisinin

hizmetinde kullanmam için bana izin vereceğini umuyorum." *Twitter*, Alınma Tarihi: 2.11.2018, Bağlantı: <https://twitter.com/mefaba/status/1057917085601484800>.

BAŞ, Fatih (k.a. mefaba), "Alman usulü böyle. Muharebede hata yapan ve emirlere harfiyen itaat ettiğini söyleyerek kendini savunan bir binbaşuya, Prusya Prensi Friedrich Karl şöyle çıkmıştı: "Majesteleri sizi binbaşı yaptı, çünkü ne zaman emirlerine itaat etmemeniz gerektiğini bileceğinize inanıyordu." *Twitter*, Alınma Tarihi: 8.12.2018, Bağlantı: <https://twitter.com/mefaba/status/1057918772902797313>.

ÇAYCI, Abdurrahman, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, Alınma Tarihi: 22.12.2018, Bağlantı: <https://isteaturk.com/files/e-kitap/T%C3%BCm-Eser1.pdf>.

DE SAXE, Marshal Herman Maurice, *Reveries On The Art Of War*, Alınma Tarihi: 13.11.2018, Bağlantı: [http://historicaltexts.org/War/\(1757\)%20Reveries%20on%20the%20Art%20of%20War%20\(de%20Saxe\).pdf](http://historicaltexts.org/War/(1757)%20Reveries%20on%20the%20Art%20of%20War%20(de%20Saxe).pdf).

DÜREN, Erol, *10 Kasım 2011'den Atatürk'e Bakış*, Alınma tarihi: 23.11.2018, Bağlantı: <http://www.erolduren.com/10-kasim-aturk-e-bakis.html>.

ERGÜN, Mustafa ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 1996, S. 7, ss. 494-511, Alınma Tarihi: 30.12.2018, Bağlantı: <http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/dersprog2.pdf>.

Hellenic Multinational Peace Support Operations Training Center, *Nato Rank Structure*, Alınma Tarihi: 30.07.2017, Bağlantı: <http://www.mpsotc.gr/ranks.en.aspx>.

İKİZ, Neşet, "Kıbrıs'a ilk çıkan birliğin komutanı 40 yıl sonra o günü anlattı.", *İhlas Haber Ajansı*, Alınma Tarihi: 28.10.2018, Bağlantı: <http://www.ihaber.com.tr/haber-kibrisa-ilk-cikan-birligin-komutani-40-yil-sonra-o-gunu-anlatti-374482/>.

- KARAL, Enver Ziya, *I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde: Sarıkamış Savaşı*, Alınma Tarihi: 17.03.2019, Bağlantı: <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/i-dunya-savasinda-canakkale-savaslari/>.
- KOLOĞLU, Orhan, *Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Türk Subayları*, Basın Yayın Genel Md., Ankara 1979, Alınma Tarihi: 05.02.2019, Bağlantı: <https://tr.scribd.com/document/333964296/Orhan-Kolo%C4%9Flu-Trablusgarp-Sava%C5%9F%C4%B1-1911-12-ve-Turk-Subaylar%C4%B1-pdf>.
- MEYDAN, Sinan, "Anafartalar Kahramanı", *Sözcü Gazetesi*, Alınma Tarihi: 25.12.2018, Bağlantı: <https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/sinan-meydan/anafartalar-kahramani-1971642/>.
- MSÜ Kara Harp Okulu, *Atatürk'ün Ailesi ve Kardeşleri*, Alınma Tarihi: 20.12.2018, Bağlantı: http://www.kho.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/ailesi_kardesleri.html.
- MSÜ Kara Harp Okulu, *Atatürk'ün Öğrenim Hayatı*, Alınma Tarihi: 20.12.2018, Bağlantı: http://www.kho.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/ogrenim_hayati.html.
- ORTAYLI, İlber, "Büyük hükümdar, Büyük Friedrich", *Milliyet Gazetesi*, Alınma Tarihi: 10 Nisan 2018, Bağlantı: <http://www.milliyet.com.tr/buyuk-hukumdar-buyuk-friedrich/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/13.01.2013/1654778/default.htm>
- TASAM, *Sun Tzu'dan Clausewitz'e Savaş Anlayışında Değişim*, Alınma Tarihi: 19.08.2017, Bağlantı: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3169/sun_tzudan_clausewitz_savas_anlayisinda_degisim.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, *Çanakkale Cephesi / Kara Muharebeleri*, Alınma Tarihi: 08.03.2019, Bağlantı: <http://catab.kulturturizm.gov.tr/TR-121074/canakkale-cephesi---kara-muharebeleri.html>.
- TSK, "1905 - 1918", *ATATÜRK Kronolojisi*, Alınma Tarihi: 03.03.2019, Bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/02_kronoloji/kronoloji.html.
- TSK, *Atatürk'ün Yazdığı Eserler*, Alınma Tarihi: 06.11.2018, Bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yazdigi_eserler.html.

TSK, *Dünya Gözüyle Atatürk*, Alınma Tarihi: 25.12.2018, Bağlantı:

http://www.ata.tsk.tr/content/media/05/dunya_gozuyle_ataturk.pdf.

TSK, *Harp Okulu Yıllarına Ait Belgeler*, Alınma Tarihi: 27.11.2018, Bağlantı:

http://www.ata.tsk.tr/content/media/03/harp_okulu_yillari.pdf.

TSK, *Manastır Askerî İdadisi Yıllarına Ait Belgeler*, Alınma Tarihi: 27.11.2018, Bağlantı:

http://www.ata.tsk.tr/content/media/03/manastir_askeri.pdf.

TSK, *Madalya ve Nişanlar*, Alınma Tarihi: 08.04.2019, Bağlantı:

http://www.ata.tsk.tr/03_belgelerle_ataturk/madalyalar.html.

TSK, *Nutuk*, Alınma Tarihi: 01.04.2019, Bağlantı:

http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/nutuk.html.

TSK, *Selanik Askerî Rüşdiyesi Yıllarına Ait Belgeler*, Alınma Tarihi: 27.11.2018, Bağlantı:

http://www.ata.tsk.tr/content/media/03/selanik_askeri.pdf.

TSK, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, Alınma Tarihi: 07.04.2019, Bağlantı:

http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/medeni_bilgiler.html.

Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, Alınma Tarihi: 30.01.2018, Bağlantı:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a6fd2044c1427.39037986.

Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, Alınma Tarihi: 19.03.2019, Bağlantı:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c901263a2f321.28902552.

Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, Alınma Tarihi: 25.02.2019, Bağlantı:

http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=asker%C3%AE%20ata%C5%9Fe&guid=TDK.GTS.4f96cb80ac3623.94824785.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, *İsmet İNÖNÜ*, Alınma Tarihi: 07.01.2019,

Bağlantı: https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ismet_inonu/.

UĞURLUOĞLU, Orhan, "Ben Türk askeriyim", *Yeniçağ Gazetesi*, Alınma Tarihi:
3.12.2018, Bağlantı: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ben-turk-askeriyim-43519yy.htm>.

UYAR, Mesut ve Hayrullah Gök, *Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askerî Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması (1640 - 1871)*, Alınma Tarihi:
15.07.2019, Bağlantı:
https://www.academia.edu/13567377/PRUSYA_ASKER%C3%8E_S%C4%B0_STEM%C4%B0_N_%C4%B0N_KURULU%C5%9EU_VE_OLGUNLA%C5%9EMASI.

YANARDAĞ, Sami, "Emir Subayı Sami Yanardağ Atatürk ile Çanakkale’de yaşadıklarını anlatıyor" *Sözcü Gazetesi*, Alınma Tarihi: 03.03.2019, Bağlantı:
<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/emir-subayi-sami-yanardag-ataturkle-canakkalede-yasadiklarini-anlatiyor-2295441/>.

EKLER

Ek 1: Selanik Rüşdiye-i Askeriyesi'nde Atatürk'ün Dördüncü Sınıf Notlarını Gösteren Belge ve Transkripsiyonu⁵⁰¹

İsm	Sınıf	Sıra No	Okul	Yaş	Boy	Ağırlık	Görme	İşitme	Zeka	Okuma	Yazma	Hesap	Tarih	Coğrafya	Felsefe	İlahiyat	Zikir	İslahat	Rüşd	İkân
Behrderisk Nam Nomsuşi	440	20	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Behrderisk As Mızalrı	207	134	135	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225	225
احمد توفیق اقدی طرائقی	444	20	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
سلیمان عادل م شهاب الدین	444	20	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
محمد نکزی م احمد صوابی	444	20	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
مصطفی کمال م احمد صوابی	443	20	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
عثمان نوری م سناحقی	443	20	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
محمد توفیق م عبدالله قاضی	428	13	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
اسماعیل حق م ایکی شرفه	331	15	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
دأفت اقدی جدیدی	404	12	18	44	42	42	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
محمد مقل م ایکی لوله	402	20	20	40	39	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
علی م احمد صوابی	401	19	19	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
محمد اشرف م ایکی لوله	401	14	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
جدی م حاجی اسماعیل	398	17	20	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
ضیاء م بدی قله	397	13	18	42	42	42	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
مراد محمد م کاتب مصلح الدین	397	13	18	42	42	42	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40

⁵⁰¹ TSK, *Selanik Askerî Rüşdiyesi Yıllarına Ait Belgeler*, alınma tarihi: 27.11.2018, bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/content/media/03/selanik_askeri.pdf.

SELANİK RÜŞDİYE-İ ASKERİYESİ

DÖRDÜNCÜ SENE ŞAKIRDANI

SIRA NUMARASI	ESAMİ (İsimler)		MANTIK	HESAB	USUL DEFTERİ	HENDESE	COĞRAFYA	TARİH-İ İSLAM	KAVAYİD-İ OSMANİYE	FRANSIZCA	İMLA-İ TÜRKİ	HATT-İ FRANSEVİ	RESİM	YEKÜN
	BEHER DERSİN TAM NUMARASI		45	45	45	45	45	45	45	45	20	20		445
	BEHER DERSİN ÜS MİZANI		15	15	15	15	23	23	23	23	23	14	14	207
1	Ahmet Tevfik	Efendi Tarakçı	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
2	Süleyman Adil	" Şahabeddin	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
3	Mehmed Şenzi	" Ahmet Subaşı	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
4	Mustafa Kemal	" Ahmet Subaşı	45	45	45	45	45	43	45	45	45	20	20	443
5	Osman Nuri	" Sinancık	45	45	45	45	45	45	44	44	45	20	20	443
6	Mehmet Tevfik	" Abdullah Kadı	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	13	428
7	İsmail Hakkı	" İki Şerefe	45	45	45	43	45	40	44	44	45	20	15	431
8	Da'fet Efendi	" Hamidiye	43	45	45	45	45	45	42	42	44	18	12	426
9	Mehmet Makbul	" İki Lüle	45	40	41	41	43	43	37	45	41	16	12	404
10	Ali	" Ahmet Subaşı	44	42	33	35	42	42	40	39	45	20	20	402
11	Mehmet Eşref	" İki Lüle	45	44	44	27	30	41	42	45	45	19	19	401
12	Hamdi	" Hacı İsmail	41	36	45	38	40	36	44	44	43	20	14	401
13	Ziya ?	" Yedi Kule	45	25	44	34	45	40	44	44	40	20	17	398
14	Murad Nihad	" Katip Muslihiddin	43	40	42	37	43	33	43	42	43	18	13	397

M. KEMAL ATATÜRK'ÜN SELANİK ASKERİ RÜŞDİYESİ 4 NCÜ SENE NOTLARINI GÖSTERİR
RUMİ 1311, HİCRİ 1313, MİLADİ 1895 TARİHLİ NUMARA DEFTERİNİN TÜRKÇE TRANSKRİPSİYONU.
(K.H.O ARŞİVİ 13 NO'LU NUMARA DEFTERİ)

Ek 2: Manastır Askerî İdadisi'nde Atatürk'ün İkinci ve Üçüncü Sınıf Notlarını Gösteren Belgeler ve Transkripsiyonları⁵⁰²

İkinci Sınıf:

ردیف نومبر	اسم	میلاد	تاریخ ترم	کتابت	سال راسمی	نمره	جائزہ	بکریں
۵۳	ادریس افندی مناستر	۲۸	۲۳	۳۰	۱۲	۳۵	۱۹	۲۵۴
۵۴	حسین فقیہ اسکندار	۱۴	۲۳	۳۵	۱۲	۳۵	۱۸	۲۵۰
۵۵	مصطفی سلیمان برات	۱۹	۳۰	۳۵	۱۲	۳۵	۱۸	۲۴۷
۵۶	آدم رضا افندی یائینہ	۱۶	۲۳	۳۵	۱۲	۳۵	۲۰	۲۴۶
۵۷	علی ذہبی افندی ناسیح	۲۳	۲۹	۳۵	۱۲	۳۵	۱۶	۲۴۵
۵۸	جلال افندی انورہ	۲۲	۲۳	۳۵	۱۲	۳۵	۱۸	۲۳۹
۵۹	شمس الدین ناسیح	۲۲	۲۳	۳۵	۱۲	۳۵	۱۶	۲۳۱

- ایکنجی سنہ شاگردانی -

ردیف نومبر	اسم	میلاد	تاریخ ترم	کتابت	سال راسمی	نمره	جائزہ	بکریں
۱	بہر دسک نام نومروسی	۱۰	۲۵	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۸۵
۲	بہر دسک اس میرانری	۱۰	۲۵	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۱۳۸
۳	احمد توفیق افندی سلایک	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۸۴
۴	وجہ مغری قبالو	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۸۳
۵	مصطفی کمال سلایک	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۸۳
۶	عبد القادر افندی یائینہ	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۸۰
۷	حسین عوی کونڈلی	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۷۹
۸	علی شوکت اسکوب	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۷۹
۹	عبد الباق اسکوب	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۷۵
۱۰	اسماعیل حق کونڈلی	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۷۳
۱۱	پکر سقپی افندی اونیری	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۷۱
۱۲	عبد الرحمن سلایک	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۶۶
۱۳	علی توفیق سلایک	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۵۹
۱۴	شوکت افندی اسکوب	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۵۹
۱۵	جاوید افندی اسکوب	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۳۸
۱۶	احمد حق استروچہ	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۳۶
۱۷	علی یشار استروچہ	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۲۸
۱۸	محمد حفی سلایک	۱۴	۲۳	۳۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۲۷

⁵⁰² TSK, *Manastır Askerî İdadisi Yıllarına Ait Belgeler*, alınma tarihi: 27.11.2018, bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/content/media/03/manastir_askeri.pdf.

SIRA NUMARASI	ESAMİ (İsimler)		MAKİNA	KOZMOGRAFYA	TARİHİ UMUMİ	TARİHİ OSMANİ	KİTAPET	MANTIK	LİSAN-I FRANSEVİ	RESİM	TARAMA	ÇİMNASTİK	YEKÜN
53	İdris	Efendi Manastır	28	30	23	42	30	35	12	19	16	19	254
54	Hüseyin Feyzi	" Üsküdar	14	39	31	43	35	25	6	18	19	20	250
55	Mustafa Süleyman	" Berat	19	27	30	35	33	35	14	17	18	19	247
56	Adem Rıza	" Yanya	16	21	32	35	31	42	17	20	17	20	246
57	Ali Zihni	" Nasliç	23	34	29	40	16	38	8	17	16	20	241
58	Celâlî	" Ankara	23	35	22	39	30	25	8	19	18	20	239
59	Şemseddin	" Nasliç	22	20	32	38	23	32	14	15	16	19	231

İKİNCİ SENE ŞAKİRDANI

SIRA NUMARASI	ESAMİ (İSİMLER)		MÜSELLESAT (Trigonometri)	HENDESE (Geometri)	TARİHİ UMUMİ	KİTAPET	FRANSIZCA	RESİM	TARAMA	ÇİMNASTİK	YEKÜN
	BEHER DERSİN TAM NUMARASI		45	45	45	45	45	20	20	20	285
	BEHER DERSİN ÜS MİZANI		15	15	22,5	22,5	22,5	13,5	13,5	13,5	138
1	Ahmet Tevfik	Efendi Selanik	45	45	45	44	45	20	20	20	284
2	Recep Fahri	" Kayalar	44	45	45	45	44	20	20	20	283
3	Mustafa Kemal	" Selanik	45	45	45	44	44	20	20	20	283
4	Abdülkadir	" Yanya	42	44	45	44	44	20	20	20	280 *
5	Hüseyin Avni	" Köprülü	41	45	45	44	45	19	20	20	279
6	Ali Şevket	" Üsküb	42	45	45	44	44	20	19	20	279
7	Abdübaki	" Üsküb	43	42	45	43	44	19	19	20	275
8	İsmail Hakkı	" Köprülü	40	44	45	41	43	20	20	20	273
9	Bekir Hıfzı	" Ohri	42	44	44	40	41	20	20	20	271
10	Abdurrahman	" Selanik	41	44	45	35	43	20	20	19	267 *
11	Ali Tevfik	" Selanik	32	42	45	41	39	20	20	20	259
12	Şevket	" Üsküb	45	38	37	40	39	20	20	20	259
13	Cavid	" Üsküb	33	45	36	35	36	17	16	20	238
14	Ahmed Hakkı	" Ustrumca	34	40	43	34	26	20	19	20	236
15	Ali Yaşar	" Ustrumca	33	36	45	40	21	16	17	20	228
16	Mehmed Hıfzı	" Selanik	31	38	34	34	35	19	16	20	227

* Abdülkadir Efendi-Yanya'nın not toplamı 280 değil 279, Abdurrahman Efendi-Selanik'in not toplamı 266 değil 267'dir.

M. KEMAL ATATÜRK'ÜN MANASTIR ASKERİ İDADİSİ 2 NCİ SENE NOTLARINI GÖSTEREN RUMİ 1313, HİCRİ 1316, MİLADİ 1897 TARİHLİ NUMARA DEFTERİNİN TÜRKÇE TRANSKRİPSİYONU. (K.H.O ARŞİVİ 14 NOLU NUMARA DEFTERİ)

Üçüncü Sınıf:

مَسَائِرُ كُتُبِ مَكْتَبِ اِلْتِمَائِيَّةِ

اوچنچى سنه شاگردانى

اسمى

بهر درسك نام نومروسى	ساكنه	تور نومبر ايليا	تاريخ تهرى	كرات	مطلب	عقد	تورالسه	رسم	طراز	تختايش	بكون
بهر درسك نام نومروسى	۴۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۲۰
بهر درسك اسم ميزانلىرى	۱۹۸	۱۳۵	۱۳۵	۱۳۵	۲۲۵	۲۲۵	۱۵	۲۲۵	۲۲۵	۱۵	۱۵
۱ احمد توفيق افندى - سلايك	۴۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۲۰
۲ مصداقى كمال - سلايك	۴۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۲۰
۳ رجب ثنرى - فيال	۴۱۹	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۱۹
۴ على شوكت - اسكوب	۴۱۹	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۱۹
۵ عمر عبدالقادر - ياتيه	۴۱۷	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۱۷
۶ حسن هوفى - كوبريلى	۴۱۷	۲۰	۲۰	۲۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۱۷
۷ اسماعيل حق - كوبريلى	۴۱۳	۲۰	۲۰	۲۰	۴۴	۴۵	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۱۳
۸ عبدالباقي - اسكوب	۴۱۰	۲۰	۲۰	۲۰	۴۴	۴۵	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۱۰
۹ عبدالرحمن - سلايك	۳۹۴	۲۰	۲۰	۲۰	۳۹	۴۴	۳۹	۳۹	۴۴	۴۴	۳۹۴
۱۰ مهرانمى - درعابه	۳۹۴	۱۹	۲۰	۱۹	۳۰	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۳۹۴
۱۱ بكر حفيظى - اوخرى	۳۸۶	۲۰	۲۰	۲۰	۳۴	۴۵	۴۱	۳۹	۳۷	۲۵	۳۸۶
۱۲ على توفيق - سلايك	۳۸۶	۲۰	۲۰	۲۰	۳۰	۴۵	۳۹	۴۱	۴۴	۴۵	۳۸۶
۱۳ شوكت شكرى - اسكوب	۳۸۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۵	۴۴	۴۲	۴۳	۴۳	۴۳	۳۸۰
۱۴ جاويد - سلايك	۳۷۱	۲۰	۱۷	۱۸	۴۴	۴۵	۴۴	۳۹	۳۸	۴۰	۳۷۱
۱۵ على بشار - استروميه	۳۱۹	۲۰	۱۷	۱۹	۲۷	۴۵	۴۳	۴۲	۳۹	۴۴	۳۱۹

MANASTIR'DA KAIN MEKTEB-İ İDADI-İ ŞAHANE

ÜÇÜNCÜ SENE ŞAKIRDANI

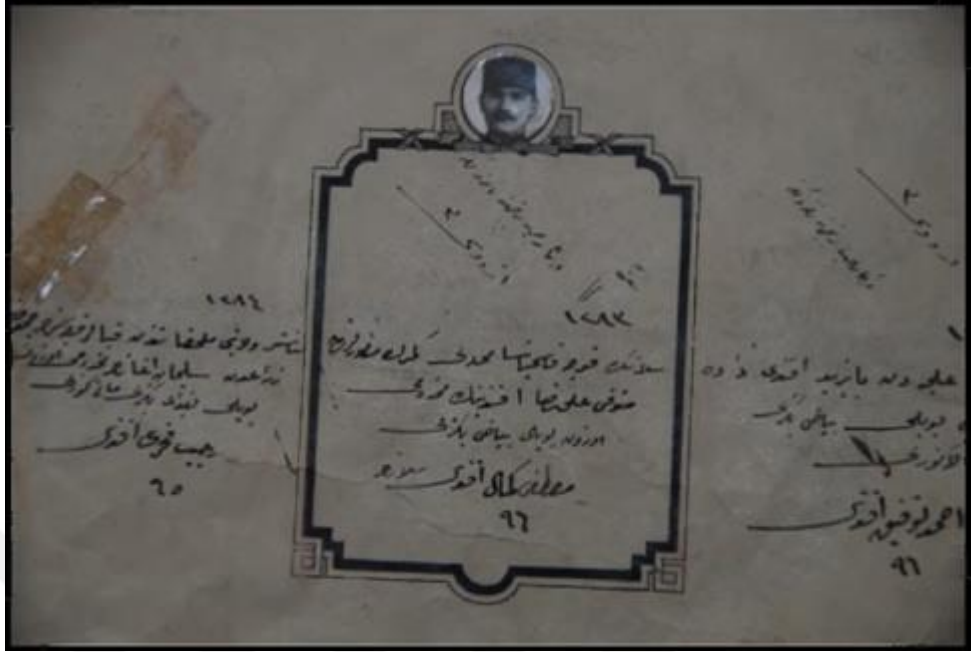
SIRA NUMARASI	ESAMİ (İsimler)		MAKİNA	KOZMOĞRAFYA	TARİH-İ UMUMİ	TARİH-İ OSMANİ	KİTAPET	MANTIK	AKAİD	FRANSIZCA	RESİM	TARAMA	CİMNASTİK	YEKÜN
	BEHER DERSİN TAM NUMARASI		45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
	BEHER DERSİN ÜS MİZANI		15	15	22,5	22,5	22,5	15	22,5	22,5	13,5	13,5	13,5	198
1	Ahmet Tevfik	Efendi Selanik	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
2	Mustafa Kemal	" Selanik	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
3	Recep Fahri	" Kayalar	45	45	45	44	45	45	45	45	20	20	20	419
4	Ali Şevket	" Üsküb	44	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	419
5	Ömer Abdülkadir	" Yanya	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
6	Hüseyin Avni	" Köprülü	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
7	İsmail Hakkı	" Köprülü	44	44	45	45	43	43	45	44	20	20	20	413
8	Abdübaki	" Üsküb	45	42	45	45	41	43	45	44	20	20	20	410
9	Abdurrahman	" Selanik	45	39	45	44	39	39	44	39	20	20	20	394
10	Ömer Naci	" Deraliye	43	38	45	45	45	45	45	30	19	20	19	394
11	Bekir Hıfzı	" Ohri	45	40	45	37	39	41	45	34	20	20	20	386
12	Ali Tevfik	" Selanik	42	41	45	44	41	39	45	30	20	20	20	387 *
13	Şevket Şükrü	" Üsküb	41	38	44	43	43	42	44	25	20	20	20	380
14	Cavid	" Selanik	41	30	40	38	39	44	45	44	18	17	20	376 *
15	Ali Yaşar	" Ustrumca	37	35	44	39	43	43	45	27	19	17	20	369

* Ali Tevfik Efendi-Selanik'in not toplamı 386 değil 387, Cavid Efendi-Selanik'in not toplamı 371 değil 376'dır.

M. KEMAL ATATÜRK'ÜN MANASTIR ASKERİ İDADİSİ 3 NCÜ SENE NOTLARINI GÖSTEREN
RUMİ 1314, HİCRİ 1316, MİLADİ 1898 TARİHLİ NUMARA DEFTERİNİN TÜRKÇE TRANSKRİPSİYONU.
(K.H.O ARŞİVİ 15-16 NO'LU NUMARA DEFTERİ)

SIRA NUMARASI	ESAMI (İSİMLER)			EMBAZİ HARİFİNE	EMBAZİ SÂME	FRANJİCE	AMELİYAT HARİFİNE	EMBAZİ HARİFİNE	KITABET	FEHVA	YERUN			
3	Hakk	Emir	Çinçel	29	45	41	41	41	41	41	253			
4	Nurullah	Musa	29	45	41	41	41	41	41	41	281			
5	Ömer	Karim	29	45	41	41	41	41	41	41	229			
6	Ali	Katib	29	45	41	41	41	41	41	41	234			
7	Ali	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	232			
10	Hakk	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	231			
11	Ali	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	227			
12	Hakk	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	222			
13	Ali	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	206			
14	Ali	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	202			
15	Ali	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	196			
16	Ali	Emir	29	45	41	41	41	41	41	41	190			
ELLİ BEŞİNCİ PİYADE SINIFI														
PIYADE ÜÇÜNCÜ SENE ŞAKİRDANI														
ÜÇ SENE İNHA YETİNCİ ÜMURDA İYİNA NUMARASI DİPLOMA NUMARASI	ESAMI (İSİMLER)			SİMİ - SÂLİSE TABİRESİ (3 HAZİR SUD TARIHI)	İYİNA İNHA YETİNCİ ÜMURDA İYİNA NUMARASI	EMBAZİ HARİFİNE	EMBAZİ SÂME	FRANJİCE	AMELİYAT HARİFİNE	EMBAZİ HARİFİNE	KITABET	FEHVA	YERUN	
	BEŞER DEĞERİN TAKİ NUMARASI	43	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	1635	
	BEŞER DEĞERİN ÜMURDA İYİNA NUMARASI	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5		
1	1331	Aliyar Tavuk	Emir	Emir	44	42	44	43	43	44	45	44	45	1571
2	1352	Ali	Emir	Emir	42	40	42	43	44	45	43	44	45	1570
3	1393	Mehmet Müge	Emir	Emir	44	42	43	43	43	43	43	44	45	1555
4	1414	Ali	Emir	Emir	42	40	43	43	43	44	45	44	45	1519
5	1445	Ali Şevket	Emir	Emir	40	38	40	40	40	41	42	40	41	1518
6	1376	Mehmet Cemal	Emir	Emir	42	40	40	43	43	43	43	40	41	1506
7	1397	Ali	Emir	Emir	40	38	40	41	42	43	43	44	45	1505
8	1398	Muhterem Kemal	Emir	Emir	41	40	41	41	42	43	44	41	42	1498
9	1399	Aliyar Müge	Emir	Emir	44	42	43	43	43	43	43	43	44	1494
10	1400	Ali	Emir	Emir	38	36	38	38	38	39	40	41	40	1490
M. KEMAL ATATÜRK ÜN HARP OKULU 3 NCÜ SENE NOTLARINI GÖSTERİR RUMİ 1317, HİCRİ 1319, MİLADİ 1901 TARİHLİ NUMARA DEFTERİNİN TÜRKÇE TRANSKRİPSİYONU (K.H.O ARŞİVİ 22 NO'LU NUMARA DEFTERİ)														

Ek 4: Atatürk'ün Erkan-ı Harbiye Birinci Sınıf Ait Künye Kaydı⁵⁰⁴

Erkân-ı Harb Birinci sene Namzedliğine
Ordusu 3

1283

Selânik'de Koca Kasım Paşa Mahalleli Gümrük
Memurlarından Müteveffa (Vefat etmiş olan)
Ali Rıza Efendi'nin Mahdumu (oğlu)

Uzun boylu beyaz benizli

Mustafa Kemal Efendi Selânik

96

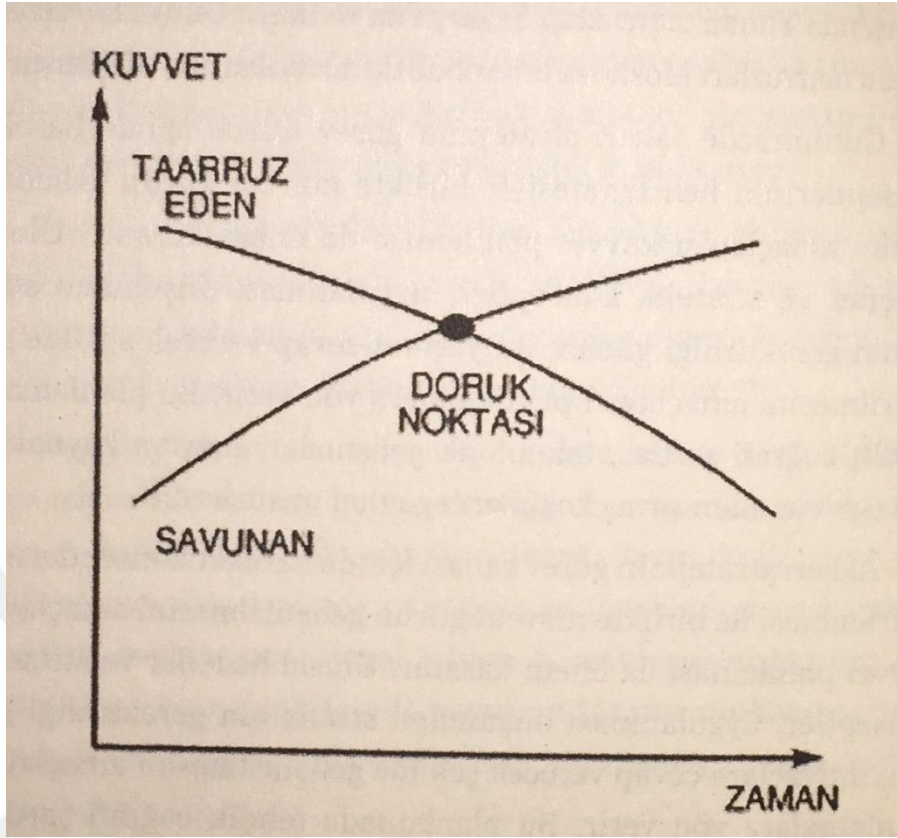
⁵⁰⁴ TSK, *Harp Okulu Yıllarına Ait Belgeler*, alınma tarihi: 27.11.2018, bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/content/media/03/harp_okulu_yillari.pdf, s. 3.

Ek 5: Askeri Semboller Cetveli ⁵⁰⁵

XXXXX	Ordular Grubu	—	Bölük/Batarya	~	Hava İndirme	△	Tanksavar	⊞	Sıhhiye	▽	Keşif
XXXX	Ordu	●●●	Takım	┌	Birlik Karargâhı	○	Tank	⌒	Füze	⚡	Muhabere
XXX	Kolordu	●●	Manga	⌒	Uçaksavar	⌒	Ordu Havacılığı	▲	Dağcı	▬	İkmal
XX	Tümen	●	Tim	∞	Hava Kuvveti		Köprücü	⚓	Donanma	⊗	Nakliye
X	Tugay	⊗	Piyade	⌒	Helikopter	⌒	Istihkâm	✂	Nükleer, Biyolojik Kimyasal	⚡	Roket Topçu
III	Alay	●	Topçu	⌒	Havadan Taşınır	▬	Karargâh	⌒	Ordonat	⊙	Uçaksavar Topçusu
II	Tabur	▬	Süvari	⌒	Amfibik	⌒	Bakım-Onarım	⌒	Paraşüt		

⁵⁰⁵ Edward J. Erickson, a.g.e. s.

Ek 6: Doruk Noktası⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Nejat Eslen, s. 142.

**Ek 7: Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Başkumandanlık tevcihine dair Kanun⁵⁰⁷**

MADDE 1. — Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vâziulyed yegâne kuvveti âliye olan ve âzasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriiyesi tabiati ile mahfuz ve şahsiyeti mâneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyudu âtiye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir.

MA[D]DE 2. — Başkumandan ordunun maddi ve mânevi kuvvetini âzami surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna mütaallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimale mezundur.

MADDE 3. — Müşarünileyhe balâdaki mevat ile mevdu sıfat ve salâhiyet üç ay müddetle mukayyettir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasmdan evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti refedebilir.

MADDE 4. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

MADDE 5. — İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.

⁵⁰⁷ 5 Ağustos 1921 tarih ve 144 sayılı Kanun için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 12, İçtima Senesi: 2, İçtima: 62, 5.8.1337 Cuma, Celse: 3, s. 18-19.

Ek 8: Atatürk'ün Aldığı Madalyalar ve Nişanlar⁵⁰⁸

Madalyalar

1. Gümüş İmtiyaz Madalyası (1915)
2. Gümüş Liyakat Madalyası (1915)
3. Muharebe Liyakat Madalyası (1916)
4. Altın Liyakat Madalyası (1916)
5. Altın İmtiyaz Madalyası (1917)
6. Harp Madalyası (1918)
7. İstiklal Madalyası (Kırmızı ve yeşil renkli kurdeleli, 1923)

Nişanlar

1. Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı (1906)
2. Şövalye Rütbesinden Légion d'honneur (1914)
3. İkinci Rütbeden Osmanlı Nişanı (1916)
4. İkinci Rütbeden Mecidi Nişanı (1916)
5. Birinci Rütbeden Kılıçlı Mecidi Nişanı (1917)
6. Demir Salıp Nişanı (Demir Haç, 1917)
7. Alüyülala Nişanı (1923)
8. Murassa Nişanı (1925)

⁵⁰⁸ TSK, Madalya ve Nişanlar, Alınma Tarihi: 08.04.2019, Bağlantı: http://www.ata.tsk.tr/03_belgelerle_ataturk/madalyalar.html.; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 116 Belge)*, Ankara 1982, s. 3.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler : Eren BALEVİ

Doğum Tarihi : 19.02.1992

Medeni Durumu : Bekâr

Eğitim :

Lise 2006-2011 Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi

Lisans 2012-2016 Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans 2016-2019 Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Çalıştığı Kurumlar :

2017-2017 Türkiye Kent Haber Gazetesi Haber Editörü

2017-2018 Özel Batıkent Birikim Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni

2018-... Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi IGCSE Küresel Perspektif ve IB Küresel Siyaset Öğretmeni